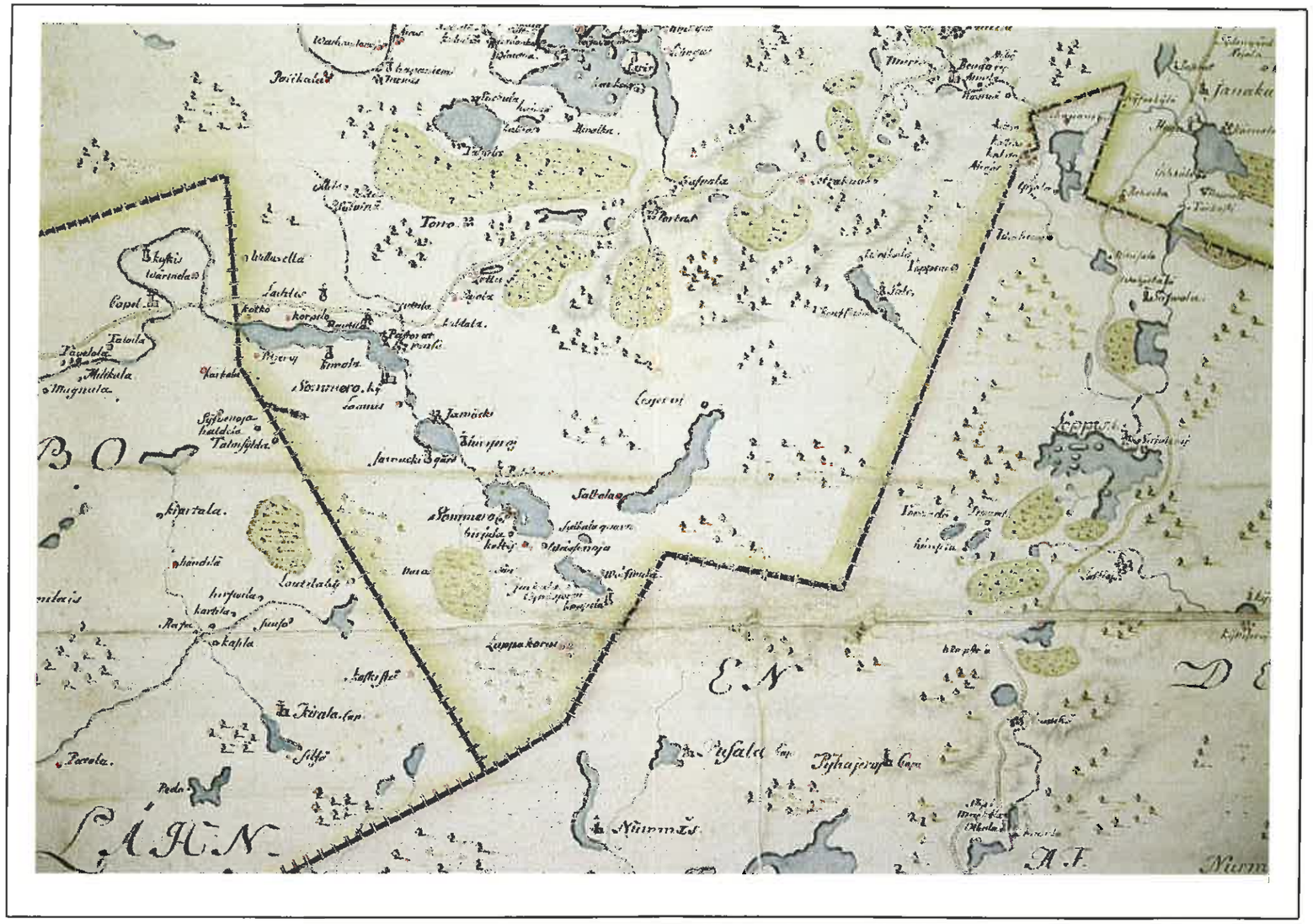

Someron tienoo vuoden 1742 kartassa. *Charta öfwer En del af Nylands och Tawastehus Lähner Hwilken efter General En Chefs Högvälborne Her Grefve Lewenhaups höga Ordres är worden Completerat Åhr 1742 C. R. Glasenstierna. Ruotsin sota-arkisto, Sveriges krig 15:39. Kuva Timo Alanen.*

Toisen tarkasteltavan kartan on C. R. Glasenstierna piirtänyt vuonna 1742, ja se esittää Uudenmaan ja Hämeen lääniä. Piirtämiskäskyn on antanut Ruotsin sotapäällikkö, kreivi Charles Emil Lewenhaupt, joka ajoi Venäjän vastaista sotaa. Nähtävästi karttaa liittyy näihin sotahankkeisiin. Glasenstiernan kartan kuva Somerosta on selkeä. Lähes kaikki kylät on merkitty paikoilleen punaisin pistein. Taloista on mainittu Pitkäjärven Kökkö ja Korpilo. Säterikartanoiden kohdalle on piirretty punainen torvimainen merkki. Karttaan on lisäksi merkitty Someron kirkko, Somerniemen kappeli ja Jaatilassa ollut kappalaisen virkatalo.

Luonnonpaikoista tärkeimmät järvet on piirretty paikoilleen. Nimeltä on mainittu Somerniemen Naaransuo, pelkästään vihertävällä värillä on osoitettu Torronsuo. Maanteistä on esiin merkitty ainoastaan Härkätien reitti. Erikoista kartassa on se, että siinä on mainittu Salkolan mylly.

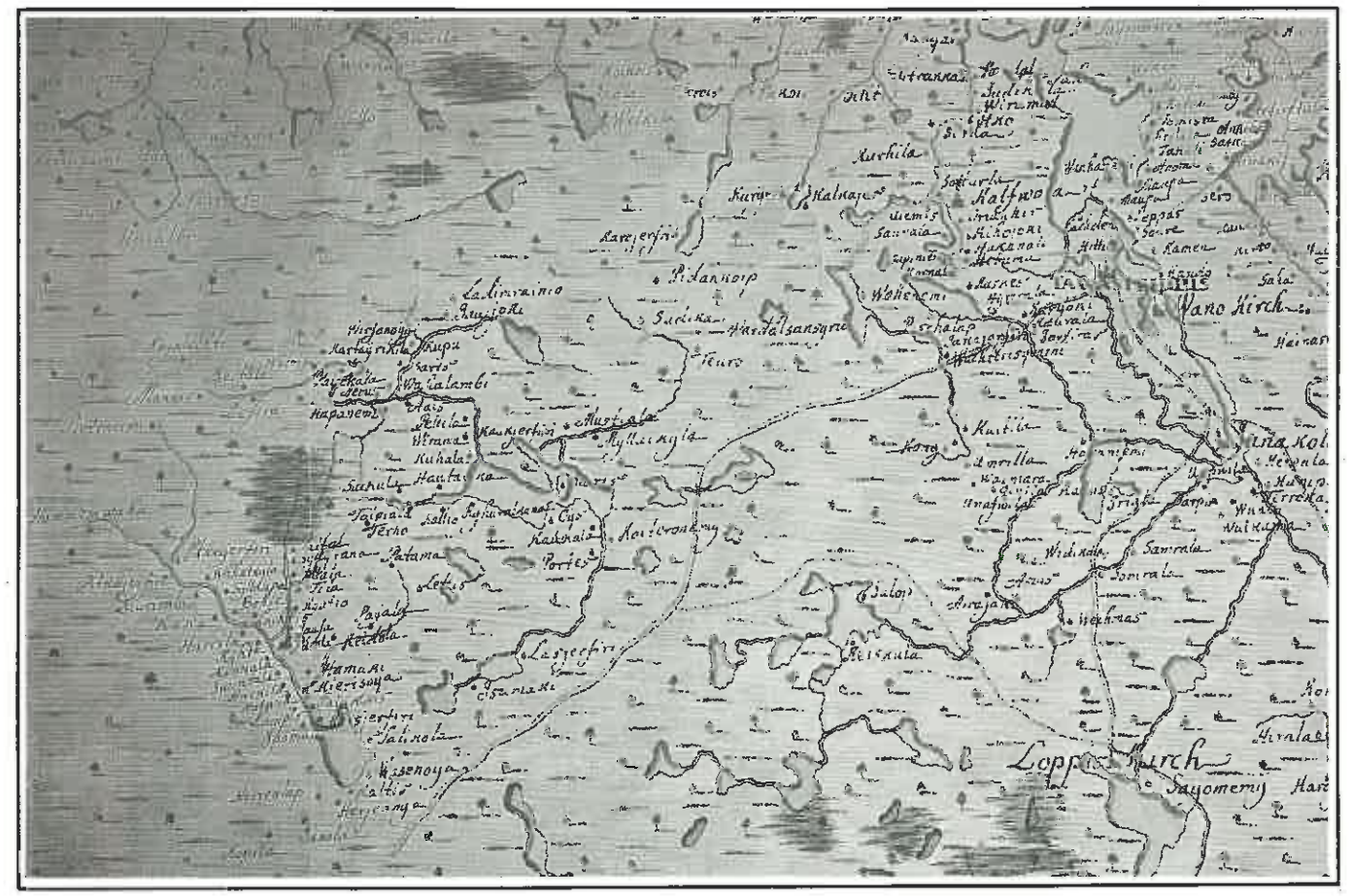

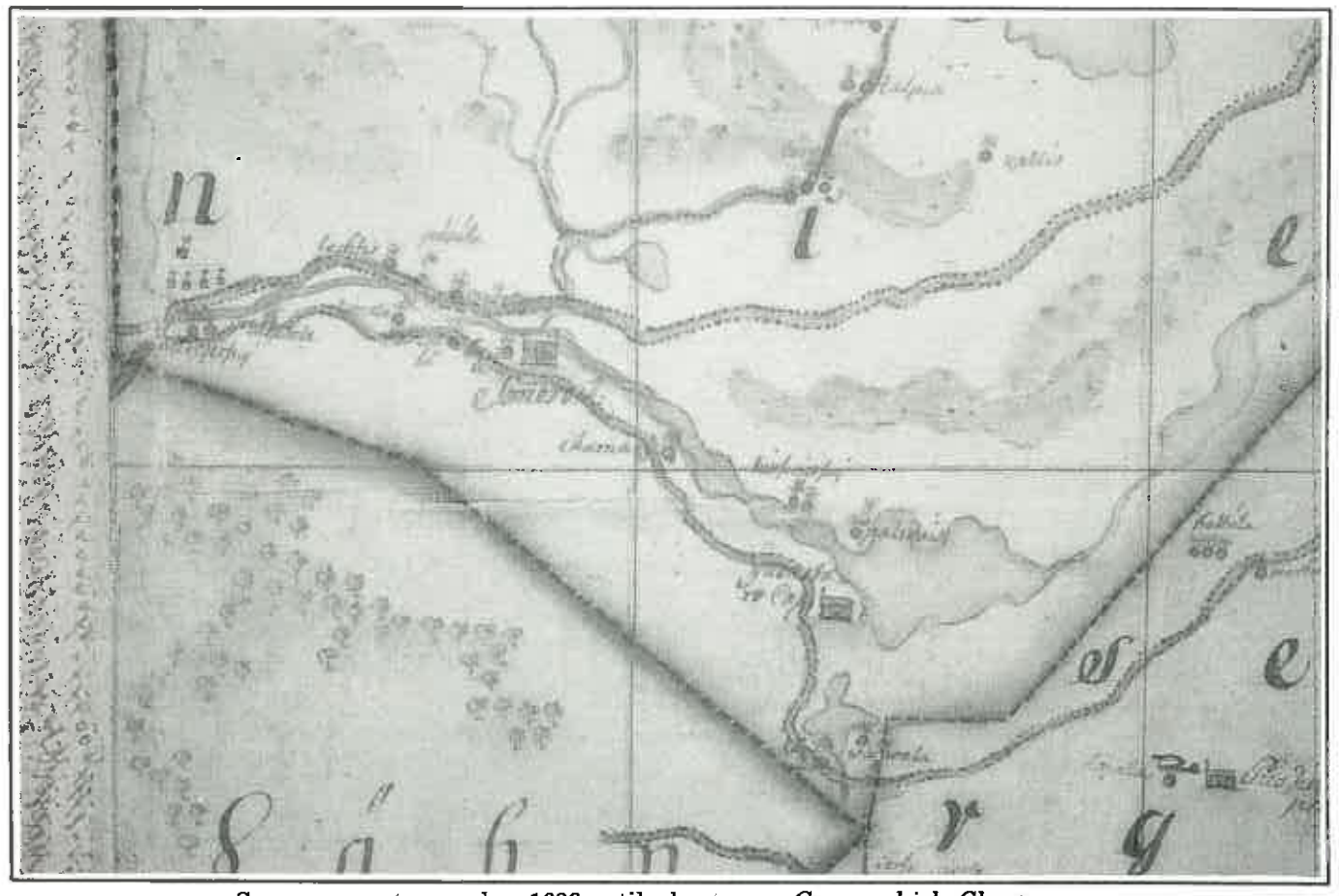

Someron seutu vuoden 1696 sotilaskartassa. *Geographisk Charta som Uthwijsar huru Nylandz och Tafwastehus Lähns Cavallerie Regimentet ähr belägett Uthi Sina Härader och Sochnar 1696. Ruotsin sota-arkisto, Finska handritade kartor, portfölj 17. Kuva Timo Alanen.*

TIMO ALANEN

Someron seutu kolmessa vanhassa yleiskartassa

Arkistojen ja kirjastojen karttakokoelmat on yleensä jaoteltu kahteen osaan: yleiskarttoihin ja paikalliskarttoihin. Yleiskartaksi nimitetään sellaista karttaa, johon on piirretty laajahkon alueen, esimerkiksi läänin tai valtakunnan jonkin osan (esimerkiksi Etelä-Suomen) karttakuva. Vanhimmat kartat ovat yleiskarttoja, joiden yhdellä lehdellä on voitu esittää vaikka koko Skandinavian kartta. Tuommoisilla kartoilla ei kuitenkaan ole suurempaa paikallista merkitystä, sillä niissä on mainittu korkeintaan pitäjän nimi —jos sitäkään. Tarkempia yleiskarttoja alettiin piirtää 1600-luvun lopulla. Seuraavassa esittelen kolmen yleiskartan kuvan Someron tienoosta.

Vanhin esiteltävä yleiskartta on Ruotsin sǫta-arkistossa säilytettävä Uudenmaan ja Hämeen läänin ratsuväkirykmentin rekrytointikartta vuodelta 1696. Siihen ei ole kirjoitettu laatijan nimeä. Kartan päätarkoitus on osoittaa ne kylät, joiden talot olivat sitoutuneet palkkaamaan Ruotsin armeijaan ratsumiehen tai upseerin (= rusthollitalot). Vuonna 1696 Someron ratsumiehet ovat kuuluneet Uudenmaan ja Hämeen läänin Sääksmäen komppaniaan. Karttaan rusthollit on merkitty erityisellä tunnuksella: punaisella umpiympyrällä, jonka yläpuolelle on piirretty 8-sakarainen viivatähti. Merkkien mukaan rustholleja on ollut seuraavissa Someron kylissä: Pitkäjärvi, Jurvala, Kärilä, Kimala, Harju, Ihamäki, Kopila, Viuvala, Palikainen, Hirsjärvi, Rautela ja Lahdenkylä. Kornetin eli lipunkantajan palkkaaja on ollut Someron Pusulan kylässä. Muuta sotilaallista tietoa karttaan ei ole merkitty paitsi Pitkäjärven kohdalle, jossa kartan mukaan on ollut eskadroonan ja komppanian kokoontumispaikka.

Someron järvien ja jokien yleispiirteet on merkitty vuoden 1696 sotilaskarttaan: Painionjärvi on kuvattu oikeanmuotoisena; siihen laskee oja Vasajärvestä. Pitäjän päävesistö Someronjoki on piirretty karttaan. Siihen laskeva Jaatilanjoki on merkitty paikalleen, samaten latvahaarat Hirsjoki, jonka alkukohta on suhteettoman suureksi piirretty Orhilammi, sekä Katjoki ja Sylvänänjoki. Pitäjän eteläosaan on merkitty Nummelle päin laskeva Oinasjärvi. Torronsuo on rusehtavan värin avulla merkitty kohdalleen; toinen suoalue on kuvattu Painion pohjoispuolelle, se tarkoittanee Arpasuota, joka nykyään on peltona.

Sotilaskarttaan on merkitty myös teitä: Tärkein tie on ollut Hämeenlinnasta Turkuun johtanut maantie eli niin sanottu Härkätie. Sen reitti on kulkenut nykyiseen tapaan Tammelan Portaasta Jaatilan kohtaan ja sieltä edelleen Someronjoen pohjoisrantaa myötäillen Pitkäjärvelle, jonka länsipäässä Härkätie on ylittänyt joen. Jaatilan paikkeille karttaan on merkitty tienhaara, josta on alkanut Jokioisiin Paltan kautta kulkenut tie. Kartan mukaan Jokioistentie on eteläpäästään kulkenut Jaatilanjoen länsirannalla ja vasta Sylvänän paikkeilla se olisi siirtynyt Sylvänänjoen itäpuolelle. Jokioistentiestä on Sylvänän kohdalla haarautunut Torron ja Talpian kautta Tammelaan suuntautunut tie. Someronjoen etelärantaa pitkin on toinen tielinja kulkenut Pitkäjärveltä Someron kirkolle ja edelleen Helsingin suuntaan. Sen varrelle on karttaan piirretty Someron kirkko sekä Ylistaron kappeli eli Somerniemen kappelikirkko.

Kolmas yleiskartta on adjutantti Gustav von Hellewigin vuosina 1741—1742 piirtämä Suomen eteläosien ja Inkerinmaan kartta. Nykyään karttaa säilytetään Pietarin (ent. Leningradin) Tiedeakatemian kirjaston käsikirjoitusosastossa. Nähtävästi se on alun perin piirrätetty venäläisten sotilastarkoituksiin, sillä kartan ydinalue on Pietari lähiympäristöineen. Someron seutu on kartan läntisimmässä eli kaukaisimmassa kulmassa. Gustav von Hellewig eli Gustav Wilhelm Helwig, millä tavoin hänen nimensä on myös kirjoitettu, kuului Baltian saksalaiseen sukuun: hänen isoisänsä oli Viron arkkipiispa. Gustav Wilhelm oli syntynyt vuonna 1710 ja oli insinööripäällikkönä Venäjän keisarin palveluksessa. Piirtäessään esiteltävää karttaa hän oli noin 30-vuotias. Gustav von Hellewigin piirtämä kartta on varmaankin perustunut vanhempaan ruotsalaislähtöiseen kartta-ainekseen, jota on ollut vierasmaalaisten saatavilla. Työn tulosta on arvioitava tätä taustaa vasten.

Päällisin puolin Someron karttakuva von Hellewigin kartassa on oikeanmuotoinen: vesistön hahmo on tuttu, mutta virtaussuunta on väärä, sillä Someronjoki näyttäisi laskevan Painioon. Uusina kuvioina karttaan on merkitty Pajulan Virkaanjoki ja Vilukselan Palojoki. Soista on esitetty tummennuksella vain Paltan Someronsuo, nykyinen Punsansuo. Ainoa karttaan merkitty tie on Härkätie, joka kuitenkin on merkitty väärään kohtaan eli liiaksi kaakkoon. Vain päätepiste eli Hämeenlinna on ainoa pitävä yksityiskohta, joka Härkätiestä on esitetty. Nähtävästi kartan länsiosan keskeisimpänä tavoitteena on ollut kuvata Hämeenlinnaan johtaneet tiet, nehän olivat venäläisten kannalta tärkeimmät. Kuvaavaa on, että karttaan ei ole merkitty ainuttakaan tietä, joka johtaisi Hämeenlinnasta eteenpäin (Pietarista katsottuna).

Lähes kaikki somerolaiset kylännimet on kirjoitettu Gustav von Hellewigin karttaan, tosin suurin osa on vääristynyt tunnistamattomaan asuun. Varmaankin nimien kirjoitustapaan on vaikuttanut se, että kartta on saksankielinen. Seuraavat kylien ja talojen nimet on mainittu: Pitkäjärvi, Jurvala (Diurirala), ? Kökkö (Kaka), Kärilä (Harrila), Ryhtä, Kimala (Kinnala), Saarentaka (Swintala), Härkälä (Harkila), Harju (Hafwia), Lammi Ihamäki (Ipomaki), Härjänlahti (Herienlax), Härjenoja, Kopila, Jakkula (Janola), Keltiäinen (Kaltis), Vesanoja (Wasenoija), Salkola, Hirsjärvi, Palikainen, Kivisoja (Kierisoija), Ihamäki (Hamaki, toisen kerran), Kultela (Keldola), Pajula (Paijala), Pusula (Pusala), Lahdenkylä (Lachtis), Pyöli (Bohle), Sillanpää (Sijllanpa), ? Wiluksela (Wahatkijla), Pitkäjärvi (toisen kerran), Joensuu (Jonsu), ? Ruunala (Kontio), Jaatila (Tila), Ollila (Ollala), Sylvänä (Sijllijcana), Paltta. Oinasjärven eteläpuolelle on merkitty Kopila ja Keltiäinen (Kaldois), molemmat toiseen kertaan, sekä niiden lisäksi Viuvala (Wurala).

Adjutantti Gustav von Hellewigin karttaan on kirjoitettu myös jokunen rajamerkinnimi: Vilukselan pohjoiskärjessä oleva Pirttiniemi, Pitkäjärven kylän lounaiskulmassa oleva Hämeenvaha sekä Somerniemen Arimajärvessä oleva Arimansaari (Armankarj).

Esitellyistä yleiskartoista nähdään, että Someron karttakuva oli jo 1700-luvun alussa jokseenkin selkeä. Kylien sijainti osattiin esittää kartoissa oikein, samoin päävesistöjen ja -soitten muoto. Maanteistä yleiskartat tunsivat tavallisemmin vain Härkätien. Pienempiä maastokohteita ei yleiskartoissa vielä 1700-luvun alussa pystytty kuvaamaan; niiden aika tuli vasta vuosisadan lopussa.

Vasemmalla ylhäällä

Someron ympäristö Suomen ja Inkerinmaan kartassa vuosilta 1741—42. *Carte Eines Theils von Finland und Ingermanland 1741—1742. Adjutant Gust. von Hellewig. Pietarin Tiedeakatemian kirjaston käsikirjoitusosasto. BAN 295. Kuva Timo Alanen.*

Vasemmalla alhaalla

Somerniemen tienoo samassa kartassa.

LISA DE GOROG

"Paha täsä on parkuut!"
Somerolaisia kaskuja ja sanontoja

Kansankieli on kautta aikojen välittänyt neuvoja ja huomioita sukupolvesta toiseen kaskuina ja erilaisina sanontoina. Monet toteamukset, jotka syntyivät aikoinaan jonkun hyvän huomioitsijan luomina tietyssä tilanteessa, levisivät usein laajallekin alueelle. Niinpä Erkki Tanttu väittää kuvitetussa sananparsikokoelmassaan Yhessä nyytissä, että "Ei mun luonnollani, sano akka ku sika sontaa söi" on satakuntalainen, kun taas "Ei mul luannollain, sano muija ku sika sontaa söje" tuntuu aivan somerolaiselta.

Päämääränäni tässä kirjoitelmassa on sivuuttaa sellaiset sanonnat, jotka ovat tietääkseni levinneet laajalle alueelle tai joiden somerolaisuus ei ole mitenkään oleellisesti ilmennettyä. Haluan myös välttää toteamuksia, joiden arvelen olevan useimmille somerolaisille tuttuja. Täten kokoelmani ei ole mitenkään täydellinen, ja sen tarkoituksena onkin vain antaa lapsuudessa saamani kuva vuosisadan alkupuolen Somerosta sen omien kaskujen ja sanontojen tulkitsemana.

Mitä laajemmalle kasku tai sanonta leviää, sitä useammin alkuperäisen kertojan nimi häviää käytöstä, ja tavallisesti se korvataan sellaisilla yleiskarakterisoinneilla kuin "akka", "äijä", "entinen äijä", jne. Koska allaolevat esimerkit ovat somerolaisia, esiintyy niissä useasti joko kertojan, kaskun tai sanonnan kohteen tai molempien nimi. Muutamissa tapauksissa haluan välttää tiedossani olevan nimen mainitsemista. Suotakoon minulle anteeksi se seikka, että melko monet esimerkit liittyvät isovanhempieni, Someron kanttori-urkurin, pankinkamreeri Matti Finnin ja hänen puolisonsa Hilda Tammelinin perheeseen, mutta koska heidän elämänsä liittyi kiinteästi vuosisadan alkupuolen elämään Somerolla, toivon näiden esimerkkien luonteen täydentävän lukijan kuvaa seudun ajattelusta, sen tavoista ja henkilöistä. Pyydän myös lukijan ymmärtämystä muutamien esimerkkien kieleen nähden, joka on hieman suorasukaista kansankielen tapaan.

Lapsuuteni Somerolla kuulin monen ilmaisevan yhteisymmärrystä toisen henkilön kanssa lentävällä lausella "Kyl mää täsä asjas malperskan puala", mutta minulle ei tullut koskaan selväksi, kuka "Malperska" oli ja missä asiassa alkuperäinen Malperskan kannattaja ilmaisi mielipiteensä. Jos Malperskaan liittyvä toteamus jäi ainakin minulle alkuperältään hämäräksi, yhdistyvät sen sijaan useimmat sanonnat tiettyyn tilanteeseen ja henkilöön, kuten

"Yks muistost", sano Paksu-Janne, kun se laski pännän kans.

Kortinpeluu antoi aihetta seuraavaan toteamukseen:

"Ventti peli", sano Haakenperi.

Paikkakunnan pojat lisäsivät toisinaan oman runosuonensa inspiraatiota Haakenperin sanontaan:

"Ventti peli, sano Haakenperi,
kun se söje raparperrii
ja uje takaperi."

Seudun tapahtumat, suuret ja pienet, antoivat aihetta moneen muistettavaan toteamukseen, kuten

"Onks muita tulijoi?" sano Jaatinen, kun katolt putos.

Someron Saha Oy:n lautatarhan tulipalo, joka tietääkseni sattui vuonna 1924, oli traumaattinen Hilda Finnille, jonka asunto vanhalla säästöpankilla (myöhemmin palanut ravintolarakennus) oli vaarallisen lähellä lautatarhaa. Hermojen rauhoittaminen pikemminkin kuin arvojen tarkistaminen tuntui olevan syynä seuraavaan:

"Voiras olla rauhallissii", sano Vinnim mamma, kun se kanto sahan palon aikan pölytukkoo ja voikilloo pankin pihal.

"Voiras olla rauhallissii" oli lapsuuskodissani kiperissä tilanteissa usein käytetty fraasi.

1930:n tienoilla Somerokin sai tuntea Charles Lindbergin Atlantin

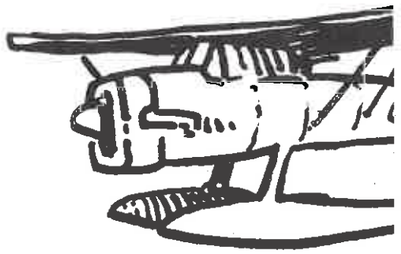

Murrenäytteitä:

Kustaa Ollonqvist: Juu, kyl niit oli. Ennen oli ... sussii kauhjast tääl, Suamem puala, Somerniämel ja täs suures Someros ja ... Kun täyty ... ne oli talokki simmottoon tehtys sit juur viäristyksiiv vaaj ja, karjan tährej ja sit oli suuri korkja portti mistä nek kuljetettiin, ku suret ahristi niin kauhjast. Toi Salkolan kyläkin kun siäl oli neljä talloo ja ne oli kaikki juur yhres kasas simmone ... tämmönen kuja kun tää huane ni, oli välil, ai ... niitteen oli karjaa siin sit tota noin, yätist aikaa. (172)

Voitto Ollonqvist: Mää olin ihan ensimmäist vuatta sillon ... oli Juhlapäivä oli sen näytelmän nimi. Mää olin siin semmosena talonisäntänä, hyvij juappo talonisäntä. Mää olij juavuksis siin kovi ... ja tai ei kovin kun toi ohjaaja sano ettei liikaa. Mut sit tota ... mää istusin semmosel kivel siä oii semmosen tanssilavav viäres semmonen kivi ja mää istusin ja nuakkusin siin. Sit mää kattelin ottain alta sil taval sit mul oli lakki niinku taikka hattu siin ottam pääl. Kattelin ni yks vanhempi miäs oli siim penkim pääs. Se seuras koko ajan muu. Se ei, vaikka siäl tapahtus siäl näyttämöl mitä tahansa ni se meinas et koska toi mahtaa tost oikeem puttoot ... tost kivem päält. (587—600)

Hanna Ollonqvist: sitte mää olin töissä vuaden ihan tehtaas ja ei oo mitää herkkuhommaa ni hain taas kouluun. Tos Laukamolla Mixtuksen muavitehtaas. Kauhee käry ja melu — (PA: mitä sä teit siällä?) — Puhelimelluureja, puhelimenkansii. Mää olin ihan täynnä niit jo, vuarotyätä ja tehtii ylitöitä aika paljo ja huanol palkal ja ei se oikeen o nuaren ihmisen työtä. (323—327)

Jaakko Yli-Paavola Suomen kielen nauhoitusarkistosta nauhoittaa somerolaisten kaskunkertojien juttuja. Somero, Joensuu Säästöpankki 13.4.1985.

Lähteet

Järvi, Martti 1981: Murrepiirteet eteläpohjalaisten opiskelijoiden ja koululaisten puhekielessä. — Nykyuomalaisen puhekielen murros Jyväskylän osatutkimus, Raportti 2. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 24. Jyväskylä.

Karlsson, Fred 1975: Suomen kielen tulevaisuus. — Sananjalka 17. Turku.

Kettunen, Lauri 1981: Suomen murteet. Murrekartasto. Neljäs, supistettu painos. SKST 188. Helsinki.

Lehtimäki, Pekka 1989: Tammelan murrekirja. SKST 512. Helsinki.

Mielikäinen, Aila 1982: Nykypuhesuomen alueellista taustaa. — Virittäjä 86. Helsinki.

— 1980: Nykysuomalaisen puhekielen tutkimuksen taustaa. — Nykysuomalaisen puhekielen murros Jyväskylän osatutkimus, Raportti 1. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 20. Jyväskylä.

Nahkola, Kari 1987 a: Yleisgeminaatio. Äänteenmuutoksen synty ja vaiheet kielisysteemissä erityisesti Tampereen seudun hämäläismurteiden kannalta. SKST 457. Helsinki.

— 1987 b: Yläsatakuntalaisen murteen uusia kehityslinjoja. — Kirjoituksia kansanmurteista ja kirjakielestä. Folia fennistica & linguistica. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteenlaitoksen julkaisuja 14. Tampere.

Nuolijärvi, Pirkko 1986: Kolmannen sukupolven kieli. Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen. SKST 436. Helsinki.

Palander, Marjatta 1982: Havaintoja nuoren polven murteenkäytöstä ja -tuntemuksesta. — Virittäjä 86. Helsinki.

Rapola, Martti 1969: Johdatus suomen murteisiin. Kolmas painos. Tietolipas 4. SKS. Helsinki.

— 1966: Suomen kielen äännehistorian luennot. SKST 283. Helsinki.

Suojanen, M. K. 1985: Mitä Turussa puhutaan? Raportti Turun puhekielen tutkimuksesta. — Turun puhekielen projektin julkaisuja 3.

Turun yliopiston yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 23. Turku.

Virtaranta, Pertti 1973: Someron murrekirja. SKST 309. Helsinki.

Vokaalien edustus Diftongien avartuminen

Diftongien eli vokaaliyhtymien avartuminen on tyypillistä suurimmalle osalle länsimurteita. Pisimmälle avartuminen on ehtinyt Tampereen ja Forssan seuduilla, mutta myös Tammelassa diftongit ovat Lehtimäen (Tammelan murrekirja 1989) mukaan täysin avartuneita. Kustaan puheessa diftongit ovat säännöllisesti avartuneita (vuatta, sekatyämiäs). Voitolla ja Hannallakin avartuminen on säännöllistä, mutta eriasteista. Heidän puheessaan osittain ja täysin avartuneet diftongit vaihtelevat keskenään. Varsinkin nauhoituksen alussa Voiton puhe on hyvin muodollista ja samalla myös diftongien avartuminen on vähäistä. Vaikka avartumisen aste siis vaihteleekin, siirtyminen täysin yleiskieliselle kannalle ei tässä näytä todennäköiseltä. Avartuminen säilynee murteissa, joihin se vanhastaan kuuluu.

Jälkitavujen a/ä -loppuiset vokaaliyhtymät

Someron murteessa nämä yhtymät ovat jo vanhastaan olleet monoftongiutuneita eli pitkävokaalisia. Kustaan ja Voiton puheessa tapaakin pelkästään näitä pitkävokaalisia muotoja (nimmii, vuaslukkuu, lentoo, henkee). Hannalla poikkeuksena on ia/ä -yhtymä, josta löytyy myös yleiskielistä edustusta (ihmisiä, sakkia). Juuri ia/ä -yhtymän monoftongiutunut variantti ii onkin näistä pitkävokaalisista muodoista kaikkein kauimpana yleiskielestä, joten ei ole ihmeteltävää, että juuri tämä yhtymä esiintyy Hannalla myös monoftongiutumattomana. ea/ä -loppuiset nominit eivät Someron murteessa ole mukautuneet edellä käsiteltyyn pitkävokaalistumiseen, vaan ne ovat olleet ja/ä -loppuisia. Kustaan ja Voiton puheessa näitä muotoja tapaa (esim. Voitolla kauhjan suuri). Hannalla laajempilevikkinen monoftongiutuminen on saattanut syrjäyttää tämän ilmiön (kauheen suasittuu).

Loppuheitto

Someron murteessa ei ole yleistä loppuheittoa eli loppuvokaalin katoa. Eräissä sijoissa ja muodoissa sitä kuitenkin tavataan.

i:n loppuheitto on Suomen murteissa laajalevikkinen ilmiö. Kielenoppaillani loppuheitto toteutui säännöllisesti translatiivissa (esim. Hannalla ylioppilaaks), supistumaverbien imperfektin yksikön 3. persoonan muodoissa (esim. Kustaalla mylläs), verbien konditionaalin yksikön 3. persoonan muodoissa (esim. Voitolla maksais) ja myös lukusanoissa (esim. Kustaalla kuus). i:n loppuheittoa saattaa tavata myös yksittäisten sanojen nominatiiveissa (Voitolla aikakaus).

Tapaa ja määrää ilmaiseva adverbijohdin -sti on Someron murteessa saanut rinnalleen myös -stas/stäs -variantin (esim. Voitolla mukavastas). Kustaalla ja Voitolla esiintyy kuitenkin tämän rinnalla myös loppuheittoisia johdoksia (esim. Kustaalla mahrottomast).

Hannan näytteessä ei -stas/stäs -varianttia ole ja -sti -johdokset esiintyvät myös ilman loppuheittoa (oikeesti).

Inessiivin pääte Someron murteessa on loppuheiton aiheuttama -s ja ensitavun jäljessä -sa/-sä. Kustaalla tämän vaihtelun voi sanoa olevan säännönmukaista (tosa pikkukorsus), samoin Voitolla (tosa hyllys). Hannalla ei -sa/sä -varianttia esiintynyt, vaan inessiivin muodot olivat joko loppuheittoisia tai yleiskielen mukaisia. Horjuntaa saattoi esiintyä jopa samassa lauseessa: pankissa töis. Voisiko kaksois-s:llinen tunnus vallata alaa myös Somerolla, kuten Järven mukaan tapahtuu Etelä-Pohjanmaalla?

Elatiivin tilanne on sama kuin inessiivinkin: Kustaalla ja Voitolla elatiivi on säännöllisesti loppuheittoinen (esim. Kustaalla kartanost), Hannalla yleiskielinen ja loppuheittoinen variantti vaihtelevat (Eurasta, Jyväskylästä, Jämsäst, monest paikkakunnast).

Adessiivi ja allatiivi ovat loppuheiton ansiosta sulautuneet yhteen Someron murteessa ja eteläisissä naapurimurteissa. Tämän loppuvokaalittoman adessiivi-allatiivin tunnus on siis -l. Kustaan ja Voiton puheessa tämä yhteensulautuma on vielä selvästi näkyvissä. Hannalla taas sulautuma ei enää ole voimassa, vaan hänen puheessaan voi esiintyä loppuheittoista adessiivi-allatiivia, yleiskielistä -lla/llä -tunnuksista adessiivia ja -lle -päätteistä allatiivia (semmosel linjal, kangaspuilla, Somerolle).

Lopuksi

Tarkastelemani kielenpiirteet osoittivat selvästi Hannan kielenkäytön olevan huomattavasti aikaisempia sukupolvia yleiskielisempää. Tämän aineiston perusteella ei kuitenkaan voi sanoa, onko tämäntapainen yleiskielistyminen tyypillistä tulevaisuuden Someron murteelle. Näennäisaikametodi (eri ikäryhmien kielenkäytön erojen havainnointi) on kuitenkin tärkeä tutkimustapa pyrittäessä ennustamaan kielimuotojen tulevaa rakennetta. Muutoksen tärkein ilmentäjä on variaatio, joka ei siis ole mikään häiriötila.

Voitolla Someron murre on säilynyt yllättävän hyvin. Asiaan vaikuttaa varmasti hänen kotiseutuharrastuksensa; hän kokee murteen ehkä positiivisempana kuin monet ikätovereistaan. Erottavana tekijänä Kustaan puheeseen on kuitenkin Voiton laajempi rekisteri. Aiheesta riippuen Voiton puhe voi vaihdella tunnusmerkkisestä murteesta melkeinpä formaaliin yleiskieleen. Juuri tämän seikan näkisinkin erittäin tärkeänä tulevaisuuden murteesta puhuttaessa. Siinä missä entisajan kansanihmisellä oli käytössään vain yksi kielimuoto, oma aluemurteensa, on nykyajan ihmisellä hallinnassaan joukko erilaisia kielimuotoja, joita hän sujuvasti vaihtelee tilanteen mukaan.

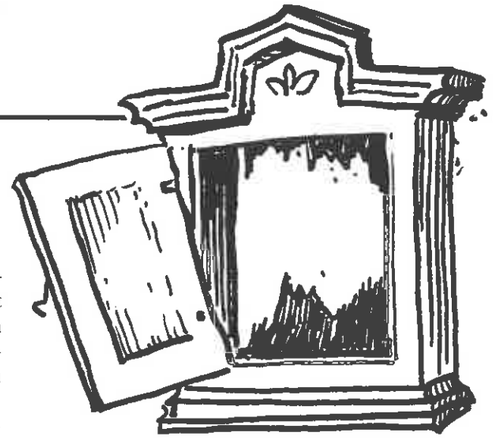

ylilennon aiheuttaman kohun maininkeja, ja Karhumäen veljekset lennättivät yleisöä vesitasoillaan Kirkkojärvellä muutamina kesäsunnuntaina, mikä sai Hilda Finnin arvelemaan:

"Kyl Herra meitil ols siivet antanu, jos se meittii lentämään meinas."

Radion ilmestyminen somerolaiskoteihin antoi aihetta näihin toteamuksiin:

"Hiljaa, lapsukaiset, toi on Tauno Palo", sano Hannilan Helena, kun se rationäytelmää kuunteli.

"Olka vai, kakarat, Kööniksperkist tullee uutiset", sano Papumaaj Jussi, kun se ratioo kuunteli.

Somerolaiset pitivät huutokauppoja huomattavina tapahtumina, jotka kokosivat melkoisia yleisömääriä huutokaupan pitäjän ilmoitettua asiasta Somero-lehdessä. Ilmoitus päättyi tavallisesti sanontaan "K. Korpi-Seppälä, pyydetty", mikä merkitsi sitä, että Kalle Korpi-Seppälä oli kirjurina ja "Kultlaan" Oksanen meklarina. Oksanen, joka oli myös suntio, oli taitava meklari, ja saatuaan huutokauppayleisön hyvälle tuulelle myi laadultaan kyseenalaistakin tavaraa melkoiseen hintaan, kuten ilmenee seuraavista esimerkeistä:

"Ensmänen kerta ... toinen kerta ... kolmas kerta ... kenen oli? Viäp poijes vaan, olek kerranki hiano", sano Oksanen, kum muijal kukkashatum möje.

"Pannaas alku ... torestas hiano kaappi ... aukeekin erest ja takkaalt", sano Oksanen, kun peräseinätöint kaappii möje.

"Torestas vilposep pöksyt", sano Oksanen, kun se perseettömmii pöksyi kauppas.

Tämäntapaista vaatetta kuvailtiin Somerolla myös sanonnalla "ristiveto ku hampparin pöksyis".

Etelä-Suomen "viljalaarissa" sijaitsevalla Somerolla liittyvät monet kaskut ja sanonnat luonnollisesti maatalouteen, jota harjoitettiin nyt jo kaupunkilaistuneessa Joensuussakin sellaisissa taloissa kuin Kiiru, Hätä ja siitä lohottu Raadelma, Ali- ja Yli-Aukusti sekä Ali- ja Yli-Seppälä. Joensuussa aikoinaan asunut Laakson Heikki katseli nykyiseltä Antintieltä Kaislarantaan asti ulottuvaa peltoaukeaa ja kommentoi elonleikkuun aikaan:

"On sit niin terävä vikate, et on kun olis pikkanen poika nokast vetäny", sano Laakson Heikki, kun se katteli hianoo jälkee elopellol.

Someron savimailla kuivuus uhkasi usein satoa, ja sadetta odoteltiin varsinkin alkukesäisin, kuten ilmenee sanonnasta "Minkä sattaa ennej Juhanii, sen sattaa laariin". Optimismistaan tunnettu maanviljelijä, kansanedustaja Lauri A. Sariola ilmaisi riemunsa pienestäkin sadekuurosta:

"Pilvi kun pukinnahka ja sattaa juur sit meijän niitun kohral", sano Sarjola, kun saret ei oltu saatu hyvvään aikaan.

Matti Finni viljeli monien toimiensa ohella Raadelman tilaa, mutta hän jätti peltotyöt pojilleen, joita oli viisi. Hän pani heidän pehtorikseen lankonsa Jalmari Tammelinin, joka ei ahkeruudessa antanut pojille kovinkaan hyvää esimerkkiä, kuten ilmenee seuraavista jutuista:

"Kyl se siin ehtooks kapertuu, kun kaluk kokkoo", sano Tammeliinij Jalmari, kun se ehtopäiväst Vinnin pellolt lähtöö teki.

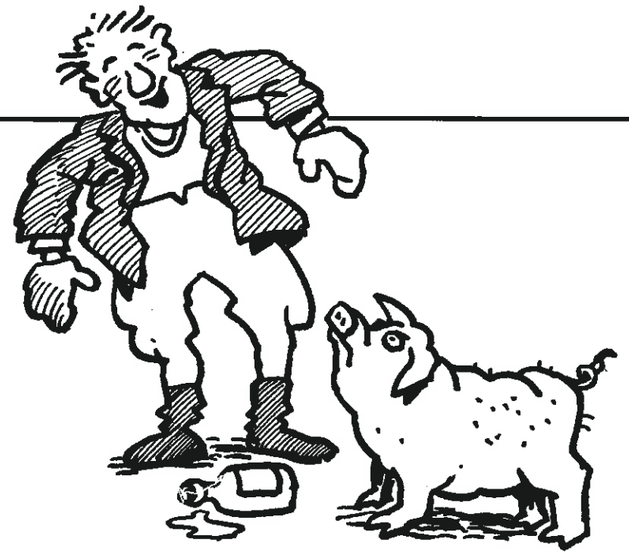

Jos työnteko tuntui liian yksitoikkoiselta, oli Jalmarilla siihen lääkettä: Lähetettiin yksi pojista Ahavan Simon kauppaan "möllin" tai keksien ostoon, joista vaaleanpunaisella sokeriliuoksella kuorrutetut suosikit oli jaettava "ristillisestäs". Finnin pojat ajelivat isälleen majatalokyytejä, ja he saivat näistä "keskiavarkyyreist" hiukan taskurahaa. Tästä tietoisena Jalmari ehdotti pojille:

"Pannaas monkin satsi Jeffin puarist! Kenes vuaro mul ol lainaat?" sano Tammeliinij Jalmari, kun se elopellol möllii änkäs.

Finnin pojat totesivat, että "laina" täytyi aina poistaa kirjoista perimättömänä.

Toisen maailmansodan alkaessa oli Joensuussa jo melkoinen määrä väkeä, jolla ei ollut suoranaista kosketusta maatalouteen, ja sodan aikana "korttipeli" (elintarvikekupongit) takasi pienet liha-, voi-, sokeri-, vilja- ja maitoannokset. Kahvia tuskin nähtiin moneen vuoteen, ja somerolaiset — kuten muutkin — oppivat juomaan korviketta, joka oli hyvää, kunhan se oli "ruskjaa ja tuli pannun töröst". "Läskisoosin" takaamiseksi monet joensuulaiset pitivät kesällä possua syksyn teurastusta varten. Lapsuuskodissani löysimme possun eräänä kylmänä syysaamuna haluttomana nousemaan jaloilleen ja syömään. Äitini, Hulda Soini, jätti pienen viinantilkan vajarakennukseen Oskulle annettavaksi, ellei se näyttänyt aamupäivän kuluessa toipumisen merkkejä. Pankkipäivän jälkeen hän meni possua katsomaan, ja hyväntuulinen talonmies, Vihtori Lindén, selitti tilanteen: "Kyl Osku äkkiin parantus, kum mää ryyppäsin ser ropin", sano Linteeni, kun Osku röhkis tytyväisyyttäs.

Ravitsevaan, vaikkakin hieman yksitoikkoiseen ruokavalioon kuuluivat oleellisina peruna ja "rukkiinel leipä", jotka pitivät "tiälä", kuten ilmenee sanonnasta "Kuv vettää varttitunnin pehmust leipää ja perunapuuroo, kyl siin nälkä kaikkoo". Kesällä piimä ja piapo olivat tärkeitä. Piimä oli hyvää, jos se oli niin pitkää, "et sev voi olkapäälä naapuriiv viärä", ja piapon tuli olla "niin sakjaa, et siin luska pystys pyssyy". "Perunaloora ja juntti- tai henttaloora" olivat "hianompii räättei", joita käytettiin pitoruokinakin. "Perunalooran" ylistystä ilmentää seuraava toteamus:

"Kyl ain äitil oli hyvvää pannukakkuu", sano Uutelan Teemu, kun se Ruunalas perunalooraa söje.

Jokapäiväiseen ruokavalioon kuuluivat niin ikään puuro ja velli, jonka valmistaminen johti seuraavaan viisaudenjyvään:

"Ei iso sisälläs syä", sano Vinnin Saara, kun se isos paras velluu keitti.

Hilda Finnin ompeluseuraa varten leipoma kaakku ilmeisesti "luanas", koska se johti tähän huomautukseen:

"Omast päästäin mää sev vaan värkkäsin", sano Vinnim mamma, kun pakanalähetyksen ompeluseuran muijat kaakkuresettii jahkas.

Jos isoäidilläni ei ollut mahdollisuutta selittää inspiraation luoman kaakun syntyä, oli hänellä sen sijaan ohje "henttalooran" tekijälle:

"Tälläs sää nuuha makeut, ja kyl hentast hyvvää tullee", sano Vinnim mamma.

"Pehmusest leiväst ja papuruast" saattoi syntyä seuraavia tilanteita:

"Kyl hajus kasvaa, kuv vaan jaksaa olla", sano äijä, kum muijat piarun hajjuu valitti.

"Piaksunnahka haisee", sano Vinnin Saara, kun se pelkäs, et viaras piaruu haisti.

Lemmenasiat ovat tietysti aina olleet tärkeitä, ja monien paikkakuntien sanonnan korostavat "korjan likan" etuja tällä alalla. Toisaalta on myös todettu, että ulkomuotoa voidaan parantaa vaatteilla, eikä varallisuuskaan tunnu olevan haitaksi kosioasioissa. Niinpä somerolaisemäntä, joila ei ollut paljoa maallista mammonaa, mutta sen sijaan "nätti likka", totesi "naapuril likast":

"Kun or rustholli viäres ja oravaturkit yllä, kyl siin julmakin korjast käy", sano muija, kun naapuril likal viuhka käve ja sulhanel löytys.

Aineellisesti vaatimattomat olot kuvastuvat seuraavasta kosioasioihin liittyvästä jutusta:

"Kyl mar siin sit palttoon saa, kun oj jo kirjaimekki", sano Vinnin Urho, kum morsjan sil jouluks palttoonkirjaimet värkkäs. (Takinvuoriin ommeltu, käsinkirjailtu monogrammi oli tärkeä päällystakissa.)

Kustaa Ollonqvist 14.7.1969. Valok. Pertti Virtaranta

Voitto Ollonqvist

Hanna Ollonqvist

PÄIVI AHLFORSS

Huomioita Someron murteen muuttumisesta kolmessa sukupolvessa

Vanhojen kansanmurteiden sulautuminen laajoiksi aluepuhekieliksi on täydessä käynnissä. Koulutustason kohoaminen, liikenne, maassamuutto ja ennen kaikkea yhteinen yleiskieli vaikuttavat murteiden kehitykseen. Ajatus yhtenäisestä puhesuomesta on kuitenkin mahdoton. Tasoittumisen sijasta puhesuomi tulee ehkä olemaan jatkuvaa alueellisen ja sosiaalisen vaihtelun aaltoliikettä. Murteet eivät siis häviä, ne vain muuttuvat!

Kiinnostuin tästä aiheesta viimekeväisessä Turun yliopiston suomen kielen proseminaarissa. Mitä Someron murteelle tapahtuu? Mitkä murteen piirteet säilyvät, mitkä taas väistyvät uusien vaikutteiden tieltä? Someron murteessahan on jo vanhastaan vaikutteita usealta suunnalta. Someron murre luetaan lounaisiin siirtymämurteisiin ja se liittyykin läheisesti Turun ylämaan murreryhmään. Someron murteessa on myös hämäläisyyksiä, vaikka murreraja Someron ja Tammelan välillä onkin jyrkkä.

Tutkimusaineistona olen tässä seminaarityössäni käyttänyt saman perheen kolmen eri sukupolven edustajan kielennäytteitä. Kustaa Ollonqvistin (s. 1893) näyte on julkaistu Someron murrekirjassa vuonna 1973 ja sen on nauhoittanut Pertti Virtaranta. Kustaa Ollonqvist oli syntyperäinen someralainen ja ammatiltaan satulaseppä. Hän oli käynyt kiertokoulua. Itse nauhoitin Kustaan pojan Voitto Ollonqvistin (s. 1935) ja tämän tyttären Hanna Ollonqvistin (s. 1968) puhetta.

Voitto Ollonqvist on ammatiltaan kirvesmies ja hän on käynyt kansakoulun. Hanna Ollonqvist on suorittanut ylioppilastutkinnon, käynyt emäntäkoulun ja opiskelee parhaillaan kemianlaborantiksi. (Myöhemmin käytän haastateltavista pelkkiä etunimiä.) Kielenoppaideni sosiaalista taustaa ja sen vaikutusta puheeseen en voinut tässä työssä kuitenkaan paljoa pohtia, vaikka se ilmiselvästi olisikin ollut hyvin hedelmällistä. Aineiston ja työn suppeus rajoitti myös kielenpiirteiden käsittelyä. Minun oli pakko keskittyä suhteellisen taajafrekvenssisiin piirteisiin ja jättää monet Someron murteelle ominaiset seikat huomioimatta.

Konsonanttien edustus Yleisgeminaatio

Yleisgeminaatioksi sanottu yksinäiskonsonantin kahdentuminen on kuulunut myös Someron murteeseen. Ilmiö ei ole kuitenkaan Someralla ollut yhtä läpikotainen kuin esimerkiksi naapuripitäjässä Tammelassa. Kustaan puheessa geminaatio on kuitenkin hyvin säännöllistä. Se vaikuttaa myös j:n, v:n ja h:n kohdalla (kivvii, ojjii, puhhukkaan), vaikka tässä kohtaa Tammelankin murteessa esiintyy epäsäännöllisyyttä. Myös Voiton puheessa geminaatio on hallitseva, joskin poikkeuksiakin löytyy (nimii/nimmii, puhuu/pahhaa). Hannan puheessa epäsäännöllisyyttä on kuitenkin vielä enemmän. Löysin hänen näytteestään viisitoista mahdollista geminaatiotapausta, joista yhdeksän oli geminoitunut, kuusi jäänyt geminoitumatta. Hyvän käsityksen hänen geminaationsa horjuvuudesta antaa seuraava esimerkki: "Ja vettä tullee ku aisaa! Vaik se välil vähä sattaaki. Ja vettä tulee."

Tästä tuskin voi vielä tehdä sitä johtopäätöstä, että yleisgeminaatio olisi Someralla väistyvä piirre, vaikkakin monilla paikkakunnilla näin on todettu käyvän. Geminaation horjuvuus, mikä Suomessa on yleistä nuorilla, on seurausta yleiskielistymisestä. Useissa Suomen murteissa on vallalla taantuvan geminaation sekaedustus, jossa murteelliset ja yleiskieliset variantit vaihtelevat. Tämä antigeminaatio on osoittautunut leviämiskykyiseksi.

Yleiskielen d:n vastineet

Virtarannan mukaan d voi esiintyä Someron puhekielessä. Hän perustelee tätä sillä, että someralaiset ovat joutuneet kuulemaan ruotsia etenkin kartanoissa. Tavallisimmin d:n vastineena on kuitenkin r. Kustaan näytteessä r esiintyykin ainoana vastineena d:lle (sairauren tähren). Voitolla taas tulkintani mukaan vastineina esiintyvät sekä r että yksitäryinen rð (saara/saaða). Näiden varianttien toisistaan erottaminen on toki usein hyvin subjektiivista. Hannan ääntämyksestä ei enää r:ää tapaa, vaan sen sijalla on d tai edellä mainittu kompromissivariantti ð (taidot, toðistuksekki).

r:n väistyminen yleiskielisen d:n tieltä lienee tosiasia monissa Suomen murteissa. Vaikka oman esitykseni perusteella ei kovin suuria päätelmiä voikaan tehdä, näyttää Someralakin d:n yleistyminen todennäköiseltä.

Avioliittoa pidettiin oleellisena nuorille naisille, koska heidän mahdollisuutensa uran valinnassa olivat rajoitetut. Perheenemännän osa oli luonnollinen, kuten ilmenee seuraavasta:

"Miäs on paikka ittessäs", sano Vinnim mamma, kun se tykkäs, ettei minjän tars töisä käyrä.

Eipä ole ihme, että Helena Widén (myöhemmin Hannila, kauppias Gustaf Widénin tytär) valitteli äidilleen, että monet hänen tyttöystävistään avioituivat samoihin aikoihin. Tähän valitteluun vastasi tytön äiti:

"On tosa viäl toi Röökin Huukokin naimatoin", sano Viteenin Eetla, kun sel likka roinas, et kaikki mennee naimisiin. (Röökin Huuko hakkasi halkoja monelle Joensuun perheelle.)

"Kun tuami vahtoo" — kuten someralaispojat laulelivat — oli lemmenleikin kulta-aikaa, josta saattoi olla seurauksena erään pojan kuvailema tilanne:

"Oli sit niin hurmiollinen yä, ja, saakuli, kun se käve semmottoon!"

Matti Finni filosofoi tilanteesta, jossa "pappi pakkas päälä": Normaali raskausaika ensimmäisen lapsen kohdalla on kuusi kuukautta, mutta kyllä ne muut vaativat yhdeksän. Kunnian miehenä Evert Hällström-Hairo reagoi tämäntapaiseen tilanteeseen:

"Älä hualehti, Helmi, mää nain sun, taikka niinkun nainkin niin," sano Eevertti, kum morsjan sano, et ols kiiru papin puhheil.

Eräs Finnin pojista palasi häätansseista iltamyöhällä, ja veljet kysyivät häneltä: "Tanssasiks sää morsjammen kans?" johon tuli vastaus: "Em mää tanssanu, sen oli toisep pojat jo tanssittannu", sano Vinnim Manu morsjammest, kun se oli jo tavallisen tukeva.

"Komjat häät" olivat yleensä tärkeämmät morsiamelle kuin sulhaselle, joka varmasti monessa tapauksessa olisi yhtynyt tähän toivomukseen: "Lyhkäset seremoonit vaan", sano sulhasmiäs papil ennev vihkimist.

Toisinaan sulhanen ei ollut kovinkaan innokas menemään papin puheille, ja hieman vastahakoinen ylkä vastasi papin kysymykseen: "Otan oikeen, sitä vastem mää tännen tullukki olen", sano äijä, kun pappi kysys: "Tahdotko ottaa tämän ...?"

Joskus saattoi käydä niinkin, että "pappilar reisu" pani myöhemmin katumaan. Pankinjohtaja August Malenius onnitteli leskimiestä uudelleen avioitumisesta, johon tämä vastasi:

"Kyl se sentään oli paskalaaki", sano Palttan Kustaa, kun Malenius sulhasmiästä onnitteli. "Jaaha, vai oli se semmonen laaki", oli hämmentyneen Maleniuksen reaktio.

Jotkut lemmenasiat, jotka eivät päätyneet "pappilar reisuun", johtivat käräjille, kun tyttö joutui hakemaan "lapser ruakkoo". Ennen perinnöllisyyskokeiden aikaa syntyi kiistaa isyydestä lapsen äidin vastattua asiaa koskevaan kysymykseen:

"Em mää siit varma ol, mut kahta mää eppäilen."

Kahden isäkandidaatin kiistellessä kerran tuomarin ei auttanut muu kuin haastaa oikeuteen molemmat syytetyt, jotka yrittivät parhaansa lykätäkseen isyyden toiselle. Lopulta erään todistajan mukaan lapsi oli aivan toisen syytetyn näköinen, johon asianomainen ei löytänyt muuta selitystä kuin:

"Herra tuamari, kyl toi lapsen isä o, mut mää verim muaron päälä."

Joissakin tapauksissa perhe päätti lähettää tytön pois paikkakunnalta. Kylällä uumoiltiin, että erään suuren talon tyttärelle oli "käyny hassustas" perheen lähetettyä tyttären Ahvenanmaalle "ruattii oppimaan". Saman talon emäntä rupesi kerran kritikoimaan varatonta somerolaisrouvaa, jonka tyttärelle oli myös "käyny hassustas". Tähän tytön äiti vastasi: "Tiärä hänt, taitas olla parrein, jos mää pistän sen linkon nokkaaj ja paiskaav vaikka Affenammaala!" Joskus "pilkka sattuu ommaan nilkkaan".

Hämäläiseen tyyliin somerolainen on hitaanlainen reaktioissaan, ja tätä on ehkä pidetty hyveenäkin, kuten ilmenee sanonnasta "hättänen pillaa tyäs". Vaikka reaktion ilmaisu ei somerolaiselta käy aivan yhtä juohevasti kuin esimerkiksi karjalaiselta, ei Somerolla suinkaan ole oltu vailla huumorintajua, kuten näemme ylläolevista esimerkeistä, ja huumorintajua on arvostettu myös paikkakunnalle muuttaneissa siitäkin huolimatta, että somerolainen on yleensä suhtautunut vieraaseen hieman epäluuloisesti. Jos uusi tulokas sattui olemaan karismaattinen persoonallisuus, kiehtoi hän nopeasti paikkakuntaa, joka toisinaan "otti iteaalin ku Härkälän muijat, kun kouluun tuli uus opettaja".

Tammisaaren seudulta Kirkonmäelle muuttaneen seppä Karl Sundin toteamus saunanlauteilla olevalle kierosilmäiselle vaimolleen on varmasti useimmille somerolaisille tuttu:

"Pysy siäl, et silmäs oikene", sano Sunti ämmääs ja paiskas lissää löylyy.

1920-luvun loppupuolen Someron kunnanlääkäri Yrjö Sundvall oli varovainen neuvoissaan, kuten ilmenee hänen tyypillisestä ohjeestaan potilaalle: "Jos ei se vaiva, antaa sen olla!"

Torsten Lindblad-Lahermaa, Someron kunnanlääkäri 1930-luvulla, rupesi puuhaamaan kunnansairaalaa saatuaan karmean muistutuksen melko takapajuisista oloista Somerolla tuohon aikaan. Hän oli määrännyt keuhkokuumeisellie isännälle kylmä-lämmittäviä kääreitä, kuten oli tapana ennen antibioottisia lääkkeitä. Seuraavana päivänä hän meni potilasta katsomaan ja löysi hänet kauhukseen tuvan puupenkiltä ilkisen alastomana. Penkin vieressä istuva emäntä valeli isännän rintaa vuoroin kuumalla ja kylmällä vedellä, joka virtasi penkin alla olevaan "paljuun". Ymmärrettävästi potilas ei toipunut tästä hoitokuurista, ja hänen kuolemansa vaivasi "tohterin" omaatuntoa niin kovasti, että sairaalahankkeen rauettua kunnankirjuri August Jutilan ja kunnanisien vastustukseen "tohteri" siirtyi Helsinkiin. Ennen lähtöään hän teki monta kävelymatkaa hautausmaalle ja totesi kerran:

"Katselinpa kätteni töitä", sano Limplaati, kun se hautausmaalta paseerult tuli.

"Toispualta Salloo" 1930-luvulla Somerolle muuttanut kauppias Paul Kilpelä — monille ystävilleen "Paavali" — oli puhelias mies, ja asiakkaiden kauppareisut venyivät usein pitkiksi Paavalin juttuja kuunnellessa. Sodan loppupuolella Paavali esitti silmät kiiluen Korpi-Seppälän Kallelie omaa toisintoaan päivän uutisesta, Englannin marsalkka Montgomeryn etenemisestä:

"Sit tul se Mömmeköri paskerhattus kans, ja kyl saksmanni painalsiva käpälämäkke."

Paavali rakensi Ihamäen järven rannalle kesämökin, ja eräänä juhannuksena hän yritti saada järven rannalla kokon palamaan. Märät puut tekivät siitä kituliaan, ja asiaa auttaakseen Paavali paiskasi pensapuilon kokkoon:

Valokuva Olavi Virtanen

Entisajan lääke- ja ravintokasveista

Ketunlieko kuvattuna pärekoppaa vasten. Kuvannut Matti Helle 8.10.-91.

Tässä piti lähteä oikein tutulle metsälenkille, katsomaan vieläkö sieltä löytää ketunliekoja. Tämän aiheutti se, kun lehdestä luin, että koululaisten päistä on löytynyt täitä. Löytyi sitä liekoa vielä kuten ennenkin, vaikka en niissä maisemissa ole kulkenut vuosikymmeniin.

Tämä ketunlieko on yhdellä juurella kasvava kasvi, ei niin kuin katinlieko, joka kasvaa pitkässä köynnöksessä. Tätä ketunliekoa pidettiin vanhankansan lääkekasvina moneen tarkoitukseen. Muistan, miten sitä keitettiin ja sillä keitinvedellä pestiin lasten tukkaa ja päänahkaa, ja kyllä tämän käsittelyn jälkeen täit ja saivareet lähti. Tätä vettä on käytetty myös sisällisesti, mutta taru kertoo, että siihen olisi joku uhkarohkea kuollut, kun on ottanut sitä liian vahvana vatsanvääntеisiinsä.

Tällä keitinvedellä pestiin myös eläinten syöpäläisiä pois. Ovat kertoneet, että paarmat ja kiiliäiset jättivät hetkeksi eläimet rauhaan, ja siivettömät syöpäläiset taintuivat laakista. Eläinten syöpäläiset pesiytyivät sellaisiin paikkoihin, joista eläin ei itse saanut niitä torjuttua nuolemalla.

Kun tässä alkoi muistelemaan entisaikojen ravinto- ja lääkekasveja, niin samoista maisemista löytyy tänä päivänäkin vielä suovehkaa. Tämä vehka oli entisaikojen elintärkeä kasvi, joka esiintyi luonnon purojen suvannoissa, paikoissa jotka olivat auringolta suojassa ja puitten varjostamia.

Muistan, miten lapsena vehkaa kerättiin kesäkausi. Jos oli pari possua, ne söivät sitä niin, että retki piti tehdä joka päivä. Nämä notkot ja puron varret eivät olleet aivan ehtymättömiä, joten matkat pitenivät aina syyskesällä. Kun survoi ison säkin täyteen tuoretta vehkaa, niin tänä päivänä sitä sanottaisiin ylipainoiseksi naperon kuormaksi. Tämä vehka oli erikoisen ravintorikasta. Jos oli varaa sitä vähän jauhoilla suurustaa, niin kyllä possujen nahka alkoi kiiltää ja liha oli maukasta.

Tämäkin, kuten monet luonnonkasvit, on myrkyllistä raakana. Siksi sitä piti aina keittää, sillä keittäissä myrkky hävisi, joten päivittäin iso pata kivien päällä porisi jatkuvasti. Se palkitsi vaivan, kun näki, miten hyvällä ruokahalulla sitä syötiin, ja oli tietoa, että joulupöydässä oli ydyä.

Rautalehti eli Piharatamo oli tärkeä lääkekasvi, voin omasta kokemuksesta kertoa. Olin kesantopellolla kyntämässä, ja saappaan lyöttämä alkoi tulehtua. Kun saavuin kotiin, jalka pestiin puhtaaksi ja kerättiin rautalehteä iso turve. Nämä lehdet myös pestiin yksin kappalein. Nyt tämä kääre päälle ja odottamaan, mitä tuleman pitää. Alkoi hiljainen nykytys ja raukea olo, mutta aamusella kun haude poistettiin, tulehtunut paikka oli aivan valkoinen ja puhdas. Jälkihoito vain, puhdas räsy päälle, siihen vähän parafiiniöljyä, että ei räsy tarttunut.

Koiruoho eli Maruna oli vanhankansan lähes jokapäiväinen lääkekasvi. Sellainen kuppi tai muki piti olla jatkuvasti kahvipöydässä, jossa oli marunatuppo ja siihen piti ensiksi kaataa kahvi, että se ehti antaa voimansa. Siinä kyllä oli ytyä, ei ensimmäisiä hörppäyksiä irvistämäti voinut suorittaa. Tämän uskottiin auttavan lähes kaikkiin sairauksiin, ainakin vilustumiseen ja kuumeiluun. Lapsille sitä annettiin keripukin torjumiseen. Tätä kasvoi ennen joka pihapiirissä, tai jos ei kasvanut, haettiin tarvittaessa naapurista. Omasta pihapiiristäni se on hävinnyt varmasti hoidon puutteeseen.

Vanhoissa sananparsissa on elämänviisautta, kun niissä sanotaan, että kyllä luonto tikanpojan puuhun vetää tai kyllä hätä lumpsaamaan tällää. Niin se tälläs meijätkin lapsena keräämään suolaheinän versoja pellonpientareilta, samoin linnunleipiä. Näissä kummassakin oli miellyttävä happo. Myös nuorista männyistä syötiin keväisin uusia kasvaimia. Näin itsepalvelu toimi ja vitamiinin tarve tuli tyydytettyä, kun ruuat usein olivat vitamiiniköyhiä.

Tämä nyt tällä kertaa, kun ei noita näköelimiä voi erikoisesti rasittaa.

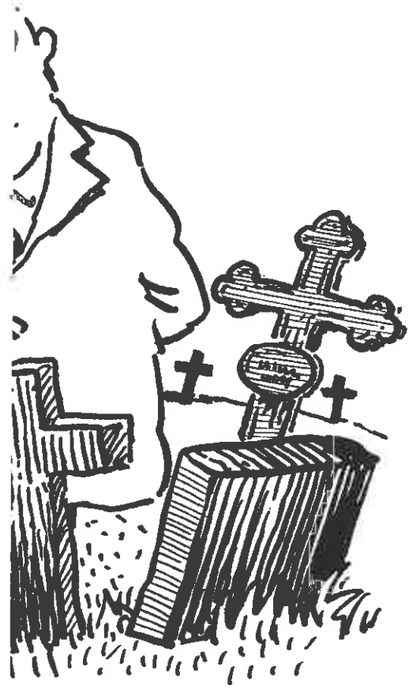

"Kyl se pamaht, ni et koko Atimmäk tomaht", sano Paavali, ja sen nokav veti viäläki kalposeks, kun se kokostas puhus.

Paavali oli innokkaasti mukana Somero-Seuran toiminnassa, ja eräänä vuonna hänen tehtävänään museon kesäjuhlassa oli voidella Somerniemen Salakan kieltä pienellä punssilla haastattelua varten. Ennen sille sovittua ajankohtaa Paavali varoitti takapenkistä juhlan kuuluttajaa, Matti Soinia: "Tarvis otta Salakka ny, ennenku se tule ylikunto."

Paavalin kotiseutuhenki oli aitoa, sillä hänen mielestään Somero oli hyvä paikkakunta, jossa jokaisella uutteralla yrittäjällä oli mahdollisuus onnistua, kuten ilmenee hänen kuvauksestaan eräästä Somerolle muuttaneesta: "Ku äijä tul tän, ei sil ollu muuta ku tuvalline paskasi kakari, ja nys se o semmonenki pohat."

1930-luvulla Turusta Somerolle muuttanut kauppias Aarne Välke, joka omisti lyhyttavaraliikkeen linja-autoaseman vieressä, oli hyvä huomioitsija, jonka toteamuksiin usein liittyi terävää huumoria, kuten hänen katsellessaan yhteiskoulun kujalta tulevaa poikaa:

"Ei tost ols sikopaimeneks", sano Välke länkisäärist koulupoikaa. (Ei tullut pojasta sikopaimenta, mutta kylläkin pätevä akateemikko.)

Välken realistista asennetta ilmentää myös seuraava juttu. Naisväki näki ikkunasta hieman horjahdellen pitkin ojanreunaa rouvan komennuksessa kotiin astelevan suutarin, Pirisen Taavin, joka mielellään otti joskus "tuikum murheeseen". Naisten säälitellessä rouvaa totesi Välke: "Ei toi Piriskäkäm mikkään ruusu ol." Monet somerolaiset varmaan ilmaisevat saman ajatuksen sanonnalla "vakka ja kansi, ja lopsaus päälä".

Toisen maailmansodan jälkeinen aika aiheutti valtavia muutoksia Somerolla, ja karjalaisten tultua paikkakunnalle "vanha Somero" alkoi nopeasti häipyä. Vilkkaan muuttoliikkeen ansiosta ihmisten näkemykset avartuivat, ja paikkakuntalaisten kiinnostus ulkomaailmaan lisääntyi. Retkiä ruvettiin tekemään sekä kotimaahan että ulkomaillekin. Seuramatkan mukana Tukholmaan mennyt somerolaisrouva ei ollut ruotsin kielen taitoinen, ja hän joutui seuraavaan tilanteeseen etsiessään Ruotsin kuninkaanlinnan (ruots. "kung", suom. "kuningas") lähellä olevaa Suomen laivojen satamaa:

"Kunk, kunk", sano Someron muija poliisil, kun se Tukholmas öksys.

Vaikka tyypillinen somerolainen on hitaanlainen reaktioissaan ja epäluuloinen suhteessaan vieraaseen, haluaisin todeta juttujeni perusteella, ettei paikkakunnalla suinkaan ole oltu vailla maanläheisen realismin värittämää huumorintajua, joka on auttanut monessa kiperässä tilanteessa ja suhteessa naapureihin. "Paha täsä on parkuut" on ollut elämänohje, joka on kehottanut etsimään huumorinpilkkua vakavassakin tilanteessa. Jos tuo huumori on useinkin melko suorasukaista, ilmentää se somerolaisen halua "puhhuut asjat halki eikä kautta rantain".

RAILA KLEMELÄ

Toplamppu näkys, sanoi Osku

Oskari Salminen, Osku, syntyi Ypäjällä 1.11.1904 ja kuoli kotonaan Someron Lahden kylässä sydänkohtaukseen helmikuisena sunnuntaipäivänä 1968. Kuolemaansa edeltävänä yönä Oskari oli tuntenut olonsa huonoksi ja oli ajatellut lepäillä seuraavan päivän kaikessa rauhassa. Hän oli viritellyt tulen kamarin uuniin ja käynyt pitkäkseen. Tuli oli sammunut uunista kun Rauha-vaimo navetasta tultuaan tapasi Oskarin ikiuntaan nukkumasta. "Ei olis tarvinnut Oskun vielä kuolla", sanoivat monet surusanoman kuultuaan.

Osku muistetaan vanhemman väen keskuudessa 1930- ja 1940-luvuilta hauskana ja sanavalmiina linja-autonkuljettajana. Enimmäkseen hän ajoi Someron ja Forssan väliä, välillä myös Someron ja Turun väliä.

Linja-autokuskin työn Someron Linjassa hän lopetti jo ennen sotia ja siirtyi Saariselle kuorma-auton kuljettajaksi. Linja-autolla ajamisen Osku kertoi lopettaneensa siinä vaiheessa "kun tuli kaksi tietää ja mää läksin ajamaan keskimmäistää".

Sodan jälkeen Osku kävi kauppaa Someron Sähkö ja Koneessa vanhan Laineen kanssa radiokauppiaana. Talvisaikaan hän veteli radioita ja antenneja vesikelkassa ja mm. Eero Laurén muistelee autelleensa Oskua antennijohtoja laitettaessa — johtoa kun piti olla 50 metriä ja se vedettiin aina ylös puuhun.

Oskarin sisar Salli Maaniitty kertoo Oskarin olleen hoikka, nuorena hyvinkin komea mies. Joidenkin mielestä hän puhui laulavalla, vaikeasti jäljiteltävällä nuotilla, sanojen loppua venytellen. Linjakuskina ollessaan hänen muistetaan pukeutuneen pitkiin nahkasaappaisiin, pussihousuihin, vyötärölle ulottuvaan nahkatakkiin ja linjurin lakkiin.

Kepposten tekijä ja vilkas Oskari oli jo lapsena. Rouva Rauha Salminen muistelee, kuinka heillä kävi paljon pikkupoikia kotona kuuntelemassa Oskarin tarinointia. Oskari puhui leikkisästi, muttei koskaan sopimattomia juttuja.

Seurallisen ja huumorintajuisen Oskarin ympärille kehkeytyi tarinoita. Valtaosa näistä tarinoista on niiltä ajoilta, jolloin hän ajoi linja-ja kuorma-autoa. Oskun kuoltua tarinat Oskusta jäivät elämään ja elävät yhä.

Joku muistaa Oskun käyttäneen itsestään puhuessaan minä-ilmaisun sijaan aina muotoa Osku. Toinen taas muistaa Oskun puhuneen itsestään minä-muodossa. Yhtenäisyyden vuoksi käytetään tässä tarinassa minä-muotoa, lukemisen sujuvuudenkin kannalta.

Sama tarina on väliin saanut hieman eri muotoja kansan suussa. Muistikuva Oskusta on kuitenkin kaikille yhteinen, nauru karehtii suupielessä, Osku alkaa taas elää.

moonin.

Mutta tätä näin kultaisen hyvää asiaa seurasi karvas jälkimaku.

Kun Stenroos näin omatoimisesti oli hankkinut koulupiiriinsä urkuharmoonin, niin sitten kun hän 1909 siirtyi eläkkeelle, käsitti hän asian niin, että kun kunta ei kerran ollut harmooniin antanut varoja, niin ei sillä myöskään ollut siihen omistusoikeutta. Ja kun koulumuodotkin muuttuivat, pyysi hän, että saisi pitää urkuharmoonin elämänsä loppuiällä. Asiasta neuvoteltiin jonkun kerran, mutta tulos oli se, että kunnasta lähetettiin miehet, jotka veivät harmoonin pois vastaväitteistä huolimatta. Ja lieneekin kunnalla ollut tekonsa tueksi juridinen omistusoikeus. Mutta kaunis teko ei se missään tapauksessa ollut. Tästä oli vanhuksen mieli sanomattoman katkera hänen elämänsä loppuun saakka, eivätkä hänen naapurinsakaan tätä kunnan asennetta oikein osanneet ymmärtää.

Olen kertonut tässä vain yhdestä soittimesta, urkuharmoonista, kun se niin läheisesti liittyy koulumestarin elämään, mutta hän kyllä löysi sävelet kaikista soittimista, sillä hänelle oli siihen annettu synnynnäiset lahjat.

Papit kävivät aina silloin tällöin epämääräisin väliajoin pitämässä koulutarkastuksen. Koulu oli Oikian talossa. Oli tavausharjoitusta siten, että kukin oppilas vuorollansa lausui yhden tavun ja niin jatkettiin ympäri pöydän. Kukaan ei saanut jäädä väliin elikä fuskata. Opettaja istui tuolilla ja neuloi kiinni ratkennnutta saappaansa reunaa. Kouluhuoneen ovessa oli lukko mennyt vähän konstikkaaksi. Sisälle pyrki joku, sohlasi ja nytkytti. Koulumestari luuli siellä olevan jonkun talonväestä eikä mennyt avaamaan, kun toisessa jalassa ei ollut saapastakaan. Siksi hän vähän noin karkeanpuoleisesti ärähti: "Lykkä ensiin ja kiärrä sit vast!" Sisään pyrkijä teki neuvon jälkeen ja sisälle astui itse pitäjän provasti.

Lukukinkereillä oli koulumestari aina omassa piirissään luettajana. Yhteisymmärrys koulupiirin ja koulumestarin välillä oli hyvä. Siksi jokainen aina toivoi, että kun nyt onni potkaisisi, että pääsisi koulumestarin luetettavaksi, sillä hän tunsi kaikkien koulupiiriläistensä lukutaidon ja sovitti niin, että kaikki meni moitteettomasti. Mukavahan oli provastinkin sivusta seurata, kuinka lukutaito seurakunnassa oli pitkin askelin kehittynyt.

Stenroos oli myös ahkera kirkossa kävijä, ja kyllä vain hänen puolellaan kirkkoa kaikki muutkin pysyivät virrennuotissa mukana. Matkan hän kulki jalkaisin, siilä hän oli tottunut paljon kävelemään.

Stenroos kasvatti suuren perheen ja eli aina köyhänä ja puutteellisesti, vaikka hän oliikin monitaitoinen mies ja henkisesti muita kehittyneempi. Hän ei halunnut koota aarteita, vaan hän etsi ja löysi tyydytyksen elämäänsä lähimmäistensä palvelemisesta ja auttamisesta.

Paikkakunnan kirjoitus- ja laskutaidossa Stenroos kuvaannollisesti sanoen joutui olemaan uudisraivaajana. Hän kylvi siementä koskemattomaan maahan, sai nähdä sen orastavan ja tuottavan toivomiansa tuloksia, sillä siitä lähtien alkoivat virallisista asiakirjoistakin jäädä pois puumerkit ja allekirjoitettiin nimikirjoitus ihan omakätisesti. Se oli suuri tapahtuma, jota nykyaikaisen lukijankin kannattaa kunnioituksella muistella. Vielä vanhuuden päivinäänkin oli koulumestari ympäristölleen valoa antavana kynttilänä, kunnes kesäkuun 20. päivänä 1920 sen lepattava liekki sammui. Häntä tulevat kunnioituksella muistelemaan varmasti nekin someralaiset, jotka eivät ole vielä syntyneetkään.

Toimituksen lisäys: Jalmari Maaniityn myönteiset arviot Stenroosin kyvyistä opettajana ja muusikkona käyvät yksiin niiden arvioiden kanssa, joita J. Jaakko J. Laurila on esittänyt Stenroosista historiikissaan "Someron kansanopetuksen vaiheet" (1932). Maaniitty on ilmeisesti tuntenut Laurilan teoksen. Kilpakirjoitus perustuu kuitenkin pääosin Maaniityn henkilökohtaisiin muistoihin ja haastattelutietoihin.

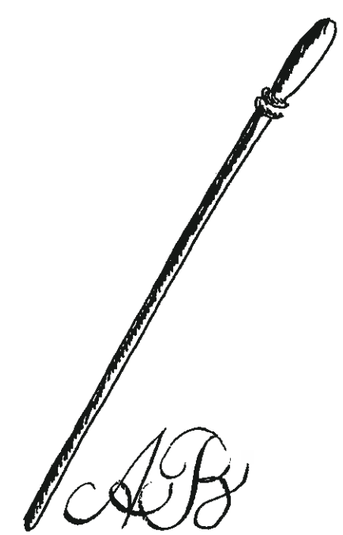

harrastuksensa oli se, että hän rakensi peltojensa ympärille kiviaidat, joita sitten aina korotti ja kartutti. Hän oli siihen innostunut siinä määrin, että aina matkoiltansakin toi kiven tullessaan. Siinä suuressa kourassa kulki joskus monen kilon painoinen kivi pitkiäkin matkoja. Kiviaidoista on osa vieläkin paikoillaan, ja toivottavasti ne säilytetäänkin hänen muistokivinään.

Rakennukset hän rakensi itse ja kantoi metsästä joskus melko suuriakin hirsiä olallaan. Että hän myös oli puuseppä, osoittaa se, että hän teki itse urut. Kerrottiin niiden kyllä soineen komiasti. Mutta ne olivat sikäli epäonnistuneet, että ne olivat kirkonurkujen suuruusluokkaa eivätkä näin ollen soveltuneet kotikäyttöön. Kun ne olivat tulleet tavattoman paljon maksamaan, erikoisaineita kun tarvittiin monta lajia, niin ei hän enää koskaan toisia, paremmin soveltuvia rakentamaan ruvennut.

Stenroos oli käynyt lukkarinkoulun ja oli saanut erittäin kiitettävät arvosanat ja hyvän todistuksen, mutta vakinaista lukkarinvirkaa ei hän onnistunut saamaan. Tähän oli kai syynä se, että hän jokapäiväisen käytöksensä vuoksi ei saanut arvovaltaisten ja määräävässä asemassa olevien henkilöiden suosiota. Hän ei osannut olla imarteleva, liehittelevä eikä myöskään kohtelias eikä tuntenut minkäänlaisia pöytätapoja. Hän oli syvien rivien mies.

Stenroos haki lukkarin virkaa syntymäpitäjäänsä Somerolle ja saikin seurakuntalaisten yleisen kannatuksen, mutta kirkon urkujen rakentajalla oli oma suosikkinsa. Hän ei hyväksynyt Stenroosia, ja niin oli tämän seurakunnan kannatuksesta huolimatta jäätävä ilman tätä virkaa. Toisen kerran haki Stenroos lukkarin virkaa Tammelassa. Täälläkin hän sai seurakuntalaisten yleisen kannatuksen vallankin mahtavan veisuuäänensä vuoksi, vaikkakin pitäjäläiset jälkeenpäin kertoivat, että Stenroos oli päästellyt vasta toisesta suupielestä. Mitä olisikaan mahtanut tulla, jos hän olisi koko suunsa avannut. Stenroosilla oli nimittäin tapana pitää laulaessaan hyvin rumasti vinottain suutansa auki. Mutta Tammelassakin hän epäonnistui. Tohtori Granfeltillä oli oma suosikkinsa ja sen oli vuoro nyt saada tämä paikka.

Someron pohjoisissa osissa Stenroos sai koulumestarin viran 1871 kiertokoulun opettajana. Tämä tuli hänen varsinaiseksi elämäntehtäväkseen, ja hän antautui tähän kaikella tarmolla ja uuden ajan tavoitteet päämääränä. Työ oli raskasta ja vaikeata, kaikki täytyi ottaa alusta. Ei ollut mistään saatavissa tällaisen koulumuodon kokemuksia. Ei ollut kirjoja, ei minkäänlaisia välineitä ja oppilaat joskus jukuripäitä, melkein partasuita urhoja, mutta joukossa myöskin nuoria, kaikki koulujärjestykseen tottumattomia. Jotta opetustyö tuottaisi tuloksia, oli saatava pysymään kuri ja järjestys. Kuten hyvin usein suurikokoiset miehet, niin Stenrooskin oli hyvin helläluontoinen, mutta joskus oli pakko käyttää vitsalla lyöntiä kämmeneen, mutta tavalliset rangaistusmuodot olivat nurkassa seisominen ja luunappi. Luunappi: keskisormi peukaloa vasten ja siitä se pomppasi kuin vieterin voimalla kuritettavan päähän, ja kyllä siitä aina nousi päähän pieni sarvi. Paljon ankarampi luunappia oli "toikan tuikkaus", parin sormen väliin hiuksia, mistä tukistettiin, ja sitten rystöllä pomppi päälle. Se kihelmöi ja muistutti ainakin sen tunnin ajan.

Oppikirjoina käytettiin yksinomaan uskonnon kirjoja, sillä mitään muita kirjoja ei tällaiseen kiertokouluun voinut saada. Annettiin katkismuksesta kotiläksyä, mikä oli opittava kirjan sanoilla ulkoa. Tavausta harjoiteteltiin kaikki yhtä aikaa kuorossa. Laskentoa opeteltiin kokonaisilla luvuilla neljässä laskutavassa. Laskentoa ja kirjoitusta harjoiteltiin ensin kivikynällä rihvelitaululle, mutta koulumestari oli hyvin aikaansa seuraava ja heti tilaisuuden tullen alettiin kirjoittaa ja laskea paperille lyijykynällä (plyyspännäl) ja myöhemmin alettiin käyttää mustetta (pläkkii). Mutta laulunopetus oli opettajan mieliaine. Hän harjoitutti virsiä, Kanteleen lauluja ja ilman kirjaa oli opeteltava kansanlauluja.

Soittomies kun oli, niin aina hän laulut säesti, myöhemmässä vaiheessa urkuharmoonilla, jonka hankkimishistoriasta olen haastattelemalla saanut seuraavat tiedot. Stenroos pyysi kunnalta varoja urkuharmoonin ostamiseksi koulupiiriinsä. Vastaus oli kielteinen. Mutta koulumestari ei hellittänyt. Hän hankki kunnan nimissä arpajaisten pitoluvan urkuharmoonin hankkimiseksi koulupiiriinsä. Luvan hän sai ja arpajaiset pidettiin Saaressa. Varoja kertyi ja koulupiiri sai har-

Mikstuuratipat ja muut toimitettavat

Osku ajoi Forssan ja Someron väliä ja mummot pysäyttivät auton matkalla pyytääkseen tuomaan Forssasta mikstuuratippoja. Nämä pyynnöt olivat niin tavallisia, että Osku oli varautunut tilanteiden varalle. "Kun näit sattu ussein, nii mää ostin issoon pulloon niit tippoi et sai tirauttaa mummoin pulloon ihan käteisel, ja kun hinnankin jo tiesin." Tämän tarinan tuntuvat muistavan monet ihmiset.

Kun yhdeltä pysäkiltä tarjottiin pikku vasikkaa takakonttiin laitettavaksi, sanoi Osku ettei käy, kun seuraavalta pysäkiltä tulee neljä lammasta kyytiin. Myös tästä tarinasta on hiukan erilaisia versioita.

Lauantaisin Oskulla oli tapana tuoda Jalavan verstaan pojille viinat. Osku kertoi, että pojat ryyppäsivät niin, ettei parturikaan "ehtool ain tiänny kenen päätä se keritti".

Kerran Osku erehtyi, kun rakennusmestari Anttila pyysi tuomaan "sitä parempaa jauhelihaa". Se oli sellaista salakieltä, ettei auton matkustajat päässeet perille, mitä hän tarkoitti. "Kyl Anttilan naama venys, kun mää toin sill kaks killoo paistijauhelihaa, kun se oli tarkottanut kaks pulloo kolmentähren jaloviinaa."

Osku kertoi, että linjurikuskin hommissa joutui palvelemaan ihmisiä monella tavalla. Niin kuin sekin kerta, kun Koisthuhdan ahteella oli emäntä odottamassa ja pyysi Oskua tuomaan ryijylankoja Forssasta, kun hän ei sinne itse ehtinyt. Emäntä kertoi minkä verran lankoja tarvitsi ja antoi rahat kouraan ja sanoi jonkun sitten odottavan, kun Osku takaisin päin tulee. Osku oli nähnyt linja-autoaseman hevospuomissa jonkun isännän reessä rekivaatteen, jonka kulmista roikkuivat hienot tupsut. "Mää nypein siit salavihkaa kaikkii värrei, vein lankakauppaan ja sanoin, panka 300 rammaa joka värrii. Emäntä oli tyytyväinen, koska ei tullu valittammaan."

Kerran oli Vaulammilla yhden talon nurkalla ollut muija odottamassa linja-autoa. Oli roikottanut kädessään paksua villasukkaa, jonka sisällä oli kahvipullo. Pyysi viemään sen "meirän Jussille, se lua oijjaa sielä Lintupajun pellolla, kyllä sää meirän Jussin tunnet". Osku tunsi Jussin ja kahvi meni oikeaan suuhun. Osku totesi, että "kun näin sai palvella ihmisii, niin siit sai ittekkii jottain, tunsi ainakin antamisen iloo kun entinen likkaa".

Joskus pyynnöt menivät Oskarinkin mielestä hieman liian pitkälle. Kerran eräs nainen läheltä Forssaa toi linja-autolle hatun, jonka hän oli ostanut muutamaa päivää aiemmin Forssasta. Nainen pyysi että Oskari menisi vaihtamaan hatun. Silloin Oskarin päreet paloivat.

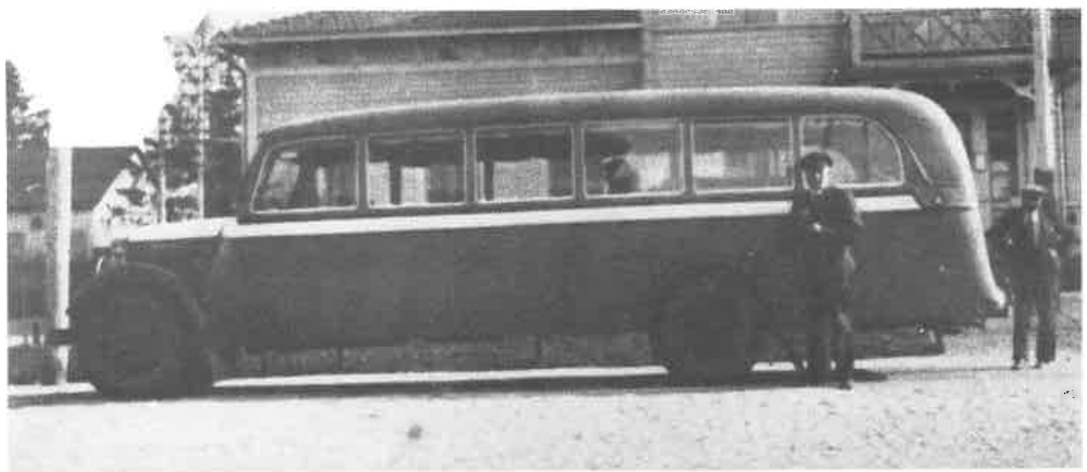

Tukkoiset tiet

Ennen vanhaan tiet olivat usein talvisaikaan tukossa. Osku kertoi, että kerran Turkuun mennessään hän lapioi lunta edellään ja yhtäkkiä lapio kolahti johonkin kovaan. Kun hän nosti katseensa, oli edessä toinen lapiomies: Turusta Somerolle päin ajava Suutela siinä raivasi tietään.

Kerran Forssassa käydessä oli niin paha ilma, ettei eteenpäin meinannut päästä millään. Rehumäen notkossa Oskun täytyi heittää takki konepellin päälle ja ryhtyä lapioimaan. Kun oli jonkin aikaa siinä hikoillut, pääsi jatkamaan matkaa. Hirsjoen notkossa oli taas sama edessä. Ei muuta kuin takki taas pois päältä ja lapio heilumaan. Mutta siitäpä ei enää tullutkaan mitään. Osku väsyi ja kädet palelivat. Osku veti takin päälle ja hatun korville ja laittoi kädet taskuun ja kyyristyi autoon. Osku oli nukahtanut autoon ja heräsi kun auton katto ropisi. "Koljo ajoo Kiäpin kas ylitte kun meni meijeriin. Koljol oli siihen aikaan Kiäppi-niminen orhii."

Osku oli Maanviljelijäin kaupassa kuskina ja oli taas kerran ollut kova lumimyrsky. Kun Osku meni työmaalle, ei kauppaankaan ollut kuin yhdet rotan jäljet ja nekin pois päin. Osku otti sukset ja lähti katsomaan Palmaan päin, sillä hänen piti aamulla mennä hakemaan Jokioisten asemalta kuormaa. "Siin piänempaikan kohral mihin se ain niin kauhjast lunta aijjaa, siin oli sillonkin vissiin metrin paksult. Mää löin toisen suksen porkan siihen pystyyn merkiks etten mää jokkeen ajais ja lährin autoo hakemaan. Kyl mää sillonkin vaa Jokioisten reissun tein.

Kun mää takasin tulin, tuli jo nokka-aurakin vastaan ja lapjomiehii oli pahemmis paikois."

Sen lisäksi, että tiet olivat talvella tukkoisia, olivat ne kaiken vuotta myös mutkaisia. Oskun mukaan "Forssan tiel oli niin pahat mutkat, et topiamppu (takavalo) näkys".

Osku Turussa

Pula-aikana 30-luvun alussa Osku ajoi Maanviljelijäin kaupasta kananmunia Turkuun. Munatili maksettiin kuskille käteisenä. Osku meni hienoon ravintolaan syömään ja tilasi kaikkein kalleinta pihviä. Tarjoilija kysyi, onko rahaa. Kyllä on, sanoi Osku ja löi tuhannen markan setelin pöytään. "Likka juaks neljä viis Turun pankkii ennen kun sai rahan rikottuu. Viereises pöyräs istu hianoi herroi. Söivät silakkaa ja perunoi. Ei saaneet katteltuu kun autokuski söis. Pistivät silkkihatut päähäs ja lähtivät."

Ollessaan Maanviljelijäin kaupassa kuskina Osku oli lähtenyt kerran ajamaan kilpaa Saarisen Fransin kanssa Turkuun. Matkalla Frans ajoi Åvikin pellolla yhden vastaantulijan hevosen nurin ja "mää rupesin sitä hevost pystyyn vääntämään. Franssi sai niin paljo etumatkaa et se voitti mu".

Osku oli mennyt vapaapäivän viettoon Turkuun. Hänellä oli uusi diagonaalipuku päällään, uudet jatsarit jalassa ja autoilijan lakki päässä, "enks mää ollus sillon vähä komja miäs". Rahapussiin Osku laittoi vähän sanomalehtiä, että se näyttäisi hieman lihavammalta. Kun Osku oli toimittanut asiansa, hän meni kahvilaan ja joi kahvit.

Koulumestari Stenroos

Somero-lehti ja Somero-Seura järjestivät yhdessä 1955 kirjoituskilpailun aiheesta "Vanhankansan merkkihenkilö". Kilpailun voitti ansioitunut kotiseutumies Jalmari Maaniitty (1895—1974) kirjoitukselaan "Koulumestari Stenroos", joka on värikäs kuvaus tämän merkillisen opettajapersoonailisuuden elämästä. Löysimme Somero-Seuran arkistosta Maaniityn käsikirjoituksen ja julkaisemme sen hieman lyhennettynä. Sysäyksen tähän antoi Someron uudelle kirjastoautolle hyväksytty Suoma Jaakkolan ehdottama nimi ***Tenruusi,*** *jolla on haluttu kunnioittaa koulumestari Stenroosin muistoa.*

Jylhä oli ukko varreltansa. Pituutta ei kylläkään ollut enempää kuin 3 kyynärää ja 2 tuumaa, mutta kehon koko oli muuten suuri. Painoa ehkä oli noin 120—130 kiloa. Siinä eivät painaneet ihramaha eivätkä muut rasvat, vaan hän oli työmiehen lihassa. Pää oli suuri, suu leveä, katse ivallisen hymyilevä, kädet olivat pitkät ja kourat melkeinpä luonnottoman suuret. Tällainen oli koulumestarin ulkonäkö.

Paitsi henkisesti lahjakas, hän oli myöskin ammatillisesti monitaituri. Hän oli puhdaskätinen puuseppä. Jalassa hänellä oli aina omatekoiset saappaat, yllänsä omatekoiset housut ja takki, päässä omatekoinen koirannahkalakki. Pitkällä säteellä ympäristössänsä hän oli korvaamaton haavojen sitoja ja neuloja sekä katkenneitten käsien ja jalkojen lastoittaja, sillä hän oli myöskin käynyt välskärin kouluun. Näissä tehtävissä hänen taitoonsa luotettiin rajattomasti, ja hän teki kaiken hyväntekeväisyystyönä ilman palkkaa ja oli valmis aina lähtemään, myös yöllä ja pyhänä, milloin vain haettiin. Joskus täytyi kulkea kymmeniäkin kilometrejä jalkaisin teitten puuttuessa.

Kuolemantapausten sattuessa paikkakunnalla aina ensimmäiseksi lähdettiin pyytämään koulumestaria veisaamaan ruumis ulos asuinhuoneista, sillä sellainen oli tapa, ja aina oli Stenroos valmis lähtemään. Tällaisissa tilaisuuksissa, joissa omaisten suru oli suurimmillaan eikä heidän veisaamisestansa olisikaan näin ollen tullut mitään, päästeli ukko täysillä palkeilla, sillä hänellä oli mahtava ääni. Nykyaikaisessa mielessä se ei ehkä niinkään täyttäisi kaikkia taiteellisia vaatimuksia, mutta siinä oli paljon sellaista, jota sen ajan ihmisetkin ymmärsivät: se oli luonnonlapsen laulua, jota hän päästeli niin voimakkaasti, että oikein ikkunat helisivät. Laulu ja soitto, vallankin urkujen soitto, olivat ne alat, joissa Stenroos lähenteli mestarien luokkaa.

Eläinten sairaustapauksista ei Stenroos niinkään paljon ollut kiinnostunut. Eräs ala oli sentään, joka hänelle paljon lisäsi jalkavaivoja, mutta myöskin se tuotti tuloja. Se oli pikkupossujen leikkaaminen. Luonnon kulkuun kuuluu, että kaikki pikkupoikina ovat mitkä enemmän, mitkä vähemmän vallattomia. Kun Stenroosin käynnin jälkeen tällaista vallattomuutta sattui, jota ei oikein voinut muuten hillitä, niin ei tarvinnut muuta kuin vain katsottiin ulos ikkunasta ja totisina lausuttiin: "Jaaha, siält näkkyy tulevan Tentruusi", niin kyllä heti tuli hiljaista, kun muistui mieleen, mitä pikkupossu oli menettänyt.

Myös maanviljelys kuului hänen sivuammatteihinsa, sillä koulumestarin asuntona oli torppa Lahden kylässä, siinä missä nykyisin on Kauppilan tila. Torppa se oli vain nimellisesti, sillä veroa oli vain yksi elopäivä vuodessa, kun hänen nautintoonsa kuului pari hehtaaria peltoa, luonnonniitty, laitumet karjalle ja kotitarpeeksi kaikenlainen metsän käyttöoikeus. Tästä nähdään, kuinka suuren arvon Lahden kartanon omistaja oli pannut siile, että hän sai torppariensa keskuuteen asumaan tällaisen kansankynttilän. Esimerkiksi kelpaava mies hän todellakin oli: ei käyttänyt viinaa eikä tupakkaa eikä kirosanoja puhuessaan paitsi silloin, jos se jonkun vitsin kertomisessa oli välttämätöntä. Sillä hän oli hyvä vitsien kertoja, poiketen muista vitsimiehistä siinä, että hän itse nauroi oikein leveästi omalle kertomaileen ja sai siihen sitten kuulijatkin yhtymään.

Maanviljelyksessä hänen erikois-

Koulumestari Karl Stenroos Lahden kylästä 1839—1920. Kuva n. v:lta 1880.
Kuva saatu Helmi Leväseltä (o.s. Kauppi) Karl Stenroosin pojan tyttäreltä, joka asuu Hämeenlinnassa. Kuvan välitti Jussi Suhonen 1979. Somero-Seuran kuvaarkisto.

Koulumestari Karl Stenroos, josta paikkakunnalla käytettiin nimeä Tentruusin Kalle, syntyi Lahden kylässä 1839 helmikuun 28. päivänä torpparin poikana. Hän oli erittäin lahjakas nuorukainen, kävi Turussa lukkarinkoulun, mutta elämäntehtäväksi muodostui koulumestarin virka Someron pohjoisissa osissa.

Kahvia maksaessa Oskun lompsa oli herättänyt ansaitsemaansa huomiota. "Kun lährin siit linja-autoasemalt, niin pari jätkää rupes muu seuraamaan. Kun kerkesin sinne asemal, otin lehret pois lompsast ja huamasin, et semmonen leikki taitaakin olla vaarallist, tullee pian kolkatuks."

Minä itte ja Ilanteri

Kun Osku tuli Forssan autosta ulos linja-autoasemalla, hihkaisi hän aina rappusilla, että terveisiä liikemaailmasta.

Oskulla oli unilääke vanhalle automiehelle: kun ei nukuttanut, piti lorauttaa pari tippaa bensiiniä tyynyn kulmaan, että tuli bensan haju. Sitten nukutti.

Osku kertoi ajaneensa kilpaa ukkospilven kanssa. Autossa oli sokerikuorma. Taitava kuski kun oli, ehti saamaan kuorman liiteriin niin että vain takalauta kastui.

Osku kävi lähes päivittäin Lahden kylästä Joensuussa, koska "täält löytää sen kun Lahren kyläs tienaa".

Osku kierteli maakuntaa puimassa. Eräässä talossa tuli sanasota, kun Osku ei ehtinyt ajoissa. Osku suuttui ja sanoi: "Pan sää viljas matrassiin ja pui muijas kans siäl."

Puinti ei oikein sujunut, päivän aikana tuli vain pari säkkiä. Isäntä vain sanoi, että meni yli odotusten. Oskari oli yhtä kohtelias eikä puhunut mitään.

"Kyl mul piäni tili kans pankis oli, simmonen pahanpäivän varaa. Kerran mää menin ottamaan vähän käteist ja pankkineiti kysy kuin paljoo. Kun mul oli simmonen vanhanaikanen lompsa kun poksisaappaan vars, mää lykkäsin sen tiskil ja sanoin: pan toi täytee."

"Siin soran jälkeen tuli ihminen sukkelaks kun pelkäs ommaa postilaatikkooski, kun ei tiänny koska siäl taas on jottai verolappui taikka muita määräyksii. Ja jos joskus sai kasvatettuu vasikkanirrin, niin kävi monet kerrat tual kaupois kyselemäs, misä sais viispenniikin kilost enempii. Kiusas ittes simmottoo ja — vasikkaa."

"Kyl siit sorast on riittäny juttuu. Tosaa yks päivä äijät jo syytti Jumalaakin et sekin meni viimiseltäs ryssän pualaa. Mää sanoin, et mää luulen et se ol koton vaa koko sotaajan, ettei se ollu Moskovas ollenkaa."

Osku oli muistellut aikaa, jolloin oli Ilanderin kaupassa töissä. Ensimmäisenä iltana nukkumaan mennessä Ilander otti ison pistoolin viereensä. Oskulle ei tullut uni, puolenyön maissa hän otti vaatteet kainaloon ja hiipi ulos, mutta Ilander kuulikin Oskun lähdön. "Otti muu niskast kii. Sano mihin sää menet. Roikotti muu sänkyyn kun kissa hiirtää, pani pyssyn mun viereen, sano tosaa toi on, jos sää pelkäät. Tää Ilanteri oli semmonen kylän kauhu, jopa viranomastenki."

Kerkolanjärvellä vietettiin joka kesä 30-luvulla kesäjuhlia. Oskukin vei sinne linja-autolla väkeä. Oli kaunis kesäpäivä ja kansa nautti olostaan. Sitten sinne tuli paikkakunnan kauhu Ilander juovuksissa räyhäämään. Heilutti suuria nyrkkejään ja huusi että nyt saa tulla kaikki Somerolta, Koskelta, Tarvasjoelta ja aina Turkua myöten. "Siin oli yks turkulainen pirssari, istu autonsa astinlaurallaa, vähänen miäs päivänpolttama jakku päällää. Sanoi jaaha, koska Turkua mainittiin, niin sillon on minullakin lupaa. Meni ja heitti sen Ilanterin oikein kauvakskii, sen pääkin oli oikein syväl sannas. Ilanteri lähti äkkiä ja juhlat jatku. Jälkeenpäin kuulin, että se pirssari oli mestarimiähii painis."

Osku ajurin kesäasussa.

Oskua ovat muistelleet seuraavat ihmiset: Eero Laurén, Kaino Leppä, Salli Maaniitty, Antti Mattila, Ensio Männistö, Pekka Ruohonen, Rauha Salminen, Taimi ja Paavo Salminen. Valokuvat on saatu rouva Rauha Salmiselta, Oskarin leskeltä.

MAIJU AVELLAN

Sianlahtauksest pula-aikan

Kuuskymment vuatta takaperin Suamen maasa oli pula-aika. Nyt eletään lama-aikaa, yks ja sama asja: rahast on puutet, mut tavaraa on liikaa. Pula-aikan sällit käveli pitkin maantiätä, joutusivat pyytämään taloist ruakaa tyätä vastaan. Nyt on onneks sentään not tyättömyyskassat, ettei ol isompaa hättää.

Mää kirjotankin nyt pula-ajan sian kasvattamisest, lahtaamisest ja myymisest. On tullu niit asjoi joskus merkittyyt muistiin, lissää voi kyssyyt koska viäl ellää kahreksankymment täyttänei ihmisii. Sen ikänen täytyy olla et pula-ajast jottai tiätää.

Sikoi ol sillon juur joka talos ja mäkituvas. Niit kasvatettii sikaläteis, pihatois, ja oli sillon jo sikaloiki. Suvel ne viätiin ulos tarhaan kasvamaan. Siäl oli katos et pääsi saret ja aurinkoo pakkoon. Joka talos oli ittel emut, karjui ei ollu joka kyläs eres yhtä. Siämentäjist ei kukkan ollu eres kuullukkam mittään. Mäkitupalaiset haki porsaan tai pari taloist; joskus ne oli ens alkuun tuvan nurkaskin, jos sattu olemaan kylmä kevätsuvi. Ruakkiminen alotettiin mairol, sit niil ruvettiin antamaan tokeroo, toiset sannoo sitä puuroks. Siin oli hianoks hakattuu nokkost, ohra- ja kaurajauhoi. Niitten päälle kaarettiin kiahuvaa vettä ja viimiseks sihen sekotettiin kypsät perunat. Tiättyst net söi kaikki laskin mitä tuli kyäkin pualelt. Lihotusaikan niil ruvettiin antamaan ruvist, et tuli pintaa kans. — Huushollin ainoo paistinpannu sai joskus olla ensmäinen ruaka-astja. Se oli kovin käytännöllist: ruaka lämpis siin äkkiä ja pannu oli ain helpostas saatavil.

Alla satakilost sikkaa ei lahrattu; sanottiin et se on henken hukka jos alla satakilosen sian lahtaa. Henki otettiin kasvatuspaikas pois, sit siit laskettiin veri vesikuppiin, siit taas isompaan astjaan. Sen pohjal oli vähän ruvisjauhoi ja sualaa. Net esti veren hyytymisen. Tavallisest joku talon naisist vispas veren kylmäks. Lahti oli ain miästen tyätä. Naiset vaan avustivat, niinkun tosa sualten ratkomises, kääntämises ja pesemises.

Sian puhristus tehtiin rännis levjän puupenkin päälä. Siin tarvittiin kiahuvaa vettä et sai karvat lähtemään helpommin poijes. Rännis täytys olla ors kans et sai sian roikkumaan. Siast ei pistetty mittään hukkaan.

Verest paistettiin lahtipäivän pannukakkuu. Päästä, sorkist ja muista senkaltasist osist tehtiin syltyy. Sualist ja sisäelimist sai makkaraa, kun ne lisättiin vetteen keitettyyn ohraryynipuuroon. Rasvaa käytettiin paistamiseen. Sit siit tehtiin ihrakakkui ja sen kans rasvattiin kärrynakselei.

Kusirakolkin oli montaa lai käyttöö: lapsil siit sai pallon kun tupakkiholkin kans puhalsi sen ilmaa täyteen. Suu täytys sittoot vahvastas kiine, kun kuivatesas se tahtos päästää ilman poijes. Sit siit sai tupakkipussin ja vahvan saikin. Jääpussinakin sitä käytettiin, jos

Kesäpossu Nösky

Maantietyöt 1810

Soranajoa kaikille. Lumenaurakseen osallistuvat kartano, Kujanpää, Nummila ja Pakkala —Kujanpää Petteri ja Matti yhdessä kartanon kanssa varaamalla kukin yhden miehen yhdeksi päiväksi työhön.

1810 ennen joulua maantien auraukseen Kustaa Särämäki ja Elias — metsurit (skogsgubbarna) *Yrjölä ja Yrelä, Koskila ja Arola, Mäkilä ja kartano — Kujanpää sekä Pakkala että Nummila — metsurit Yrjölä ja Yrelä — Koskila ja Arola — Mäkilä ja Särämäki, kartano —Kujanpää.*

Tässäkin asiat on kirjoitettu kirjoittajan oman muistin tueksi. Niinpä jälkimmäisestä kappaleesta sivullisen on vaikea päätellä, milloin nimillä tarkoitetaan tien korjaajaa, milloin tilojen välisiä tieosuuksia.

Päivätyöpulkat

Päivätyöpulkkia jaettiin huhtikuun 2. päivästä 1812 lähtien.
N:o 1 Skog, Eric
N:o 2 Bultari
N:o 3 Hjelm
N:o 4 Skog, Johan (Ericin veli)

Päivätyö- eli taksvärkkipulkka oli muistiinpanovälineenä käytetty puukapula, jonka yhteensovitettuihin puoliskoihin tehtiin merkit, jonka jälkeen kumpikin osapuoli, kuten isäntä ja torppari, otti oman puoliskonsa haltuunsa, jotta niitä voitiin tarvittaessa verrata. (Vuorela, Kansatieteen sanasto.) Tästä on tullut sanonta "päivä on pulkassa", kun työpäivä on päättynyt.

Seeterin ensimmäiset päiväpulkkamiehet lienevät muonarenkejä, jotka omin eväin kävivät kartanon töissä, eivät siis torppareita.

Nykyajan valistunut maanviljelijä, joka joutuu vuosittain todistamaan verottajaile köyhyytensä kirjallisesti, pitää ehkä Seeterin kartanon 120 vuoden takaista kirjanpitoa alkeellisena. Daniel Adolfin kirjanpito osoittaa kuitenkin, että hän oli kartanonsa taloudenhoidosta kiinnostunut ja varmasti kiinnostuneempi kuin hänen poikansa Adolf Wilhelm Lindeström, jonka aikana vanha sukukartano myytiin. Sen sijaan Adolf Wilhelmistä tuli ensimmäinen siihen mennessä maineikkain somerolaissyntyinen kuvataiteilija, kuten Kai Linnilä on kertonut julkaisussa "Somero viljan maa" (1982).

Tämän jälkeen voinkin jättää Daniel Lindeströmin muistiinpanot Somero-Seuran arkistoon "museon asiakirjojen joukkoon", kuten Arne Söderström kirjeessään oletti täällä tehtävän.

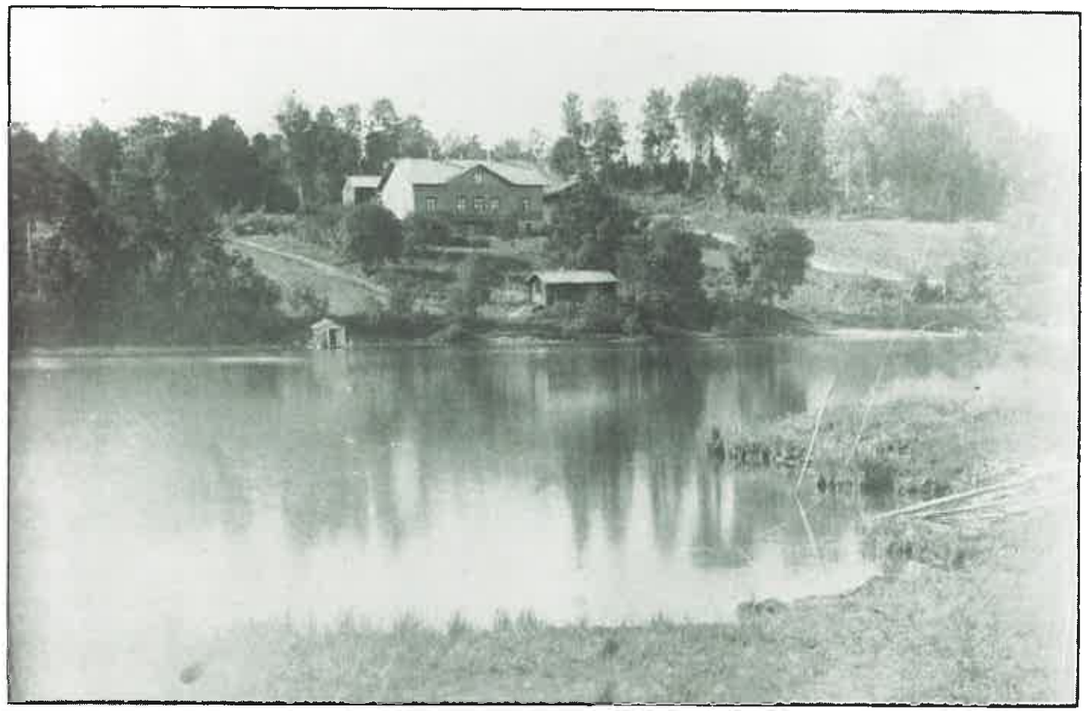

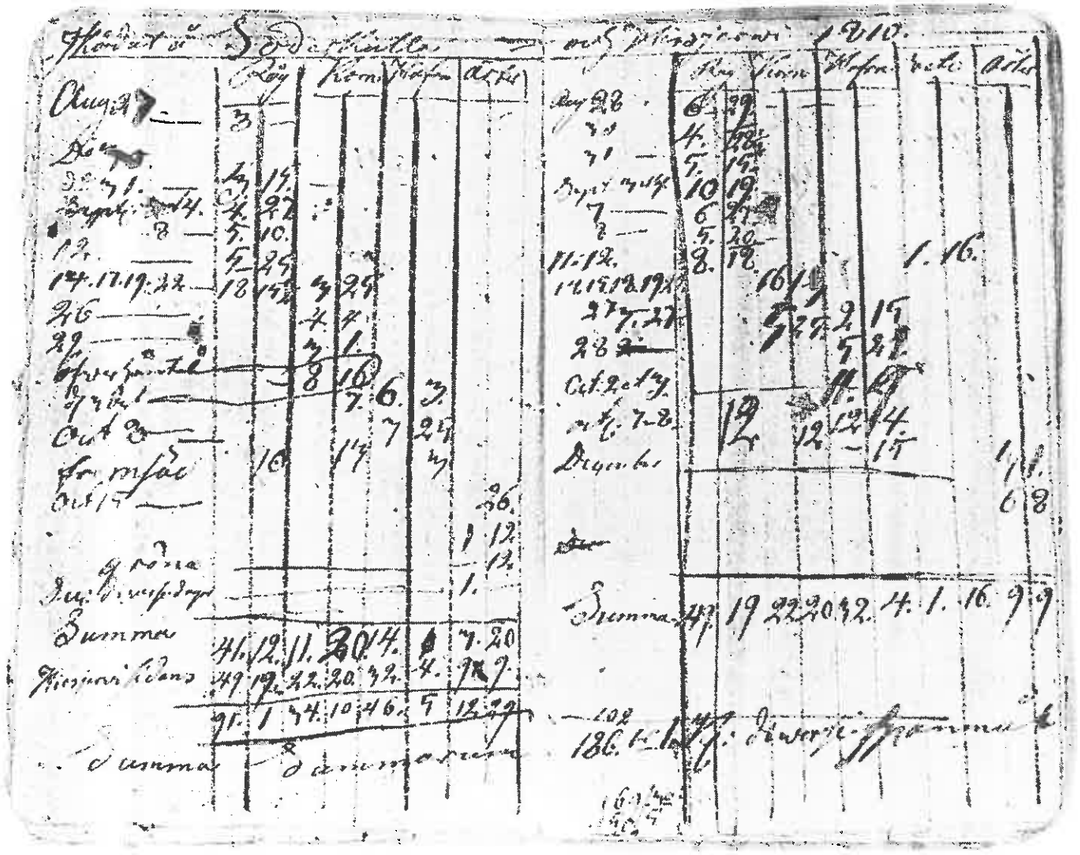

Söderkullan ja Hirsjärven yhteinen sato 1810

(Vanhat mitat: tynnyri = 32 kappaa = 1,65 hl; kappa = 4,58 l.)

Ruista (Råg) 91 tynnyriä 1 kappa, ohraa (Korn) 34 t 10 k, kauraa (Hafre) 46 t 5 k, hernettä (Ärter) 12 t 29 k. Hirsjärvellä on lisäksi saatu vehnää (Vete) 1 t 16 k. Vehnän viljely näyttää olleen vasta kokeiluasteella.

Elonkorjuu on kestänyt elokuun 27. päivästä lokakuun 8. päivään. Hirsjärvellä on korjattu kauraa vielä joulukuussa.

Edellä esiteltyä satoa varten oli syksyllä 1809 kylvetty ruista 10 t 2 k ja vehnää 12 k. Vuoden 1910 kevätkylvöistä mainitaan, että kauraa kylvettiin 8 t 20 k, ohraa 5 t 16 k ja hernettä 1 t 19 k.

Rukiista saatiin siis 9-kertainen, ohrasta n. 6-kertainen, kaurasta n. 5,5-kertainen, herneestä n. 7,5-kertainen ja vehnästä 4-kertainen sato.

Olisiko nykyinen viljelijä tyytyväinen vuoden 1810 satoon?

Nauriin- ja perunanviljelystä en ole muistiinpanoista löytänyt pienintäkään mainintaa.

Sekalaisia muistiinpanoja

1809 kesäkuun 5. päivänä syntyi musta tammavarsa, joka sai nimen Camilla.

1809 elokuun 13. päivänä syntyi ruskea tammavarsa, joka sai nimekseen Bellona.

Oikealla
Somero, Hirsjärvi. Seeterin vanha päärakennus. Valok. Knut Söderström 1898—1915. Somero-Seuran kuva-arkisto.

II syksyllä 1991 karsinassaan. Valokuva: Tuula Kämi.

kipjää ihmist täytys kylmäl hautoot — se ei varmaan vuatanu. Kaik mikä ei kelvannu syätäväks se keitettiin saipjoks. — Pestyt karvat käytettiin hevosten kaulapaidan pehmusteeks.

Jos oli lunta maasa, pistettiin pää sihen jäähtymään, mut tarkkana täytys olla: kerranki koira varasti sianpään ja juaksi pää suusa ja isäntä kippos peräst minkä kintuistas pääsi.

Osuusteurastamoi ei pula-aikan viäl ollu. Yksityisii karjanostajii kävi talois. Kauppaa tehtii summakaupal. Mun isäin lahtas itte siat koton, vei joskus hevosenki kans lihat Helsinkiin. Kaljon Nikolai tiäsi luatettavat kaupjaat, simmottet keltä sai rahat kans. Halavaaran Arttu toi oman lihalastis yhtä aikaa. Kaupjas kun oli, osas tehrä kauppaa. Simmottoon molemmat sai sianlihoist puolta paremman hinnan kun olis Somerolt saanu. Se oli senaikast suoramyyntii. Menomatkal lihat tarkistettiin Lohjal. Eläinlääkäri ne tarkisti, ja sen jälkeen niitä pääs myymään.

Ei taira ennää ränni ja puupenkki kelpaat lahtipaikaks, kun mää luvin Forssan Lehrest et Ali-Lekkalan Pekka oli teettäny talloosas teurastamon ja kaupan suaraamyyntii varten. Siit oli tullu talon kaikkein tyyreempi investointi. Eikä taitais luanaat lihan viäminen hevosen kärryil tai reessäkään ennää Helsinkiin.

Nykyisin täytyy kaikki olla niin hykieenist et. Ei se varmaan pahitteeks olkan. Ei sen pualeen sian ruokkiminenkaan ol samanlaist kun ennen. Ihmiset syä nokkoset, sioil annetaan jauhoi. Sit ne ryyppää vettä päälä. Se on sitä kehityst. Sitä monta ihmist hunteeraa työkses. Yks asja on sentään pysyny samana: se on lihan hinta. Sian kasvattaja on ain saanu siit liian vähän rahhaa, mut ostajan miälest se on mahrottoman kallist. Täst voiraan olla ihan hualeti, tää ei muut, näin se taitaa olla vasterestkin. Ei taira löytyyt simmost tutkijaa, kuka vois sen muuttaat.

SALME NURMI

Elämää Lautelan metsäkulmilla

Olin Irene Nurmisen 84-vuotissyntymäpäiväkahvilla. Irenellä on hyvä muisti ja hän kertoili nuoruusvuosistaan Lautelan Anttilassa. Laitoin paperille minkä kerkesin. Irene Nurminen, os. Anttila, on syntynyt Lautelan Grönbakassa 31.3.1907.

Irenen isoisä Erik Juha Mattila omisti suuren Mattilan tilan. Maat ulottuivat Kiikalan rajalta Räyhän maihin Lautelassa ja Terttilässä Orhinaroon asti. Mattilan tytär meni naimisiin ja hääyönä tuli sulhasen kanssa niin kova riita, että sulhanen lähti tiehensä. Tästä Juha Mattila suuttui niin kovin, että myi koko talon pois.

Mattilan poika Kalle otti sukunimekseen (liikanimeksi) Anttila. Kalle on syntynyt 10.12.1877 ja kuollut 25.4.1959.

Kalle ja Aurora Anttila 1937.

Irene Anttila ja Martti Nurminen. Kihlakuva 1948. Valok. A. Iehtonen, Forssa.

Anttilan Kalle oli kerran Vannasmäen tansseissa ja tapasi siellä Heikkilän Auruuran. Kalle saattoi sitten Ruuran kotiin. Naapurin pojat telkesivät Ruuran ja Kallen aittaan ja päästivät vasta aamulla ulos. Naimiskauppa siitä sitten tulikin. Häät pidettiin v. 1906. Heille syntyi kaksi lasta, Irene ja Eino. Irene oli heikko ja heiveröinen, eikä häntä pistetty edes kansakouluun. Eino sai käydä koulua eivätkä häntä kiinnostaneet maatalon työt. Hän roplasi autoja ja koneita ja ajeli autolla. Einolla olikin oma verstas. Irene kävi isän kanssa peltotöissä ja navetassa. Se oli raskasta aikaa heikolle tytölle.

Irenen isä sai lunastettua itselleen Mattilan torpan Grönbakan. Pintaalaa oli 100 hehtaaria, josta suurin osa oli metsää ja suota. Navetassa oli kuusi lehmää ja kahdeksan hevosta. Hevoset olivat melkein aina tiineinä, niin ettei niitä tarvinnut luovuttaa sotaan. Anttilassa oli tavallisesti yksi renki ja päivämiehiä tarvittaessa. Elotalkoissa oli parikymmentä henkeä. Talkoolaisille tarjottiin hyvää ruokaa, oikein pitopöytä. Illalla sitten tanssittiin. Myös perunat nostettiin talkoilla. Mitään koneita ei silloin ollut. Hevosella aukaistiin vain perunavako ja sitten koukittiin puulastalla perunat näkyville ja poimittiin koreihin.

Talkoissa ja talkootansseissa oli aina elävää musiikkia. Kettu-Aatami soitteli talkoissa planettia (klarinettia). Kerran perunapellolle tuli eräs kulkumies ja hän sanoi: Jos te saatte kaikki perunat ylös, niin illalla on talkootanssit. Perunat saatiin kuoppaan ja sitten tanssittiin. Mies lauloi hauskoja kupletteja. Eräs sellainen on jäänyt sisareni Kyllikin mieleen. Se on tällainen:

Kuvassa on Anttilan talo, entinen Grönbakan torppa v. 1928. Henkilöt vasemmalta: Irene Nurminen, Osmo Ilta-

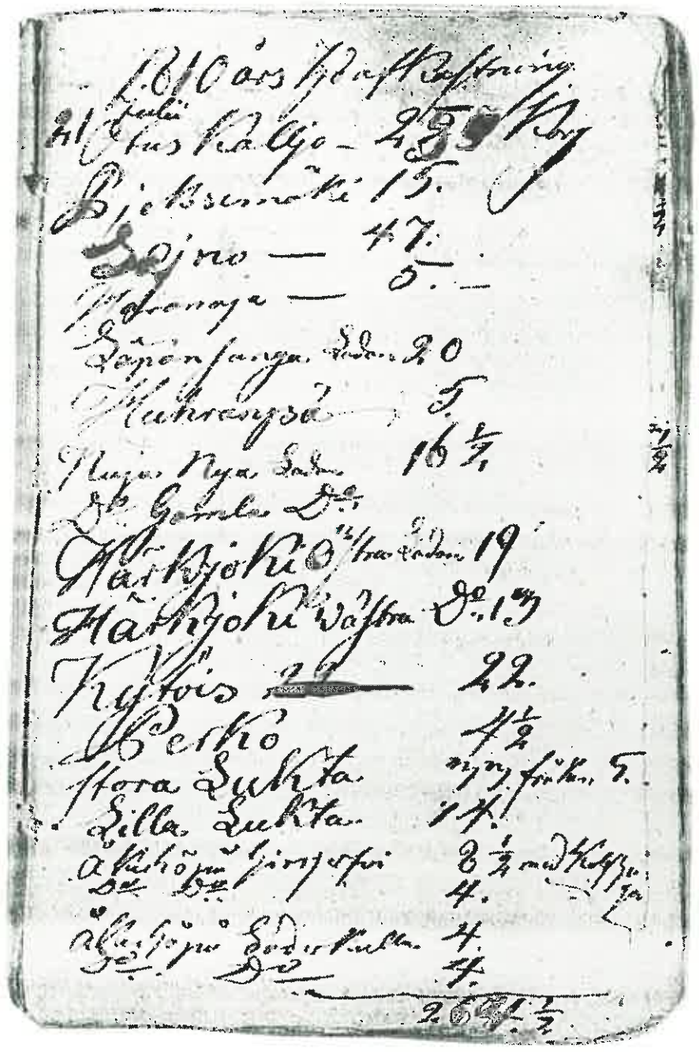

Vuoden 1810 heinäsato

Heinämaiden nimet: *Otuskallio, Pieksämäki, Leino, Haronoja, Lepänsanka, Huhranpää, Nuija (uusi lato), Nuija (vanha lato), Härkjoki (ylempi lato), Härkjoki (läntinen lato), Kytö, Perko, Iso-Luhta, Vähä-Luhta, peltoheinää Hirsjärvellä, samoin, peltoheinää Söderkullassa, samoin.* (Voitto Ollonqvistilta saamieni tietojen mukaan nykynimistössä Luhta tarkoittaa Virkaanjoen suistoa, Leino on Keltanummen kulmalla, Nuija ja Perko Lepänsangassa, Otuskallio on nyk. Korven tila. Kytö sijaitsee Karhunkorven tien varressa ja Pieksämäki Suulingin seudulla Virkaanjoen varrella.) Osa nimistä on tuttuja, osa jo käytöstä hävinneitä, kuten Haronoja ja Huhranpää.

Numerot ovat "koreja" (Korg), tarkoittanee heinähäkkejä. Yhteismäärä 1810 on 264,5 "koria". V. 1809 heinäsadoksi on saatu 300, 1811 418 ja 1812 361,5 "koria". Vaihtelua on.

Sato oli tuolloin kokonaan luonnonheinää, jonka vain poikkeuksellisesti annettiin kasvaa pelloilla. Kylvöheinän viljely Lounais-Hämeessä alkoi yleistyä vasta 1870-luvulla.

Karjopihojen eli -tarhojen kunnostus 1808

Karjopihoja oli kaksi: etummainen (främsta) ja takimmainen (baksta). Numerot tarkoittavat kuormia (L = lass), joiden koosta ei ole tietoa. Ensimmäisessä sarakkeessa on Söderkullan karjopihan kuormat (otsikkona S), toisessa Hirsjärven (H). Lyhenne Do = dito = samoin.

Karjopihaan ajettiin seuraavia tarvikkeita: risuja? (fallris), kuusenhavuja (granris), multaa (mull), suota (kärr).

Kuormia kertyi yhteensä 821.

Lounaissuomalaisesta karjatarhan rakentamisesta kertoo Kustaa Vilkuna Varsinais-Suomen historiassa (III_2) mm. seuraavaa:

"Havut kasattiin metsissä *riittoihin* ja ajettiin suurina kuormina kotiin tarhalle keko kekoon kiinni. Täällä kevättalvella talonvaarit, naiset ja poikaset silppusivat ne hakokirveillä pilpuiksi. Kun haot oli hakattu, *hakopuut* heitetty halkovajan seinustalle valtavaan kasaan ja hako tasaisesti levitetty yli tarhan, ajettiin hakojen päälle kauttaaltaan kymmeniä kuormia joko savea, multaa, rutaa tai hiekkaa. Maakerroksen päälle vedettiin kerros karjan- tai hevoslantaa —myöskin pihaton alta savikaivosta loiskittiin *karjankusta* päälle. Taas ajettiin hakoja tarhan täysi, useat kymmenet kuormat, ja hakkureilla oli töitä."

"Seuraavan kesän hakotarha sai olla alallaan, ja sitä käytettiin vain tavallisena tarhana, jossa metsästä kotiutunut karja makasi yönsä, jättäen samalla havustoon tuntuvan voimanlisän. Jonakin lokakuun päivänä tapahtui sitten *tarhan kasaaminen* eli *isontunkion nosto.* Varhain huomenissa miehet, joita oli saapunut naapureistakin, sillä nosto oli päivässä suoritettavia talkootöitä, alkoivat talikoilla kääntää keskeltä lujaan tallattua tarhaa, möyrien maa-, lanta- ja havukerrokset sekaisin ja aina ajaen tunkiota keskelle päin. Syrjät luotiin suoriksi, kulmat pyöreiksi. Illalla kohosi pihattojen välissä valtava patteri, josta lohkesi kuormia monen viikon talviajoksi."

Somerollakin on sanottu: Kolmek kovvaa päivää trenkil: tarhankasaus, sikalahti ja lukupäivä.

Lindeströmin muistiinpanot kartanon karjatarhojen töistä käyvät yksiin Vilkunan tutkimusten kanssa.

Oletan, että kahden karjatarhan ylläpito vaati suurehkoja karjamääriä. Lehmistä, lampaista ja muusta pienkarjasta ei vihossamme ole lukuja, ei myöskään karjan tuotosta, kuten lihasta, maidosta ja voista. Jos niistä oli kirjanpitoa, se oli ehkä naisten huolena.

nen, Esteri Heinonen, Helmi Jalonen, Auruura Anttila, sylissä Laura Saarinen, Kalle Anttila ja Eino Anttila.

Käkisalmen Iita.

Onhan niitä tyttöjä maailmassa,
vaan joskus niitä on liikaa,
kaikista rakkahin kuitenkin
oli Käkisalmen Iita.

Iita mua riiheen houkutteli,
sano, siellä on niin lysti olla.
Tule, tule ystävä orsille,
älä ole siellä permannolla.

Iita mua poskelle pussaili
ja se tuntu niin mukavalle,
ja samassa se orsikin katkesi
ja Iita putos permannolle.

Iitalta katkesi toinen jalka
ja kauan se parantua kesti,
mutta eihän se paljoa haitannut,
Iita ontui niin herttaisesti.

Eivät ne asiat maailmassa
miksikään enää muutu,
nyt olen Iitan kanssa naimisissa,
eikä multa mitään puutu.

Pööki-niminen mies oli hyvä peltoa kuokkimaan ja ojaa kaivamaan. Anttilaan hän teki peltoa ja kaivoi metsäojia. Vielä vanhana miehenä hän kaivoi metsäojia Lohjan Kalkille. Pööki aikoi nuorena ryhtyä kauppiaaksi. Hän haki Salosta pari laatikollista tavaroita ja meni sitten Vinkerporin kappeliin niitä myymään. Pahaksi onneksi Pööki alkoi ryyppäilemään ja kehui: "Joo, kauppa kävi hyvin, kaikki meni". Siihen loppui Pöökin kauppiaana olo. Pöökillä oli myös vaimo ja neljä lasta. Vaimo oli kuppari ja hieroja. Kun Pööki kuoli, piti Lohjan Kalkki hänelle hautajaiset.

Anttilan naapurissa asui omalaatuinen mies, Ossian Seppälä. Naimisissakin hän oli ja sai seitsemän lasta. Yhtenä vuonna kolme lasta kuoli kurkkumätään. Ossian lähti Lindroosilta ruumisarkkua tilaamaan ja hän otti lapsen ruumiin mukaan mitaksi. Ossianin vaimo Olga kerjäsi lapsille ruokaa.

Ossian oli kova marjastamaan ja hän tunsi kaikki hyvät marjapaikat. Kerran hän laittoi suomuuraimia perunasäkkiin ja meni niitä sitten tanssipaikalle myymään. Marjat olivat menneet ihan puuroksi eikä niitä kukaan huolinut. Olin kerran Kyllikin kanssa suolla marjassa. Ossian tuli sinne myös paljasjaloin. Kyllikki kysyi, eikö teidän jalat palellu. "Ei net palellu, kun net on lämpymäs perlsees kiin", sanoi Ossian.

Tulimme kerran koulusta kotiin, kun Ossian tuli tiellä vastaan koppa kädessä. Hän kysyi: "Ostaaks likat muurlamii, kakskymment viis pennii ritlra?" Ossianilla oli myös lehmä. Hän kirnusi voita ja lisäsi joukkoon suolaa ja perunamuusia. Sitten hän meni myymään sitä Ahlforsin kauppaan.

Ossian oli ostanu saappaat Koskiselta velaksi. Hän ei pitänyt maksamisen kanssa mitään kiirettä, vaikka Koskinen oli monta kertaa karhunnut. Kerran Ossian kulki tietä pitkin ja Koskisen Venla tuli häntä vastaa. Venla kysyi: "Koskas sää net saappaat maksat?" Ossian katsoi taivaalle ja sanoi: "Kyl maar koirana on hyvä olla, ei tartte kuulla eikä nährä, haukkuu haittimiis myören vaan."

Martti Nurminen oli renkinä Anttilassa 8 vuotta. Irene rakastui komeaan renkiin. Vuonna 1948 mentiin kihlamarkkinoille Forssaan. Mamma oli niin nuuka, ettei hän antanut Irenelle yhtään rahaa. Martti sai sentään 200 markkaa ja sillä ostettiin kihlat. V. 1949 oli komeat häät ja salissa tanssittiin. Koko kylän väki oli kutsuttu vieraaksi.

V. 1951 mamma kuoli ja silloin talo jaettiin kahteen osaan. Pappa kuoli 1959. Irene ja Martti pitivät taloaan vuoteen 1984 saakka. Tällöin he muuttivat Sahan alueelle. Alkuaikoina he matkustelivat paljon koti- ja ulkomaillakin. Nyt on meno vähän hiljentynyt. He seurustelevat eläkeläisten kanssa ja harrastavat etupäässä kotimaan matkailua.

Pulavuosien muistoja

Olin 1944 lähtien Osuuskaupassa harjoittelijana ja myyjänä kaikilla osastoilla. Jouduin myymään hevosenkenkiä, nauloja ja kaikkea, mitä nyt oli saatavana. Miehet olivat sodassa ja henkilökunta oli nuorta väkeä suurimmaksi osaksi. Meitä johti eläkkeellä oleva Kurjen Mikko ja varastoa hallitsi kovalla kädellään Vakkurin Aini.

Kun kauppaan joskus tuli kangasta, niin se meni tiskin alle. Sieltä se myytiin paremmille ihmisille. Forssan tehtaan kangaskaupassa oli joskus kangasta. Jonoon mentiin jo edellisenä päivänä. Joskus kävi niin, että kun pääsi tiskille, oli kangas lopussa.

Ensimmäinen kahvilaiva Herakles saapui Turkuun huhtikuussa 1946. Purkausta oli vahtimassa monta tullimiestä ja poliisia.

Puuskan Toivo kertoi, että talvisodan aikana tuotiin Viipurista voidritteli (52 kg) korsun nurkkaan. Siitä sotilaat saivat syödä. Jatkosodan aikana ei voita enää näkynyt.

Keväällä 1941 tarkastajat kiersivät taloissa laskemassa kotieläimet ja mittasivat ja punnitsivat viljat. Viljalaari saatiin arvioiduksi siten, että mitattiin laarin mitat ja sitten lyötiin seiväs viljan sekaan. Taulukosta näkyi sitten, kuinka paljon viljaa oli laarissa. Kansanhuolto määräsi, kuinka paljon ihmiset ja eläimet saavat syödä ja kuinka paljon joutui luovuttamaan valtiolle.

Kyllä kansanhuollon aikaan sattui monta humorististakin tapausta. Tarkastaja kiersi taloissa, mutta puskaradiokin toimi tehokkaasti. Kun tiedettiin tarkastajan tulevan erääseen taloon, niin ylimääräiset porsaat vietiin saliin. Ennen kuin tarkastajat ehtivät lähteä sisältä pois, porsas röhisi ja tarkastaja kuuli sen. Silloin emäntä sanoi, että siellä on isäntä Pöntisen kanssa. Tästä tulikin käräjäjuttu. Pöntinen haastoi talon emännän käräjille kunnianloukkauksesta. Emännällä oli hyvä asianajaja ja asia kääntyikin niin, että sian olisi pitänyt tehdä rikossyyte, kun häntä sanottiin Pöntiseksi. Asia raukesi.

Hurmeen Jussin porsas kuoli ja se olisi pitänyt todistaa kansanhuollon johtajalle. Jussi pisti porsaan reppuun ja vei sen nähtäväksi kansanhuoltoon. Silloin johtaja tuli pahaksi: ei tänne raatoja saa tuoda! Jussi sanoi, ettette muuten olisi uskonut. Olisi pitänyt kutsua eläinlääkäri, sanoi johtaja. Mutta kun se olisi maksanut, mutta tämä porsaan raadon kuskaaminen ei maksa mitään, sanoi Jussi.

Kälyni kertoi, että heille tuli kirje kansanhuollosta. Siinä sanottiin sanatarkasti näin: "Mihin olette panneet sen lampaan, jonka tapoitte ja söitte?" Ei isä viitsinyt siihen vastata. Muutaman päivän päästä tuli tarkastaja ja kysyi ihan samoin sanoin: "Mihin olette panneet sen lampaan, jonka tapoitte ja söitte?" Isä oli hetken hiljaa ja vastasi sitten: "Kato ympärilles niin näet, mihin olen lampaan pistänyt. Josää lampaan tapan, niin se jumankaut myös syödään." Tarkastaja ei sanonut sanaakaan, vaan lähti pois. Heitä oli 12 lasta.

Laakson Lauri oli määrätty metsätöihin aika kauaksi kotoaan. Hän anoi sitten polkupyöränrenkaiden ostolupaa, että pääsisi kulkemaan. Hänelle myönnettiin yhden renkaan ostolupa. Silloin Lauri sanoi: "Luuleks tei, etää olen joku nuoral tanssija?" Toinen rengas tuli.

Kaksi ensimmäistä kouluvuottani ovat kertakaikkiaan jääneet lähtemättömästi sieluni syvyyksiin. Ainiaaksi.

Johtuiko se siitä, että oli poikkeuksellinen aika?

Oli pula-aika. Talvet ankarat. Isät siellä jossakin. Varsinkin suuret lapsiperheet joutuivat koville. Piti keksiä kaikenlaista mahdollista, jotta perheen huolto toimisi edes joten kuten. Niin se kait on silloin ollut, että hätä keinot keksi ja eteenpäin vaan mentiin.

Silloin me lapset olimme kuitenkin omalla tavallamme onnellisia. Ei osattu kokea sotaa, ei pulaa, ei kylmiä eikä hätää. Niin, mihin seitsemänvuotias olisikaan sitä aikaa verrannut. Vastahan elämä alkoi. Iloittiin, itkettiin, leikittiin ja tapeltiin — näin se oli silloin ja tänään ja varmaankin vuosien kuluttua.

Minulle Härkälän koulun ajoilta on jäänyt muistikuviini tapahtumia ja kokemuksia, joista useat olivat miellyttäviä, mutta jotkut jopa järkyttäviä nuoren lapsen elämässä.

Ensimmäisiä koulupäiviäni en erikoisemmin muista. Meitä lähti Kirkonmäeltä, jopa sen takaakin, joukko lapsia Härkälään. Sitä vaan kovasti ihmeteltiin, kun koulumatkamme kulki ohi "oman" koulumme. Tämä taas johtui siitä, että siellä ei ollut tilaa meille ja näin meidät määrättiin Härkälän alakouluun. Matkaa kertyi tuntuvasti. Emme me lapset sellaista ymmärtäneet, mentiin vaan minne käskettiin.

Lämpiminä aikoina koulumatka sujui mukavasti. Yleensä Kirkonmäen porukka kulki yhdessä, iloisina ja mölyten. Välillä mentiin käsikkäin tai kaulakkain.

1813. Naimisissa hän oli serkkunsa Inga Augusta Fleegen (k. 1853) kanssa.

Daniel Adolfin isä oli kornetti Daniel Lindeström. Kun hänen ensimmäinen vaimonsa Anna Christina Bosin oli kuollut 1773, pidettiin hänen jälkeensä perunkirjoitus samana vuonna. Sen perusteella Koskimies päättelee, että "elämä Söderkullassa oli melko vaatimatonta. Söderkulla oli tuolloin köyhän virkamiehen, ei rikkaan kartanonherran koti. Kartanoa rasittava veikataakka periytyi omistajalta toiselle. Lainat oli suurimmaksi osaksi saatu eräiltä Tammelan ja Someron talolliisilta".

Kornetti Daniel kuoli 1789, jonka jälkeen Söderkullaa hoiti hänen toinen vaimonsa Juliana Fleege. Heidän ainoa poikansa Daniel Adolf oli isänsä kuollessa vain 3-vuotias.

Isonjaon jälkeen 1792 Söderkullan ratsutilan kokonaispinta-ala oli 2547 tynnyrinalaa, josta viljeltyä oli 345 tynnyrinalaa. Metsää oli yhteensä 1887 tynnyrinalaa. (Tynnyrinala = 1/2 hehtaaria.) Näiden ylijäämäksi, joka ei ollut metsää eikä peltoa, jäi vielä 315 tynnyrinalaa. Siihen sisältyi varmaankin luonnonniittyjä, soita ja vesijättöjä, joista niitettiin viikatteella heinää ja kortetta.

Leskirouva Julianan toimesta Söderkulla lunastettiin perintötilaksi 1805. Vielä hänenkin aikanaan kartanon velkaantuminen jatkui. V. 1806 Juliana otti piispatar Haartmanilta 1500 riikintaalarin lainan, jonka vakuudeksi piispatar sai kiinnityksen Söderkullaan.

Kuten muissakin Someron kartanoissa, kehittyi myös Söderkullassa torpparilaitos 1700-luvun lopulla. Ensimmäiset torpat (Kujanpää ja Häpelä) mainitaan jo 1740. Daniel Adolfin isännyyden aikana 1910 oli torppia 12. Muistiinpanot viittaavat siihen, että hänen isännyytensä alkoi jo 1808, siis vuotta aikaisemmin kuin Arne Söderström ja Koskimies oletettavat sen alkaneen.

Kotitekoiselta vaikuttavassa muistivihossa on kansilehtineen 80 sivua. Muistiinpanot ovat paikoin vaikeaselkoista, keskiajalta periytynyttä saksalaistyylistä käsialaa, ehkä sulkakynällä raapusteltua. Tulkintaa ei helpota sekään, että ruotsinkielisessä tekstissä on mukana Lindeströmin perheen silloista kotikieltä, jonka eräille murresanoille ei ole löytynyt vastinetta ainakaan minun sanakirjoistani. Toivon selvinneeni tulkintaurakastani jotenkuten.

Noin 20 vihon sivua peittyy saatavista (Debet). Perittävänä on tavallisesti viljaa: ruista, kauraa, ohraa. Ei käy selville, ovatko saatavat esim. kylvösiemenen lainoja vai hätäapua nälän torjuntaan katovuosina. Asiakkaiden joukossa on suurin osa Söderkullan torppareita, kuten Arola, Mäkilä, Pakkala, Särämäki, Nummila, Kujanpää ja Svarfvaren (Sorvari). Sukunimettömät Anna, Anna-Liisa, Kaisa, Elias ja Jöran ovat ilmeisesti palvelijoita. Lähiseudun talonpoikiin, joihin myös oltiin "liikesuhteissa", kuuluvat Antila, Kivioja, Kossa, Ylijoki ja Lampo. Saatavina olevat viljamäärät ovat olleet suhteellisen pieniä, yleensä vain kappoja, harvoin tynnyreitä. Vihon alkusivuilla ja keskivaiheilla saatavat on viivattu yli sen merkiksi, että ne on maksettu tai annettu anteeksi. Lopussa on viivaamattomia merkintöjä.

Vuosittain toistuvat muistiinpanot kertovat karjataarhan kokoamisesta, kevät- ja syyskylvöistä, kunkin vuoden vilja- ja heinäsadosta. Näistä kuten eräistä muistakin kartanonhoidon tapahtumista voidaan seuraavassa esittää vain yksittäisiä esimerkkejä.

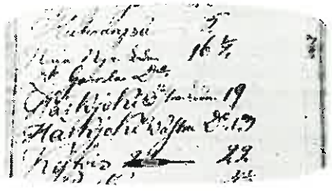

TAPIO HORILA

Tunkiontekoa ja heinänkorjuuta

Seeterin kartanon taloudenhoitoa 180 vuotta sitten

Olen pitkään säilyttänyt seuraavaa kirjettä:

Förby, Pettu 9.7.1965, kesälomalla

Someron museo, Somero

Näin lehdestä, että Somerolle vihdoinkin on perustettu museo. Vanhana somerolaisena tämä minua ilahdutti. Lähetän tässä museolle hallussani olevan pienen, vanhan muistiinpanovihkon vuosilta 1809 eteenpäin kotitalostani Seeteristä Lindeströmien ajoilta. Ehkä tämä sopii museon asiakirjojen joukkoon, lahjoitan sen mielelläni sinne.

Isäni Knut Söderström oli innokas valokuvaaja, ja hänen kuvalevynsä vuosisadan alusta Seeteristä y.m. paikoista ovat tallella ja vielä käyttökelpoiset. Ehkä niiden seassa olisi jotain museolle mielenkiintoista.

Kunnioittaen
Arne Söderström
toimittaja
Os. Helsinki, Ratakatu 11-13 A12

Tutustuin toimittaja Arne Söderströmiin (1902—1989) myöhemmin henkilökohtaisesti, kun kävin hänen luonaan Helsingissä noutamassa hänen Somero-Seuralle lahjoittamansa, Knut Söderströmin 1898-1915 näppäilemät lasinegatiivit, joista hän kirjeessään puhuu. Näistähän saatiin sittemmin Somero-Seuran kuva-arkistoon 60 arvokasta kopiota, joita on esitelty mm. Someron Joulussa 1969.

Toimittaja Söderströmin kirjettä seurannut "pieni, vanha muistiinpanovihko" on saanut odottaa esittelyvuoroaan kauan. Olen pahoillani, etten saanut tätä esittelyä aikaiseksi Arne Söderströmin eläessä.

Somero, Hirsjärvi. Hirsjärven kartanon rantaa Seeteristä käsin. Vasemmalla riihi, taustalla kartanon pää- ym. rakennuksia. Valok. Knut Söderström n. v. 1910. Somero-Seuran kuva-arkisto.

Vihko sisältää Söderkullan eli Seeterin kartanon taloutta koskevia muistiinpanoja vuosilta 1808—1814. Nimilehti ilmoittaa muistiinpanojen tekijäksi kartanon silloisen isännän Daniel Adolf Lindeströmin (s. 1786, k. 1829). Hän oli kartanon neljäs Lindeström-sukuinen omistaja. Ensimmäisestä tiedetään vain, että hän kuoli ennen vuotta 1723.

Y.S. Koskimies, joka on kirjoittanut Someron historiaan kartanoita koskevan jakson, kertoo, että D.A. Lindeström opiskeli lakitiedettä Turun akatemiassa ja saavutti varatuomarin arvon. Someron yhteisiin asioihin hän osallistui enemmän kuin Söderkullan aikaisemmat omistajat toimien mm. pitäjän lainamakasiinien hoitajana 1809—

AARNE KANTOLA

50 vuotta sitten

Härkälän alakoulussa 1940—42

Mutta sitten tulivat sotatalvien pakkaset, jäätävät viimat ja runsaat lumet. Tytöillä hameet ja pojilla kukkohousut ja pitkät sukat. Tottahan oli muutakin vaatetta, mutta kylmä oli.

Harjun peltoaukeat oli meille kuin "korpivaellusta". Jalat palelivat alituisesti. Meillä oli vakituiset "lämmittelypaikat", Harjun aitan seinusta ja jonkinlainen koppi Harjun toisella puolella. Näissä pysähdyspaikoissa yritimme puhaltelemalla lämmitellä palelevia paikkojamme. Polvien kohta vaati eniten lämmitystä, sillä sukka oli siitä kohtaa usein rikki. Kyllä siinä itku tuli muutaman kerran.

Kouluun selvittiin sentään, vaikka joskus myöhästyneenäkin. Ja taas itkua eteisessä, kun yritettiin aukoa jäätyneitä nauhoja. Onneksi opettaja ja keittäjä olivat silloin äidillisesti auttamassa ja lohduttamassa poloisia.

Aina kuitenkin aurinko ja lämmin voitti kylmän ja ulkona oli talvellakin mukavia aikoja.

Laskiaisena laskettelimme koulun rantatörmällä liukumäkeä takamuksillamme. Minä olin jonon alkupäässä ja sitten mentiin koko kaarti alas oikein vauhdilla. Törmän alla oltiin sitten kuin silakat purkissa ja minä siellä alimmaisena. Ilma alkoi loppua, huuto ei kantanut, paksu lumi ja takki puristi. Siinä henki alkoi loppua ja tuli pelko. Onneksi Anni-opettaja sai "kasan" nopeasti purettua ja sain taas ilmaa keuhkoihin. Se oli järkyttävä kokemus.

Hiihtokilpailu pidettiin jäällä. Maaliin tullessani olin lähes varma ainakin alkutiloista. Palkintojen jaossa olivat sitten Pentti, Kauko ja muitakin ennen minua. Kaukokin heitti kuningaspalloa miten tahtoi, sellainen voimamies. Sain minäkin siinä hiihtokilpailussa valita palkinnon. Linkkuveitsi tai pallo — valitsin sen toisen, linkkarin.

Luokassa pojat ja tytöt istuivat vierekkäin. Emme me pojat siitä oikein pitäneet — tai miten sen nyt otti. Liisa oli ihan mukava siinä vieressä ja Vuokon lettiä oli mukava nykäistä. Se oli niin sopivasti siinä edessä ja leteissä oli niin kauniit rusetit.

Alma-keittäjän ruoka oli todella maittavaa. Oli keittoja, vellejä ja puuroa. Kotoa tuotu eväs, maito ja leipä, tekivät ruoasta vahvan aterian. Usein nälkä oli todella kova. Höyryävän kuuma keitto saatiin nopeasti syötävään kuntoon kaatamalla siihen kylmää eväsmaitoa. Ja kun keitto sitten nopeasti tyhjeni nälkäiseen vatsaan, niin sitten taas vaan uudelleen soppajonoon. Muistaakseni Tarmo oli tässä hommassa nopein, mutta emme me toisetkaan ihan hitaita olleet.

Alma-keittäjän työ oli Härkälän koulussa sellaista, että pidimme häntä melkein "toisena opettajana". Monet kerrat hän oli Anni-opettajan sijaisenakin.

Ja sitten opettajani, Anni Virvelä, todellinen opettajaäitini. Hän minua opetti, nauratti ja itketti. Hänen opettajakuvansa on aina vaan kirkkaana mielessäni. Uskoisin, että kukaan Härkälän koulun oppilaista ei voi unohtaa häntä. Omalta kohdaltani kertoo seuraava tapaus riittävästi. Kouluun tuli valokuvaaja. Järjestäydyttiin ulkoportaille sopivaksi ryhmäksi. Yritin päästä opettajani viereen, mutta en ihan lähelle päässyt. Terhi sai sen "superpaikan". Olin kateellinen.

Härkälän alakoulu oli kuin suuri perhe, jonka äiteinä olivat opettaja ja keittäjä ja perheenjäseninä pulaalan lapsia kerättynä yli Härkälän kylän.

Ne kaksi vuotta olivat onnellista aikaa, kaikesta huolimatta. Anni-opettajan ja Alma-keittäjän lähimmäisenrakkaus on jäänyt meille 1940—42 oppilaille varmasti pysyvästi mieliin. Me olemme ylpeitä. Me muistamme Antti-pojan. Me muistamme hyvän koulun.

J.K. Härkälän koulun jälkeen alkoivat minullekin suurempien koulujen kolkot ja usein tunteettomat vuodet. Nyt, vuonna 1986, kun puran elämänkaartani takaperin, voin hyvällä omallatunnolla todeta, että elämäni parhaat ja onnellisimmat vuodet olen saanut kokea pienen maaseutukoulun opettajana. Olen todella tullut ymmärtämään pienen Härkälän alakoulun kotoisen lämmön.

*****

Pari vuotta sitten tapasin Somerolla yllättäen erään henkilön. Hän kysyi minulta:

— Kuules Aarne, tunnetkos sää enää mua?

— Tottahan sut tuntee helpost, eihän siit oo kuin pyöreest 45 vuotta. Marjattahan sää oot.

Niin, Marjatan tapasin ja hän meinasi, että eiköhän olisi jo aika pitää jonkinasteiset bileet entisten koulukavereiden kesken. Muisteltaisiin niitä aikoja.

Mukaan tulen, jos vaan joku alkaa touhuta. Olisi meillä muistoja enemmän kuin tämän äkkitöherryksen verran.

50 vuotta sitten
Härkälän alakoulussa 1940—42

Härkälän alakoulun opettaja ja oppilaat vv. 1940—42. 1. Opettaja Anni Virvelä, 2. opettajan vieraana ollut sukulaispoika, 3. Anneli Nurminen, 4. Ritva Järvinen, 5. Alpo Mäkinen, 6. Rauni (Frans Puotsaaren kasvattitytär), 7. Erna Lahti, 8. Jorma Karhinen, 9. Anelma Laaksonen, 10. Pirkko Kujala, 11. Aarre Ojanperä, 12. Olavi ?, 13. Vuokko Hägg, 14. Leila Mäihämäki, 15. Pekka Nordgren, 16. Vilho Aalto, 17. Raija Järvinen, 18. Kauno Tamminen, 19. Aarne Kantola, 20. Laila Vikstedt, 21. Kaari Perho, 22. Liisa Hingistö, 23. Pentti Nordgren, 24. Antero Aaltonen, 25. Pentti Arvola, 26. Kirsti Öman, 27. Helvi Haalamo, 28. Aili Aalto, 29. Terho Mäihämäki, 30. Niilo Lantta, 31. Helena Pajunen, 32. Tarmo Saari. Oppilaita ovat tunnistaneet: Marjatta Paloposki, Helvi Ruohonen, Pekka ja Pentti Nordgren.

PÄIVIKKI AAKU

Legenda

seinään, valaisi seimi koko muuten lattean talliasetelman suorastaan hohtaen lämpöä. Otin töpselin nopeasti pois seinästä, sillä halusin säästää tämän kauniin näyn illaksi, kun lahjoja haettaisiin kuusen alta.

Tänä vuonna äiti ei ollut tyytyväinen kuuseen; ei senkään jälkeen, kun se oli koristeltu ja tuettu, niin että se seisoi melkein suorassa. Ei, eivät edes koristeet saaneet puuta näyttämään miltään. Se oli laiha, surkea kuusenkäppänä. Kuusenkynttilät saivat sen näyttämään aavemaiselta eikä loistavalta.

Puolen päivän aikaan menin lahjapussia kantaen olohuoneeseen. Asettelin lahjoja seimiasetelman molemmille puolille, kun huomasin Jeesus-lapsen kadonneen. Sen paikalla seimessä oli suklaarakamelli. Söin sen hajamielisenä ja rupesin etsimään pikkuruista Jeesus-kääröä. Olohuoneessa se ei ollut, eikä muuallakaan lattialla. Koko talon etsittyäni kykyin perheeltäni, kuka oli mestaroinut tämän mauttoman jekun. Jonkunhan se suklaamakeinen seimeen oli pitänyt laittaa. Kukaan ei tunnustanut. Äiti kävi olohuoneessa ja ihmetteli jouluasetelmaani, joka hänestä täydensi kuusen rumuutta. Seimessä oli jotakin: uusi suklaamakeinen. Äiti laittoi sen suuhunsa ja hymyili. Olipa outoa! Nyt ei ollut aikaa etsiä pientä muovinappulaa, kun salaatit piti tehdä ja laittaa sauna lämpenemään. Valtuutin veljeni etsimään sitä sillä välin kun hakkasin punajuuria rosolliin.

Saunaan mentäessä kukaan ei ollut löytänyt Jeesus-lasta, mutta suklaamakeisen oli jokainen seimestä syönyt. Isäkin, joka oli jatkanut veljeni etsintöjä, löysi seimestä suklaakonvehdin. Olin pettynyt ja ihmeissäni. Valaistu seimi oli antanut hehkua koko olohuoneen nurkkaukselle, eikä kuusi ollut näyttänyt hassummalta sen alta tulevan valon loisteessa. Asetelma oli ollut hieno, mutta nyt Jeesus-lapsi oli kadonnut ja joku tiputteli suklaamakeisia seimeen. Kaiken lisäksi seimen valo ei toiminut, kun pistin töpselin seinään, vaikkei mitään sähkökatkosta ollut.

Saunan jälkeen oli menossa keittiöön syömään, kun olohuoneen nurkasta hohtava valo kiinnitti huomioni. Kuusen alta loisti valo. Jouluasetelman seimi oli valaistu ja siinä lepäsi Jeesus-lapsi hymyillen. Seimi keinui nukuttaen pientä lasta, joka hehkui sähkölampun valossa, vaikkei töpseli ollut seinässä. Joosef ja Maria olivat kumartuneet seimen yli ja kedolta saapuneet paimenet seisoivat tai polvistuivat kauempana henkeään pidättäen. Koko kuusi loisti tuuheana.

Laitoin töpselin seinään ja menin keittiöön. Hain perheeni katsomaa kuusta ja jouluasetelmaa. Sinä jouluna ihmeellinen rauha ja hyvä tahto vallitsi kotona. Kuusi vietiin pois vasta loppiaisena, eikä siitä silloinkaan tippunut neulasia matoille.

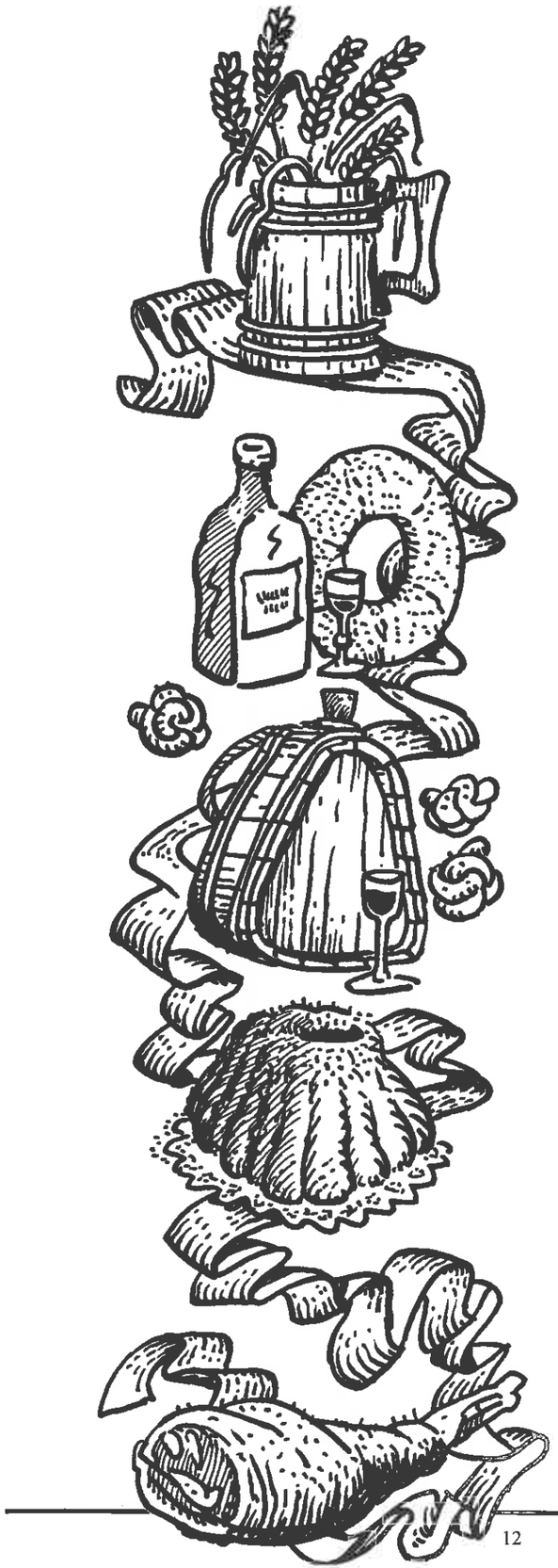

Kuusi tuotiin vasta aatonaattona. Sitä sahattiin ja soviteltiin kuusenjalkaan; arvosteltiin ja siirreltiin. Vaikka se äitiä ei olisi miellyttänyt, ei sitä viety pois, sillä kukaan ei halunnut lumiseen metsään tarpomaan uutta kertaa. Aattoaamuna mahdollisia kauneusvirheitä korjailtiin koristeilla.

Sinä vuonna ei kaunista kuusta metsästä ollut löytynyt, vaikka äiti itsekin oli ollut etsimässä. Nyreänä hän katseli jalassaan seisovaa puuta aattonaattoiltana. Kuusi oli pitkähkö, hontelo ja harvaoksainen ja kallistui vähän kirjahyllyä päin. Äiti pudisti päätään, lähti puun luota ja sammutti valot olohuoneesta.

Halusin asettaa jouluyö-kuvaelmaa esittävän pahvirakennelman kuusen alle keskieurooppalaiseen tapaan. Lahjat voisi asettaa sen ympärille. Uusia traditioita ei meillä oteta vastaan riemunkiljahduksin, mutta kenelläkään ei ollut suoranaisesti mitään ehdotustani vastaankaan, joten toin pahvihökötyksen aattoaamuna huoneestani ja asetin sen lattialle kuusenjalan viereen.

Olin ostanut asetelman jostain tavaratalosta ja vaikkei se vastannut niitä keskieurooppalaisia, joissa Maria, Joosef ja paimenet ja eläimet olivat puunukkeja puisessa tallissa kangasvaatteet päällään, siinä oli yksi hienous: seimessä, asetelman ainoassa irtonaisessa osassa oli Jeesus-lapsen kapalokankaan alla sähkölamppu josta lähti pitkä johto. Kun aattoaamuna laitoin töpselin

Somero-Seura kiittää

Kuluneen vuoden aikana Somero-Seura on saanut seuraavia lahjoituksia:

Georg Haggren: Otto Ståhlhammarin kirje vuodelta 1912, Joel Vilkin kirje Someron yhteiskoulun jupakasta 31.2.1936.
Merja Koivaara: Someron Nuorisoseuran pöytäkirjoja perustamisesta lähtien 1891—1894.
Salme Nurmi: värikäs tilkkutäkki, jonka on tehnyt Salme Nurmen äiti Anna Ruohonen 1950-luvulla.
Lahja Aukio: nukke, nukenvaatteet ja nuken sänky sekä puunukke, jotka ovat kuuluneet Riitta-tyttärelle.
Olavi Virtanen: piikki-äes.
Lauri Koskinen: perunasahra.
Someron Sydänyhdistys: mm. Irja Hanikan perikunnan jäämistöä: kylvökone, opetusreki, puimakone, käsihöylä.
Hemmo Tietti: Einari Laurannon suutarintyökaluja ja u-kauha.
Antti Hakamäki: vanhoja valokuvia.
Virpi Merivuori: vanha kaappi, leipälautoja.

Museon pihalle pystytettyä hevoskiertoa varten ovat lahjoituksia tehneet Erkki Honkio, Eino Myllylä, Pentti Heinonen, Juhani Talonen, Heikki Salomaa ja Martti Louhelo. Hevoskiertoa tekemässä olivat Aimo Alaranta, Esko Helminen, Mauri Kämi, Eino Myllylä, Voitto Ollonqvist ja Juhani Talonen; Aila Talonen ja Ritva Helminen huolehtivat talkoolaisten muonituksesta; Raili Kankare hevosineen vastasi pitäjänpäivillä hevosvoimasta.
Erkki Aalto: koivuja Somero-päiväksi museon pihamaalle.
Somero-Seura kiittää kaikkia Somero-päivän valmisteluihin ja ohjelmansuorituksiin osallistuneita, samoin kaikkia pärekattotalkoisiin 20.7. osallistuneita, heinänniittotalkoisiin 9.7. osallistuneita, lainajyvämakasiinien puhdistustalkoisiin 19.6. osallistuneita, Raimo Paajasta ja Reino Tammea koulujen museopäivän työnäytösten antamisesta, Voitto Ollonqvistia Leo Suvenmaan perinnearkiston alustavasta selvittelytyöstä ja Esko Helmistä arkiston siirrosta Someron Isoon Pappilaan, Aila Talosta ja Sirkku Kurkikangasta uuden museoesitteen aikaansaamisesta, Ritva ja Esko Helmistä dokumentointikirjojen edelleen jatkuvasta markkinoinnista ja myynnistä, Outi Talosta Somero-Seuran arkiston järjestämistyöstä, kaikkia Someron Joulun tekemiseen ja markkinointiin osallistuneita.
Kiitämme kaikkia lahjoittajia ja muita Somero-Seuran toimintaa tukeneita ja toiminnassa mukana olleita niin yksityisiä kuin yhteisöjä, erityisesti Someron kuntaa Somero-Seuran työn tukemisestä, Someron seurakuntaa ja Somerpainoa hyvästä yhteistyöstä.
Onnea vuodeksi 1992.

Leo Suvenmaan nauhoista arkisto Somero-Seuralle

Leo Suvenmaan Somero-Seuralle jättämät nauhat arkistoitiin tänä syksynä. Seura palkkasi arkistointityötä tekemään Turun yliopistossa suomen kieltä opiskelevan Päivi Ahlforsin ja työn ohjauksesta huolehti Suomen kielen nauhoitearkiston tutkija Jaakko Yli-Paavola.

Nauhoja oli yhteensä 639 kappaletta, joista itse arkistoon valittiin 80 nauhaa. Nauhoitukset kortistoitiin nauhoitusajankohdan mukaiseen järjestykseen. Arkistokortista löytyy tiedot haastateltavasta, haastattelupaikasta, nauhoituksen kestosta yms. Arkiston nauhoitteiden yhteenlaskettu kesto on 125,10 tuntia. Nauhoja tullaan säilyttämään Someron pappilan holvissa.

Nauhoitukset ovat pääasiassa haastatteluita, ja haastateltavat ovat poikkeuksetta iäkkäitä somerolaisia. Puheenaiheet vaihtelevat karhunkaadosta paikannimien selvittelyyn. Nauhoista löytyy varmasti paljon uutta tietoa kotiseutunsa historiasta ja murteesta kiinnostuneille.

Jaakko Yli-Paavola kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta opastamassa Päivi Ahlforssia Leo Suvenmaan äänitenauhojen kortistoimisessa 5.8.-91. Mukana myös toimittaja Irmeli Suvenmaa. Kuva: Voitto Ollonqvist.

Vuoden 1991 kunniamekkopitäjäläinen Tapio Horila ja v. 1990 mekkopitäjäläinen Voitto Ollonqvist. Valokuva: Mauri Kämi.

Juhlapuhuja Eino Erkinaro. Valokuva: Olavi Virtanen.

Someron Laulumiehet — olennainen osa Somero-päivää. Valokuva: Pekka Salminen.

Tupanäyttämöläiset esittivät Osmo Rekolaisen tekemän perinnekoosteen "Kukkoillen", vas. Terttu Ahlqvist, Pekka Kurkikangas, Mika Raittila, Irene Lähteenkorva, Mauno Alanne, Martti Turunen, Tuovi Söderström, Heimo Söderström. Valokuva: Pekka Salminen.

Oikealla vuoden 1991 suviheinätyttö Minnakaisa Aaltonen. Valokuva: Olavi Virtanen.

Valokuvat Tuula Kämi

Hevoskiertoa tehtiin Somero-päiville museon pihalla parin kuukauden ajan. Innokkaat talkoolaiset olivat Eino Myllylä, Voitto Ollonqvist, Juhani Talonen, Aimo Alaranta, Esko Helminen ja Mauri Kämi. Tässä kuvassa hevoskierron pohjan valu meneillään. Vasemmalta Esko Helminen, Aimo Alaranta, Eino Myllylä. Valokuva: Voitto Ollonqvist.

Hevoskierron valmistuminen loppusuoralla. Miehet näyttävät hevoselle, miten hevoskierto saadaan liikkeelle. Valokuva: Voitto Ollonqvist.

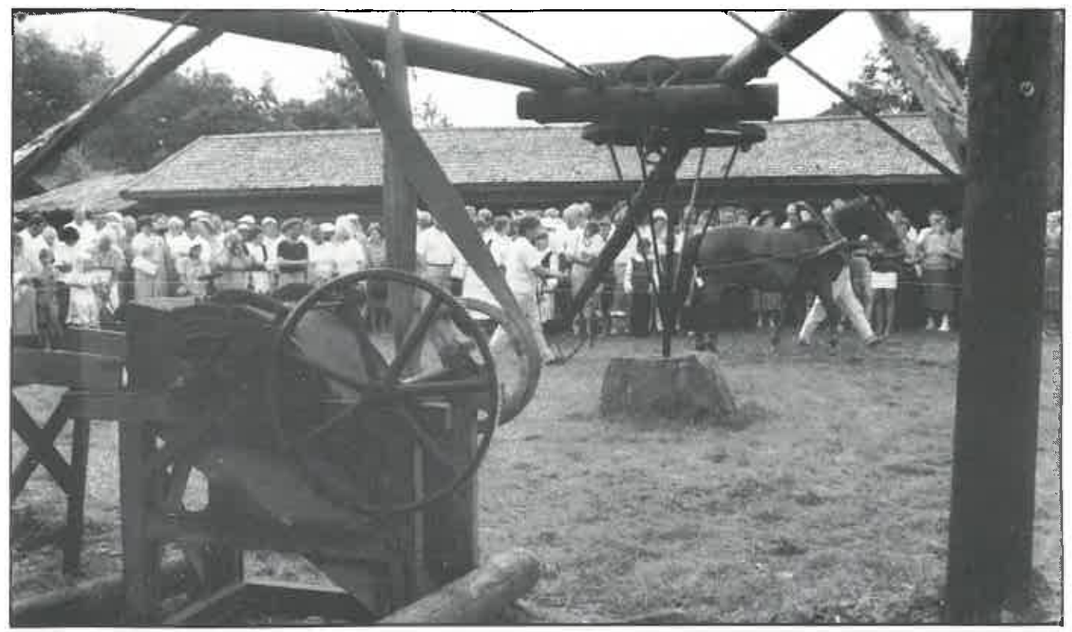

Hevoskierto vauhdissa, ajajana Raili Kankare, suitsissa Anu Pura. Valokuva: Olavi Virtanen.

Puuvajan pärekattotalkoot 26.7. Mukana olivat Erkki ja Jorma Aalto, Mauri ja Markku Kämi. Juhani ja Aila Talonen, Eino Myllylä, Aimo Alaranta, Jouni Paakkonen, Pentti Heinonen, Lauri Känkänen, Esko Helminen, Kyllikki Känkänen, Jani Hamppula, Eino Lähteenkorva, Ritva Helminen. Valokuva: Voitto Ollonqvist.

Somero-Seuran retkikunta meijerimuseon pihalla Nummi-Pusulassa. Vas. Arto Hyytiäinen, Outi Talonen, Juhani Talonen, museoisäntä Kalevi Piekkala, Esko Helminen, museoemäntä Pirkko Piekkala, Mauri Kämi, Aimo Alaranta ja Eino Myllylä. Kuva Voitto Ollonqvist.

Vanhan kalenterin mukaan aurinkovuosi ja kuuvuosi oli tasattava. Vuoteen sopi 12 kokonaista taivaallista kuukautta, joka oli 29 vuorokautta 12 tuntia 44 minuuttia ja 2,98 sekuntia pitkä. Mutta kahdestatoista taivaallisesta kuukaudesta ei vielä tule kokonaista aurinkovuotta, vaan jäljelle jää 11 1/4 vuorokautta kestävä aukko. Jotta aurinkovuosi ja kuuvuosi olisi saatu tasoihin, oli vietettävä jakoaika, noin 12 vuorokautta. Monissa suomalaisissa kalenterisauvoissa vuosi on merkitty alkavaksi lokakuusta. Samanlaisia käytäntöjä on muiltakin kansoilta: albanialaiset ovat pitäneet 12 päivän tasoitusta elokuun lopussa, saksalaiset ja ruotsalaiset talvisydännä.

Nelisensataa vuotta sitten virallisen kielenkäyttöön kuuluivat myös noin kaksi viikkoa mikkelinpäivän jälkeen sijainneet talvipäivät ja talviyöt. Vanhoissa kalenterisauvoissa on lokakuun 13., 14. ja 15. päivän kohdilla kolme viirua osoittamassa talviöitä. Kaukaisessa muinaisuudessa, jolloin ei vielä ollut kiinteitä kalentereita eikä aurinkovuoden mukaista ajanlaskua, seurattiin ajan kulkua yksinomaan kuun vaiheista, mistä vieläkin puhuu nimi kuukausi. Nykyisen syyskuun tienoilla oli silloin suvipuolen viimeinen kuukausi, jonka viimeisen neljänneksen viimeinen päivä on vastannut mikkeliä. Tätä seurasi lokakuun paikkeille sattuva ensimmäinen talvikuun "idus", keskivaihe, ja talviyöt sattuivat siten aina juuri täyden kuun aikaan. Näin asia voi olla vain kuuhun perustuvan ikivanhan kuukausijärjestelmän mukaan. Ruotsalainen etnologi Nils Lithberg on huomauttanut, että tavalla täytyy olla varsin vanha pohjoismainen alkuperä.

Somerolta on vuodelta 1886 merkitty muistiin jakoaikaan liittynyttä enteiden tarkkailua: "Useat lahtarit ja muut ukot tietävät sian pernasta syksyllä, minkälainen tuleva talvi on. Lahtari, joka tahtoo siitä tarkat tiedot, jakaa pernan niin moneen kuukauden taikka viikon osaan, kun talvipäivän ja suvipäivän välillä on. Se pää pernasta, joka on sian pään puolella ollut, luetaan syystalvea. Jos perna on paksu, niin tulee paljon lunta, jos se taas on hyvin nyppyläinen eli röhöläinen, niin tulee sillä vuodenajalla, millä kohdassa niitä pernassa on, lumikinos, nietostalvi, että maantiet on hyvin tukossa." (Vuotuinen ajantieto)

Jakoajan säästä vanha kansa on myös ennustellut koko vuoden säätä. Näinä päivinä on toivottu edes hetki auringonpaistetta, sillä auringonpilkahduskin vastaa yhdeksän vuorokauden poutaa kesäsydännä. Jakoajasta ennustaminen saattoi saada myös täysin mekaanisen luonteen: sen ensimmäisen päivän katsottiin vastaavan tammikuuta, toisen helmikuuta jne. ympäri koko vuoden, samaan tapaan kuin "talonpojan sääopissa eli ilmakirjassa" nämä päivät on sijoitettu alkamaan jouluyöstä.

Todisteita siitä, että kekri-juhla, vuodenalkajaiset, runtuviikot on ikivanhaa esikristillistä juhiaperinnettä, on vanhoissa käräjäpöytäkirjoissa, joissa talonpoikia on syytetty lampaan uhraamisesta Maan-jumalalle. Yleensä syytetyt ovat kieltäneet minkäänlaisista salaperäisistä menoista olleen kyse, vaan pelkästään kiitosateriasta vuoden sadon onnistumisen kunniaksi. Eric Lenqvist kertoo väitöskirjassaan (1782), että juhla oli pääasiassa kiitosjuhla, jota vietettiin hyvän vuodentulon kunniaksi.

Kun kirkon taholta vakiinnutettiin pyhäin miesten päivä pyhäpäiväksi ja kun virallinen palvelusväen irtisanomispäivä 1800-luvun alussa muuttui mikkelinpäivästä marraskuun ensimmäiseksi, on syksyyn liittyvä juhlaperinne siirtynyt kohti pyhäinpäivää, kristillistynyt ja unohtanut paljon alkuperäisistä piirteistään. Itäsuomalaisessa pyhäinpäiväperinteessä korostui enemmän vainajien muistopäivä, länsisuomalaisessa palvelusväkeä kohtaan suunnattu runsaskätisyys. Juhlaperinteen sitkeydestä on kuitenkin todisteena, että monet joulutapamme ovat ottaneet muotonsa ja sisältönsä ikivanhasta syyskauden juhla-ajasta. Kannaksella ja Inkerissä marraskuun ensimmäisestä päivästä käytetään nimeä **juhla** eli samaa sanaa, joka Etelä-Pohjanmaalla tarkoittaa yksinomaan joulua ja joka alkuperältään on sama sana kuin joulu, mutta kuuluu vanhempaan, germaanisperäiseen lainasanakerrostumaan.

Nyt syyslomien tehdessä tuloaan koulujen ja kotien syksyiseen ajanrytmiin, jää miettimään, miksi itseasiassa olemme unohtaneet tai vain himmeästi muistaneet syksyisen juhla-ajan. Ja vaikka kulunut vuosi maanviljelyn vuotena varmasti masensi monen maanviljelijän mieltä, sitä tärkeämpänä voisi nostaa syksyn sadonkorjuujuhlan muiden vuotuisten juhliemme rinnalle.

Käytettyjä lähteitä: Mikael Agricola, Dauidin Psalttari, jumalain luettelo. Suomen kielen etymologinen sanakirja. Kustaa Vilkuna, Työ ja ilonpito. Kustaa Vilkuna, Vuotuinen ajantieto. Toivo Vuorela, Kansanperinteen sanakirja. Toivo Vuoreia, Suomalainen kansankulttuuri.
Kansalaisopiston perinnepiirin muistiinpanot 27.1.1981. Maiju Avellanin haastattelu 25.10.91. Maiju Avellan oli pyynnöstäni haastatellut vanhoja pajulalaisia äitiänsä Aili Avellania ja mm. Elsa Tammista.

tävää juhlakautta. Monet arkiset työt olivat kiellettyjä: ei saanut pestä pyykkiä eikä teurastaa; ei saanut kehrätä eikä keritä lampaita. Palvelusväellä oli silloin vapaaviikkonsa — runtuviikko, itsellisviikko, omaviikko, kissaviikko (tai kissausviikko kuten Somerolla), päänpitoviikko, väliviikko, saviviikko tai friiviikko. Runtuviikolla palvelijat kävivät entisissä kodeissaan, ajelivat markkinoille, menivät naimisiin. Talolliset järjestivät palvelusväelle kestitystä. Palvelusväki saattoi järjestää vastakestityksen keväällä, kun lehmät olivat poikineet. Näin oli ainakin Someron Ollilassa Aili Avellanin kertoman mukaan vielä 1900-luvun alkupuolella. — Runtusanan alkuperä **drunt** nykyruotsissa tarkoittaa työnjuhlaa ja perusteellista levonottoa työn jälkeen.

Kekriaikaa juhlistettiin myös tulilla. Ensimmäiset tulet, oljista, sytytettiin yleensä mikkelinmaanantaina, arki-Mikkelina, ja seuraavat tulet viikon kuluttua, vuosimikkelina. Sen lisäksi kaikki olkiset joululeikkimme ovat alkuaan olleet syksykauden juhliin kuuluvia leikkejä. Myös joulupukin esikuva löytyy kekripukista.

Vuodenalkajaisjuhlissa myös ennustettiin, esim. Varsinais-Suomessa valettiin tinoja. Nykyisin vanhan ajan taiat liittyvät lähinnä uudenvuodenaattoon ja vuoden vaihtumiseen. Syksyn juhlakaudella oli samanlainen funktio, kun ajateltiin vuoden loppuvan sadonkorjuun ja työkauden jälkeen ja uuden alkavan pienen väliajan, jakoajan, jälkeen. Vanhan kalenterin mukaan syksyyn jäi ajatonta aikaa, jolloin kaikkien ennusmerkkien ja taikojen tiedettiin olevan voimallisia ja jolloin henget ja haltijat olivat erityisen paljon liikkeellä.

Kirja on usein ystävälle paras lahja.

ONNEKASTA JOULUA

Someron Kirjakauppa

KIITTÄEN KULUNEESTA VUODESTA JA ONNEA ALKAVALLE VUODELLE

Teerihärju

huvikeskus

Hyvää Joulua toivottaa

VALINTA MÄKINEN

Somerniemi, puh. 42 674

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

SOMERON KUNTA

HYVÄÄ JOULUA JA MENESTYKSELLISTÄ UUTTA VUOTTA TOIVOTTAA

LEHTOSEN KASVATTAMO ky

puh. 485110

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta kaikille somerolaisille toivottaa

Jussin Baari

puh. 45 443

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

Kaihdin-Lehtonen ky

puh. 45 814

Caratia Caratia
Hyvää Joulua
Someron
Kello ja Kihla-Aitta ky
Caratia *Puh. 485 358* Caratia

HYVÄÄ JOULUA
toivottaa
Someron Puutarhapalvelu
Joensuuntie 30, puh. 46 302

Hyvää Joulua toivottaa
JALKINELIIKE
V. PELTOMÄKI Ky
puh. 485 075
Kenkiä - laukkuja - käsineitä - sukkia aina edulliseen hintaan.

Hyvää Joulua asiakkailleen toivottaa
Palakauppa
TUUL-ARJA
puh. 46 347

Hyvää Joulua
ARVO VIRTANEN OY
ALIHINTA OY
puh. 45 688

Hyvää Joulua ja
Onnellista
Uutta Vuotta
Kampaamo
Leena Laine
puh. 485 164

Hyvää Joulua ja
Onnekasta Uutta Vuotta
asiakkailleen ja tuttavilleen
toivottaa Liisa Ylitalo
Käsityö ja Lahja
VALTAHARJUN LIIKETALO PUH. 485 212

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta
T. Tamminiemi ja Kumpp.

EKINET KY
Forssa Hämeentie 8 (916) 21 250
Somero Havuharjuntie 28 (924) 46 311

Hyvää Joulua sekä
Onnellista Uutta Vuotta
asiakkailleen toivottaa
Savolaisen Kasvatuskanala
puh. 485 201

HYVÄÄ JOULUA
TOIVOTTAA
KUKKAKESKUS
Joensuuntie 25, puh. 485 385

RAUTAKAUPPAPALVELUA
TEHOSTUNEESTI SOMEROLLA
SKR KoskisenKulma
SOMERO HÄRKÄTIE 1
PUH. 488 411 - 488 422

Valokuvat Tuula Kämi

kuin kekriä. Viinaa joivat ukot ja turisivat päissään." (Puolanka)

Kekri-juhlan ajankohdasta tiedot ovat moninaisia. Toisissa lähteissä sanotaan, että kekri kuuluu ilman muuta pyhäin miesten päivän viettoon, toisissa mikkelin. Vanhimpien tietojen mukaan juhlan ajankohta oli joustava: se määräytyi kuluneen satovuoden mukaisesti: kun työt oli tehty, voitiin ruveta juhlimaan. Lisäksi eri taloissa saattoi olla erilaista perimätietoa siitä, milloin kekriä kuului viettää. Hyvä esimerkki siitä, kuinka eri aikoihin kekrin ajankohta eri paikkakunnissa on osunut on Toivo Vuorelan maininta Suomalaisessa kansankulttuurissaan: "Kaikkien syysjuhlien ideologinen voimakeskus oli kekri, jonka ajalliset äärirajat vanhassa Rautalammin hallintopitäjässä vaihtelivat Ollin päivästä (29.7.) Martin päivään (10.11.) ja Katariinan päivään (25.11.) eli heinäkuusta marraskuun lopulle. Nykyisin kekri on vakiintunut marraskuun alkuun ja sijoittunut yhteen katolisen kirkon pyhimysten ja marttyyrien kunniaksi vietetyn juhlan, pyhäin miesten päivän kanssa." Kekriin on liittynyt palvelusväen muutto työpaikasta toiseen. Katolisen kirkon aikana vuosipalvelijain vanha muuttopäivä oli 29. syyskuuta, josta se siirrettiin vuodesta 1816 marraskuun ensimmäiseksi.

Kekri juhlana on ilmeisesti vielä paljon vanhempaa perua kuin kristilliset joulu ja pääsiäinen. Ympäri Suomen on muistiinmerkitty tietoja vuodenalkajaisista tai vuodenalkajaisjuhlista, joilla tarkoitettiin syksyn satokauden loppuun liittyvää juhlaperiodia, vähintään viikon kes-

TUULA KÄMI

Kekri — iloateria vuoden sadosta

Mikä on kekri, keyri, köyry? Sana alkoi kiinnostaa minua, kun menneenä syksynä jollakin äidinkielen tunnilla lukion I-luokkalaisten kanssa jäimme pohtimaan suomen kielen 17. diftongia. Ja kun se vihdoin löytyi, harvinainen **ey**, ei esimerkkisanoja ollut kuin **leyhkeä ja leyhytellä.** Näiden lisäksi muistin **keyri**-sanan, **kekri**-sanan variantin, joka oppilaille oli tuikituntematon.

Salaperäinen kekri on kuulunut syksyyn. Kustaa Vilkuna kirjoittaa vuotuisessa ajantiedossaan: "Vaikka kekristä on yli neljän sadan vuoden takaa tarkkoja kirjallisia merkintöjä ja useita myöhempiä tutkimuksia, niin on yhä vielä sanottava, että kekri on näihin aikoihin asti säilyttänyt alkuperäänsä koskevan salaisuuden." Sen sijaan Työ ja ilonpito -kirjassaan Vilkuna mainitsee Jusleniuksen sanakirjassa kekrin eli köyryn olleen 'iloateria vuoden sadosta'. Agricola mainitsi kekrin Psalttarinsa jumalain luettelossa: "Käkri se lisäis Carian cassuon.", ja Suomen kielen etymologinen sanakirja selittää kekrin karjalaisten jumalaksi: **kekri, keyri, köyri, köyry,** "karjalaisten jumala", jonka kunniaksi on syksyllä vietetty juhlaa syömingein ja juomingein, karjan ja viljan haltija. Lisäksi kekri on merkinnyt myöhään syksyllä kylvettyä ruista, **(köyryruis),** viimeiseksi jäänyttä leikkuumiestä, aavetta ja mörköä (Tverin Karjalassa), jolla lapsia pelotellaan. Toivo Vuorela asettuu Kansanperinteen sanakirjassaan juhlan kannalle: syömingein ja juomingein vietetty vanha syysjuhla, vuosipalvelijain muuttopäivä. "Ei joulua niin suurena juhlana pidetty

TILITOIMISTO EKONOMIA

hoitaa maatalous- ja liikekirjanpidot, tilinpäätökset sekä veroilmoitukset asiantuntemuksella.

Yhteys ekon. Kalle Älli, puh. 485 183 klo 12—16 Rantatie 10 C 17.

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

Sähköurakointi J. Mäenpää & Co

PUH. 46 715 ja 46 831

Grilli KIPSA

Palvelee Joulunakin

Hyvää Joulua toivottaen KIOSKIKOLMIO

Joulu kirkossa kohdataan

Someron seurakunta

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

RAUTA- JA PELTINELIÖ OY

om. Siviranta
puh. 45 929

NOKIA
MOBILE PHONES

Kolmiotie 11, 31400 Somero
puh. 49 221

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

TILITOIMISTO LYYTIKKÄ Oy

Joensuuntie 25, 31400 SOMERO, Puh. (924) 464 72
ATK-KIRJANPITOTOIMISTO
Vapaudenkatu 1, 30100 FORSSA, Puh. (918) 247 35

HYVÄÄ JOULUA TOIVOTTAA

Roppilan Krouvi

Kun ols joulukim palamatoij
ja uus vuas menis ilmav
valkjav vaaraa

toivottaa
VAKUUTTAVA SOMEROLAINEN

HÄMEEN-UUDENMAAN
LÄHIVAKUUTUS
puh. 46 147

Kiitämme asiakkaitamme
kuluneesta vuodesta
ja toivotamme

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta
1992!

AUTO-PIENKONEMYYNTI SOMEROLLA
Helmi-Auto
Teemu Partanen Ky
Forssantie 51
Puh. 924-488521, 488522

ÄLÄ MAKSA LIIKAA!
Joka arkipäivä AAMUSTA — ILTAAN
PYSYVÄSTI HALPAAN HINTAAN
MEILTÄ LÖYDÄT: ELINTARVIKKEET, TALOUSTAVARAT, LAHJATAVARAT, KEMIKALIOT, LELUT, TYÖKALUT, PAPERI- JA KOULUTARVIKKEET, KEVYT TEKSTIILI YM. YM. YM. NOIN 2000 TUOTETTA.
HARTWALL LAATUJUOMAT JOKA JANOON
TULE TEKEMÄÄN TOSI REILUA TASARAHA 10:- KAUPPAA
TERVETULOA
Someron
SÄÄSTÖHALLI
H. SAIPPA Ky puh. 459 04
TERVETULOA! MA—PE 9—20, LA 9—15

Hyvää Joulua
KUKKAKAUPPA
JA HAUTAUSTOIMISTO
R. Mikkola ky
puh. 485 092, iltaisin 47 188
Auto 949/226 996

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta
RAKENNUSKONEVUOKRAAMO
puh. 47 388
SOMER-RAKENNE ky
puh. 46 307, 47 588

Hyvä kampaamo
MUOTITUKKA
JUKOLASSA
tehokas
solarium
Muotitukka
KAMPAAMO
naisille ja miehille
puh. 47 169

Hyvää Joulua
ja
Onnellista Uutta Vuotta
R. Renlund
JOENSUUNTIE 5 31400 SOMERO
PUH. 47 331 fax. 485 330

tui Thorvaldsenin Kristus-veistoksesta vaikutteita saanut öljymaalaus "Vapahtaja" ja Lappväärtiin muunnelma Leonardo da Vincin Ehtoollisesta. Kotimaassaan Löfgren maalasi eniten muotokuvia. Suomen taideyhdistys yritti saada historiamaalausta juurtumaan taide-elämäämme ja Löfgreniin asetettiin tässä suhteessa suuria toiveita. Hän kuuluikin Suomen taideyhdistyksen ensimmäisiin stipendiaatteihin. Hänen maalaamistaan muotokuvista mainittakoon mm. Fr. Cygnaeus, J. L. Runeberg, M. V. Wright, J. V. Snellman ja Z. Topelius. Pariisiin Löfgren lähti nimenomaan maalaamaan kahta historiallista tilaustyötä, joista toista "Erik XIV ja Kaarina Maununtytär" pidetään hänen päätyönään.

Matkustiko Löfgren Müncheniin 1879 maalatakseen siellä juuri Someron kirkkoon alttaritaulun, emme tiedä, mutta kuitenkin Hämeen Sanomat tiesi kertoa jo 13.2.1880, että "taideniekka" E. J. Löfgren maalaa parhaillaan alttaritaulua, mikä hyvin kaunistaisi Someron kirkkoa.

Taiteilijan saatua halvauskohtauksen jo seuraavana vuonna jäi "Nainen 1700-luvun puvussa" (1881 Ateneum) ja Someron kirkon alttaritaulu hänen viimeisiksi töikseen.

Kirkkomme 125-vuotisnäyttelyyn oli nyttemmin edesmennyt luonnonvarojen tutkija ja kotiseutumies Leo Suvenmaa tuonut esille jostain ullakolta löytämänsä valtaisan, laudoista visusti tehdyn rullan, jonka ympärille käärittynä kankaalle maalattu, kooltaan 6,53x3,86 m oleva kirkon alttaritaulu oli hevosen reessä tuotu Turusta Somerolle. Oliko se samassa rullassa tuotu Münchenistä Turkuun, ei tiedetä, mutta todennäköisesti.

Taiteilija Löfgrenille oli Someron

Someron seurakunnan kortista. Kuva Reino Luitparo. Alttaritaulun kuva s. 25.

tullut tutuksi, hänen useasti täällä käydessään veljensä ja tuttaviensa luona. Halvauskohtauksen jälkeiseltä ajalta ei taideteoksia kerrota häneltä syntyneen, mutta on hänen pitänyt hyvin toipua, kun kirkon koulun avajais- ja vihkiäisjuhlasta syysk. 11 p:nä 1882 on tarkka kuvaus Sanomia Turusta -lehdessä 23.9.1882:

"Somerolta syysk. 17 p:nä. Tämän kuun 11 p. H. K. Majesteettinsa korkeana nimipäivänä tapahtui koulujen (tyttöjen ja poikien) juhlallinen vihkimys lukuisan ihmisjoukon läsnäollessa, joiden joukossa suuri osa säätyläisiä. Jo lauantaina t.k. 9 p:nä kokoontuivat pitäjän naiset ja herrat kouluhuoneeseen taiteilija herra Erik Löfgrenin johdolla, joka on täällä sukulaistensa ja tuttaviensa luona kesää viettänyt, koristaakseen huoneita vihkimysjuhlaksi. Saadessamme maamme mainioimman maalarin apua, ei mahtane olla liiaksi sanoa, että koristukset olivat erittäin somat."

Taidearvostelussaan tohtori Rafael Hertzberg (1845—1896) kertoo mm., kuinka Löfgrenistä tuli ennen pitkää sekä yksityisenä ihmisenä että maalarina eräs pääkaupungin suosituimmista henkilöistä. Miten hänen ystävällinen ja vaatimaton olemuksensa sai aikaan sen, että kaikki, jotka joutuivat tekemisiin hänen kanssaan, pitivät hänestä ja kuinka hänen maalaamansa muotokuvat saivat aikaan lämmintä ihastusta. Vielä kerrotaan siitä Löfgrenin toiminnan tärkeästä osasta, mikä hänellä oli kuvaelmien järjestäjänä lukuisiin juhlatilaisuuksiin.

Sain menneenä kesänä tilaisuuden matkaan Someron ulkopuolelle, jolla matkalla pistäydyin mm. Liperin kirkkoon. Jos tämän kirjoitelmani aloitin ihmettelyllä, niin sellaisella se on lopetettavakin. En tiennyt, että Someron Isolla-Mikolla on veli, jopa identtinen kaksosveli, vain sisustus kalustoineen, värityksineen ja alttaritauluineen erotti kirkon omastamme. Kirkon esitteen tekstikin tuntui kovin tutulta: "Kirkko päätettiin rakentaa tiilistä Kuvernöörin päätöksen mukaan, ja lääninarkkitehti G. Th. P. Chiewitzin suunnitelman pohjalta. Kirkkorakennuksesta Erik Kuorekosken tekemä urakkatarjous 28.000 hopearuplaa hyväksyttiin pitäjänkokouksessa 27.2.1853 ehdolla, että rakennus oli oltava valmis viiden vuoden kuluttua. Jo marrask. 1857 kirkko voitiin ottaa väliaikaiseen käyttöön, mutta tehtäväänsä se vihittiin vasta 21.6.1859!"

P.S. Alttaritaulussa — anteeksi nyt liperiläiset — sittenkin vähän häviätte. Sen on kyllä maalannut arvostettu taidemaalari, tuomari Berndt Godenhjelm. Taulu esittää Kristusta ristillä.

MIKKO PAAKKONEN

Kirkkomme alttaritaulusta ja sen tekijästä

Pimentyvään myöhäissyksyn iltaan liittyy eräs varhaislapsuuden muistoistani. Silloin isä otti pienen pojan syliinsä keinutuoliin sanoen: "Ollaan nyt tässä hämärähörröö. Sytytetään valo lamppuun vasta äidin tullessa navetasta." Siinä hiljaa kiikkuessa ja pimeyden laskeutuessa pirttiin oli isällä tapana hyräillä jotain laulua, useimmiten hengellistä, ikään kuin yhteiseksi viihdykkeeksi. Kriittisyyteni kuulemiini ja kokemiini asioihin juontaa kaiketi täältä varhaisesta lapsuudesta. Isän hyräillessä laulua, jonka säkeessä sanat "en oo liian pieni lapseks Jumalan", jäivät pitkäksi aikaa kalvamaan mieltäni. Ei se voi olla totta? Olihan eno sentään niin suuri mies. Eno oli muutenkin kiva ja odotettu vieras. Olihan hänellä Sisu-pastillejakin!

Enolla puolestaan oli kovasti ihmettelemistä oltuaan ensimmäistä kertaa Someron kirkossa, sen peräpenkissä. "Mistä se pappi sinne alttarille tulee ja pois menee, kun ei missään ovea näy?" On se omakin ensimmäinen kirkossakäynti jäänyt mieleeni. Elettiin aikaa, jolloin kylän talot vuoroin (lehmäluvun mukaan) ajoivat hevosilla maidot meijeriin. Kun meidän vuoro sattui kauniina sunnuntaiaamuna, otti isä minut mukaan. Meijerillä samanaikaisesta maidontuojien ruuhkasta johtuen kului kurritonkien paluukuormaksi saantiin aikaa tunnista puoleentoista. Tällöin isä kelloonsa vilkaistuaan ehdotti, että "mennään kirkkoon saarna-ajaksi". Pitkän kylän läpi sitten kiireellä ajoimme kirkonmäelle, jossa isän piti häthätää katsastaa heiniä rouskutteleva hevosrivi — mutta ennen kaikkea valjaat ja rattaat. Hiljaa, vaivihkaa hiivimme kirkkoon, sen peräpenkkiin. Jos meijerissä olin jo kuin eri maailmassa, niin kirkossa oli kaikki ihan epätodellista, satumaista. Kirkkosalin suuruus oli niin valtava, että ihmiset kauempana, myös pappi, olivat kuin pieniä satuolentoja, ja suuri kuvataulu siellä edessä ihan taivaallinen. Se oli kaikki hyvin epätodellista, ja urkujen pauhu tuntui siltä kuin taivas olisi revennyt.

Vuosien kuluttua tulin ikään, jolloin rippikoulunsa päättävät järjestäytyvät kirkkoon ja sen alttarille, kirkon kaikkein pyhimpään, harjoittelemaan konfirmaatiotilaisuutta varten. Se tapahtui pastori Otto Perkon johdolla. Nyt saatoin nähdä sen "ovettoman" reitin, josta papit alttarille kulkevat ja nähdä alttaritaulussa kappaleen taivasta, jotain sanomattoman suurta ja pyhää. "Että onkin joku ihminen voinut tuollaisen tehdä!"

Ihmetyksen sormi, jos ei suuhun niin päälakeen meni pastoriltakin, kun marraskuun kylmänkostea ilma oli tiivistänyt vesitipan kirkon katon korkeuksiin ja se pudota priiskahti sieltä pastorimme paljaaseen päälakeen.

Nyt vuosikymmenien kuluessa ja niiden mentyä olen monasti ihmetellyt, miksi ei kukaan koskaan eikä missään yhteydessä lausu, ei kirjoita minkäänlaista arvostelun sanaa Someron kirkon alttaritaulusta ja sen tekijästä. Onko se niin mitäänsanomaton vai onko siihen niin totuttu kuin johonkin itsestäänselvyyteen, ettei se anna aihetta minkäänlaiseen arvosteluun? Se on kuin jokin tabu, jota ei koskettaa pidä! Näin ollen tunsin suurta mielihyvää "löydöstä", joka sisältyy tuomiorovasti K. H. Seppälän muistelmateokseen Somerolla olovuosistaan, kun hän kirjoittaa: "Alttaritaulua muistelen vieläkin lämpimin mielin. Sen oli maalannut taidemaalari E. J. Löfgren (Kristuksen kirkastus) ja lahjoitettu kirkolle 1886. Samaa aihetta kuvaavaan, koko lapsuuteni aikana silmiin painuneeseen Tampereen Aleksanterinkirkon alttaritauluun verrattuna Someron kirkon alttaritaulu oli mielestäni taiteellisempi ja korkeatasoisempi, ihmisen sielua koskettavampi."

Meidän aikanamme (myös paikallisella tasolla) on taidetta ja sen tekijöitä, mutta minunlaistani taidetta ymmärtämätöntäkin kiehtovat silti viime vuosisadan mestarit ja ne mestarilliset teokset. Näihin mestareihin on luettava myös vähemmän tunnettu ja tutkittu Turussa 15.5.1825 syntynyt ja siellä 10.12.1884 kuollut taiteilija Erik Johan Löfgren. Vasta viime vuosina hän on herättänyt tutkijoiden kiinnostuksen, niin että hänen töitään kerättiin esille näyttelyyn Cygnaeuksen galleriaan Helsingissä. Näyttely — Erik Johan Löfgren, kuvataiteen lyyrinen romantikko — oli avoinna yleisölle 6.9.1989—28.1.1990. Olikin kulunut jo toistasataa vuotta, kun edellisen kerran taiteilijan työt olivat esillä hänen muistonäyttelyssään 1885.

Löfgren aloitti opinnot 17-vuotiaana Tukholman kuninkaallisessa taideakatemiassa, jossa aluksi jäljensi ja restauroi vanhoja tauluja. Sieltä hän siirtyi sitten Düsseldorfin akatemiaan. Oltuaan 16 vuotta ulkomailla Löfgren palasi 1858 Suomeen, mutta siirtyi Pariisiin vuosiksi 1862—65. Sitten hän asui etupäässä Helsingissä, kunnes 1879 matkusti Müncheniin, jossa halvauskohtaus 1881 mursi hänen voimansa.

Löfgren maalasi paljon historiaa ja antiikin mytologiaa kuvaavia teoksia. Kristillisiin aiheisiin taiteilija siirtyi Düsseldorfissa, jossa syntyi Jaakkiman kirkon alttaritaulu "Kristus Getsemanessa". Hänen monissa alttaritauluissaan oli lähtökohtana taidehistoriallinen kuvaperinne. Orimattilan kirkkoon valmis-

SOMERON AUTOPELTI JA MAALAAMO
Henkilöauto- ja raskaskalusto
— MAALAUKSET
— KOLARIKORJAUKSET
— RUOSTEVAURIOT
— 4-PYÖRÄSUUNTAUS
Rypsitie, puh. 488 278

HYVÄÄ JOULUA JA HYVÄKUNTOISTA VUOTTA 1991
Someron Fysioterapia
Joensuuntie 31
31400 Somero
P. 924-47 047

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta
HAKAS-HUOLTO Ky

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta
ESSO
SOMERON HUOLTO OY

5
SOMERON SEUDUN SUURIN RAUTAKAUPPA
VIISRAUTA OY
TEHDASTIE, 31400 SOMERO (PL 38)
PUH. (924) 47301
• Rakennustarvikkeet • Sisustustarvikkeet maalit, matot, tapetit • teollisuustarvikkeet työkalut, teräkset • puutavarat

HYVÄÄ JOULUA TOIVOTTAA
SOMERSPORT
Joensuuntie 45 31400 SOMERO
Puh. 924-488 225

KAHVI- RUOKA- PIZZAPAIKKA
KAHVILA-RAVINTOLA
TORITUPA
Toivottaa Rauhaisaa Joulua
Hyvää Uutta Vuotta

Hyvää Joulua toivottaen
LAUKAMO-YHTIÖT

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta
KENKÄ
JALKINELIIKE JA KORJAAMO
HÄRKÖNEN

Joulurauhaa kaikille asiakkailleen toivottaa
PIKA-PYYKKI
puh. 46 878

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta
Forssan Auto Oy

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta
Tapetti ja Väri
Joensuuntie 45

— POPPANAKUTEITA
— MATONKUTEITA
— MATTOJA
— KUTOMATARVIKKEITA
— NEULELANKOJA YM.
— KANKAITA
— LOIMIA LUOTUINA

SOMERN LANKA Ky
Ohratie (ohikukutien varressa) puh. 46 816

Lämmintä joulumieltä kaikille

Kukkatuvasta Jukolantieltä

Hyvää Joulua toivottaa

SOMERKOPIO OY
Joensuuntie 31, p. 47 105

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

SOMERON SÄÄSTÖPANKKI

SOMERON OSUUSPANKKI

Hyvää Joulua!

Someron Varaosa Ky
Joensuuntie 43, 31400 Somero
puh. 924-46818, fax. 924-47251

näkoalaoptikko
SOMERON OPTIIKKA OY
Joensuuntie 31, 31400 SOMERO Puh. (924) 46 133
Palvelemme ma-to 9.00-17.00, pe 9.00-18.00

K
Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta toivottaa K-kaupan väki
K-MAATALOUS
Puh. 46 555

Somerpaino
Puh. 924-485 566

Vasemmalla Someron kirkon sisustusta ennen 1930-lukua. Ylhäällä kirkko noin 90 vuotta sitten.
Alemmassa kuvassa kirkon sisustus uudistettuna v. 1935. Kuvat ovat Somero-Seuran arkistosta.

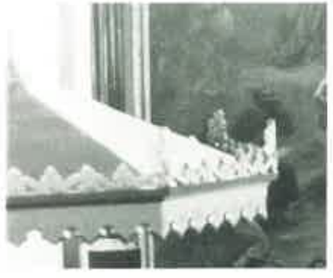

sey-suvun lahjoittama kattokruunu 1600-luvulta ja vanha punainen edelleen käynnissä oleva kaappikello on hyvässä tallessa kirkon takaosassa.

Someron kirkon 3 vanhinta messupukua ovat lasikaappien takana sakaristossa. Ne ovat mustia, hopeakaluunalla kirjailtuja samettisia kasukoita.

Vanhat alttarivaatteet säilytetään kirkon alttaritaulun takana olevissa isoissa laatikoissa, jotta ne pysyisivät hyväkuntoisina ja rypyttöminä. Vanhin alttarivaate on v:lta 1679 (sen lahjoittajaksi mainitaan Erik Berendt von Konov ja Elisabet Ebenskiöld) sekä toinen v:lta 1692, jossa oli kirjaimet I.H.T.

Uudempaa kirkkotekstiilisuunnittelua edustaa Kaija Aarikan vihkiryijy v:lta 1955. Se soveltuu hyvin pehmeine väreineen käyttötarkoitukseensa.

Someron Kirkkojärven eteläpuolella seisovan tiilikirkon 57 m korkea torni on tavoitellut taivaita jo toista vuosisataa. Maisemat ovat muuttuneet aikojen kuluessa, mutta käyttötarkoitus on edelleen sama kuin jo G.th. Chiewitzin piirustuksissa aikoinaan. Aika tulee näyttämään, mikä tämän Etelä-Suomen suurimpiin kuuluvan kirkon asema on tulevaisuudessa eli iskeekö "lama" myös kirkkokansaan. Tarvitaanko yleensäkään mitään niin materialistista kuin kirkko edustamaan henk. koht. uskoa.

Vasemmalla kirkon sisustuksen yksityiskohtia ennen viimeistä maalausta. Olavi Virtasen kuvista vuodelta 1961.

Lähdeluettelo:
Kirjoittaneet
Esko Aaltonen, Viiho Annala, Y.S. Koskimies, Saini Laurikkala, Aulis Oja ja Irja Säihke
Toimittanut
Esko Aaltonen: Someron historia 1, Forssa 1949

Kirjoittaneet
Y.S. Koskimies, Aulis Oja ja Esko Aaltonen
Toimittanut
Esko Aaltonen: Someron historia 2, Forssa 1958

Someron-Somerniemen srk-lehtinen, julkaisija Someron-Somerniemen srk

TITTA JOOSELA

Someron kirkon sisustus

Someron uuden tiilikirkon rakentaminen aloitettiin 1853 ja 1860 valmistui rakennus lopullisesti. Sisustuksen huomiotaherättävimmäksi yksityiskohdaksi muodostuneet urut vihittiin käyttöön toukokuun 30 pnä 1880. Urut ovat 19-äänikertaiset ja J. A. Zachariassenin valmistamat. Vuonna 1964 ne uusittiin E. Forsblomin suunnitelman mukaisesti. Someron urut huomattiin sanomalehdissä, ja Helsingfors Dagbladin kirjoituksessa niitä pidettiin yhtenä edistyksen merkkinä kansakoulun rinnalla.

Kirkon alttaritaulu, joka oli rahallinen rasitus seurakuntalaisille urkujen ohella, hallitsee kolmilaivaista kirkkosalia. Se on taiteilija E. J. Löfgrenin maalaama "Kristuksen kirkastus".

1500 istumapaikalla varustetussa kirkossa on alttaritaulusta oikealla Albin Kaasisen "Mikael & lohikäärme" -puuveistos v:lta 1959. Tämän edessä on v. 1892 lahjoituksena saatu opettaja Tauno Koistisen tekemä lähetyskynttelikkö.

Vanhempaa alkuperää ovat valaisimet ja kellot. Messinkisiä pallokruunuja oli 1600-luvulta 2. 1700-luvulla mainitaan sekä rovasti Ritzin että kauppias Augustinin lahjoittaneen kruunun. Tornin 2 kirkonkelloa ovat vuosilta 1794, ja pienempi 1758.

Kirkon siniseksi maalattu saarnatuoli, joka oli koristettu Vapahtajan sekä Luukkaan ja Johanneksen kuvilla, oli eversti Munckin lahjoittama. Tosin nykyään saarnatuoli kuten kauniisti kuvitetut lehterien kaiteet ovat uudelleen maalatut. Saarnatuoli, valkoinen kultamaalilla koristeltuine kohokuvioineen, ja lehterien sekä tukipalkistojen ruskeasävyisyys yhdistettynä penkkien harmauteen on "valju" näky. Kirkon valkoiset seinät korostavat "puhtauden" vaikutelmaa. 3:sta suuresta holvimaisesta päätyikkunasta tulviva valo avartaa entisestään suurta kirkkosalia.

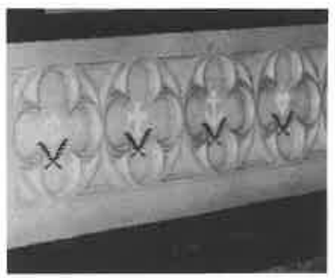

Kirkon takaosassa sakaristossa, joka on useampina kesinä ollut avoinna halukkaille vierailijoille, on "piilotettuna" katselemisen arvoista tavaraa, kuten vanha arvokas, kirveellä veistetty kaappi 1700-luvulta, jossa on käsin taotut saranat. Ram-

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta
KANSALLIS-OSAKE-PANKKI

PALMAN AUTOKORJAAMO
JOUKO LÖNNQVIST
KUORMA- JA HENKILÖAUTOJEN KORJAUKSET JA PELTITYÖT
OHRATIE ☎ 924-462 56, 31400 SOMERO

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta asiakkailleen toivottaa
VALTAHARJUN LIIKETALO K-KENKÄ Saarinen SOMERO P. 488 717

ILOISTA JOULUA
VESIJOHTOLIIKE PUTKI-SAARINEN
URHEILUTIE 37 31400 SOMERO
PUH.924-47291

Kiittäen kuluneesta vuodesta toivotamme Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta
KAMERA-PISTE Joensuuntie 36, Somero Puh. 924-47 210
VELISISKO Joensuuntie 36 Somero Puh. 488 575

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta
Someron KEMIKALIKAUPPA
Joensuuntie 28, Somero, puh. 485 217

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta
Someron Puhelinosuuskunta

Hyvää Joulua ja Onnea uudelle vuodelle
Kosmetologinen Hoitola Ritva Heino
Joensuuntie 28, 31400 Somero (924) 46588

Hyvää Joulua!
Hallojan Kukka
Somero. Puh. 924-46 595

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta!
INTER SPORT TUOMINEN
Puh. 485 182

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

SOMERON METSÄNHOITOYHDISTYS RY

Joensuuntie 35, 31400 Somero
puh. 924-46 320, 924-485 264

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

MUNATUKKU
A. TAMMINEN

Puh. 485 575

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta asiakkailleen toivottaa

SÄHKÖ-ERKKI

Hyvää Joulua toivottaa

KAMPAAMO EEVA

Urheilutie 23, puh. 485 441

POHJOLA YHTIÖT

POHJOLA SUOMI-SALAMA EUROOPPALAINEN ILMARINEN

SOMERO, Joensuuntie 31, puh. 47 555

SOMERON PUUTAVARA KY

EASLANTUNTEVA PUUKAUPPIAS

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

SOMERON VESIHUOLTO LÄMPÖKESKUS TALKKARI OY

Somero puh. (924) 488 228
ilta- ja viikonloppupäivystys
(924) 488 228/9400-535 635

TEERIHARJUN LAMPAAT
Tuula Tulokas

Lämminhenkistä Joulua
ja
Onnellista Uutta Vuotta

Hyvää Joulua ja liikenneturvallista vuotta 1992

SOMERON AUTOKOULU oy ☎ 46 473

LOUNAIS-SUOMEN SÄHKÖ OY

SOMERON PIIRI

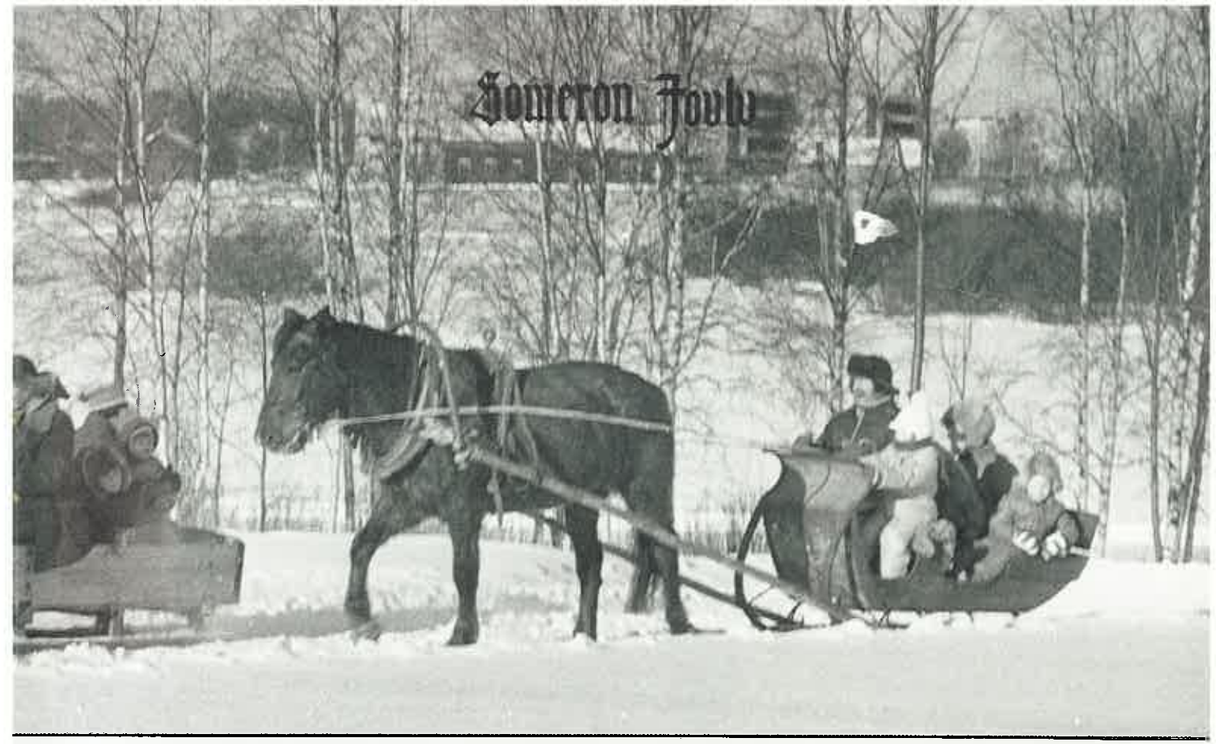

Vuosia sitten Someron Joulun teemana oli "Mitä ihmeellistä Somerolla". Silloin löytyneiden ihmeiden joukosta puuttui kotiseutujulkaisun, Someron Joulun, ilmestyminen joka jouluksi.

Syksyn alussa tutkijat kammioissaan, mummot mökeissään ja koululaiset kamareissaan aloittavat paperien rahistelun, laatikoiden penkomisen, kuvien tutkimisen, saadakseen jotakin Someron Jouluun, lehteen, jota pyhien aikana selaillaan jokaisessa pitäjän talossa ja entisten somerolaisten kodeissa aina Amerikoissa asti. Tänä vuonna on löytynyt vanhoja tilikirjoja, karttoja, juhlaperinnettä, henkilöhistorioita, sanontoja ja murrepakinaa sekä paljon muuta, jokaiselle jotakin. Pyytämättä jutut kerääntyvät toimituskunnalle ja itsenäisyyspäiväksi koululaiset kantavat tuoreet lehdet koteihin.

Talkootyötä ja innostusta tarvitaan tämän vanhanaikaista, lämmintä kotiseutuhenkeä ilmentävän julkaisun tuottamiseen. Eläköön virkeänä edelleen tämä Someron ihme!

Hyvää ja onnellista joulua kaikille ja suuret kiitokset lehteä kaikin tavoin avittaneille; tekijöille, tukijoille ja lukijoille.

Toimituskunta — *Tapio Horila, Tuula Kämi, Pekka Salminen, Kyllikki Kujanpää*
Ulkoasu — *Sirkku Karkikangas*
Piirrokset — *Heikki Paakkanen*
Levikki — *Kyllikki Kujanpää*
Ilmoitukset — *Esko Helminen*
Julkaisija — *Somero-Seura*
Paino — *Somerpaino Somero 1991*

Someron kirkon sisustus	2	*Titta Joosela*
Kirkkomme alttaritaulusta ja sen tekijästä	4	*Mikko Paakkonen*
Kekri — iloateria vuoden sadosta	6	*Tuula Kämi*
Legenda	12	*Päivikki Aaku*
Tukintekoa ja heinänkorjuuta Seeterin kartanon taloudenhoitoa 180 v. sitten	14	*Tapio Horila*
Koulumestari Stenroos	20	*Jalmari Maaniitty*
Entisajan lääke- ja ravintokasveista	24	*Enska*
Huomioita Someron murteen muuttumisesta kolmessa sukupolvessa	26	*Päivi Ahlfors*
Someron seutu kolmessa vanhassa yleiskartassa	30	*Timo Alanen*
"Paha täsä on parkunt" Somerolaisia kaskuja ja sanontoja	36	*Lisa de Gorog*
Toplamppu näkys sanoi Osku	42	*Raila Klemelä*
Sianlahtauksest pula-aikan	46	*Maiju Avellan*
Elämää Lautelan metsäkulmilla	48	*Salme Nurmi*
Pulavuosien muistoja	50	*Salme Nurmi*
50 vuotta sitten Härkälän alakoulussa	51	*Aarne Kantola*
Somero-Seura kiittää	53	
Somero-Seuran vuosi	54	
Sisäkannen valokuva		*Olavi Virtanen*

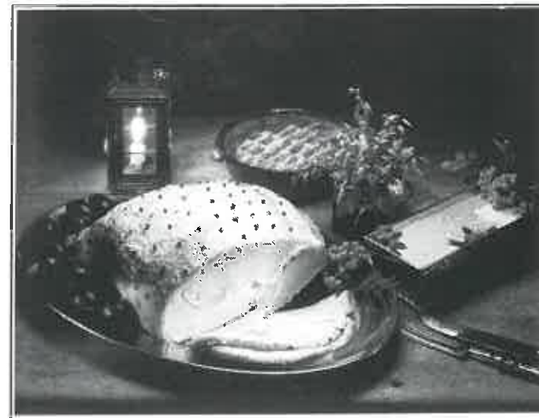

Koko jouluisen ostoskorin puolesta. Uudistunut S-Market Somermaa tarjoaa Sinulle Euromarket ostoympäristön ja edulliset hinnat.

Ostoskorissa 600 pysyvästi edullista merkkituotetta.

MARKET 9-20 9-15
SOMERMAA
31400 Somero, Joensuuntie 45. puh. 485611, 485616

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

Kiitämme kaikkia asiakkaitamme kuluneesta vuodesta!

Someron Seurahuone
924-488 338

JUSSIN ASUSTE ky
JOENSUUNTIE 16
PUH. 485 045

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

Sampo-yhtiöt
Someron Konttori

Ei tulevaisuutta ilman viljelijää

maatalous oy
Somero, p. 46 401

JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄ
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄ
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE H
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄT
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ J
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE H
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄT
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ J
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE
TULEE HÄRKÄT TULEE HÄRKÄ
HÄRKÄTIELTÄ HÄRKÄTIELTÄ
JOULU TULEE JOULU TULEE
TULEE HÄRKÄ TULEE HÄRKÄ
HÄRKÄTIELTÄ HÄRKÄTIELTÄ
JOULU TULEE H JOULU TULEE H
TULEE HÄRKÄT TULEE HÄRKÄT
HÄRKÄTIELTÄ J HÄRKÄTIELTÄ J
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE H
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄT
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ J
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄ
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄ
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE H
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄT
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ J
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE H
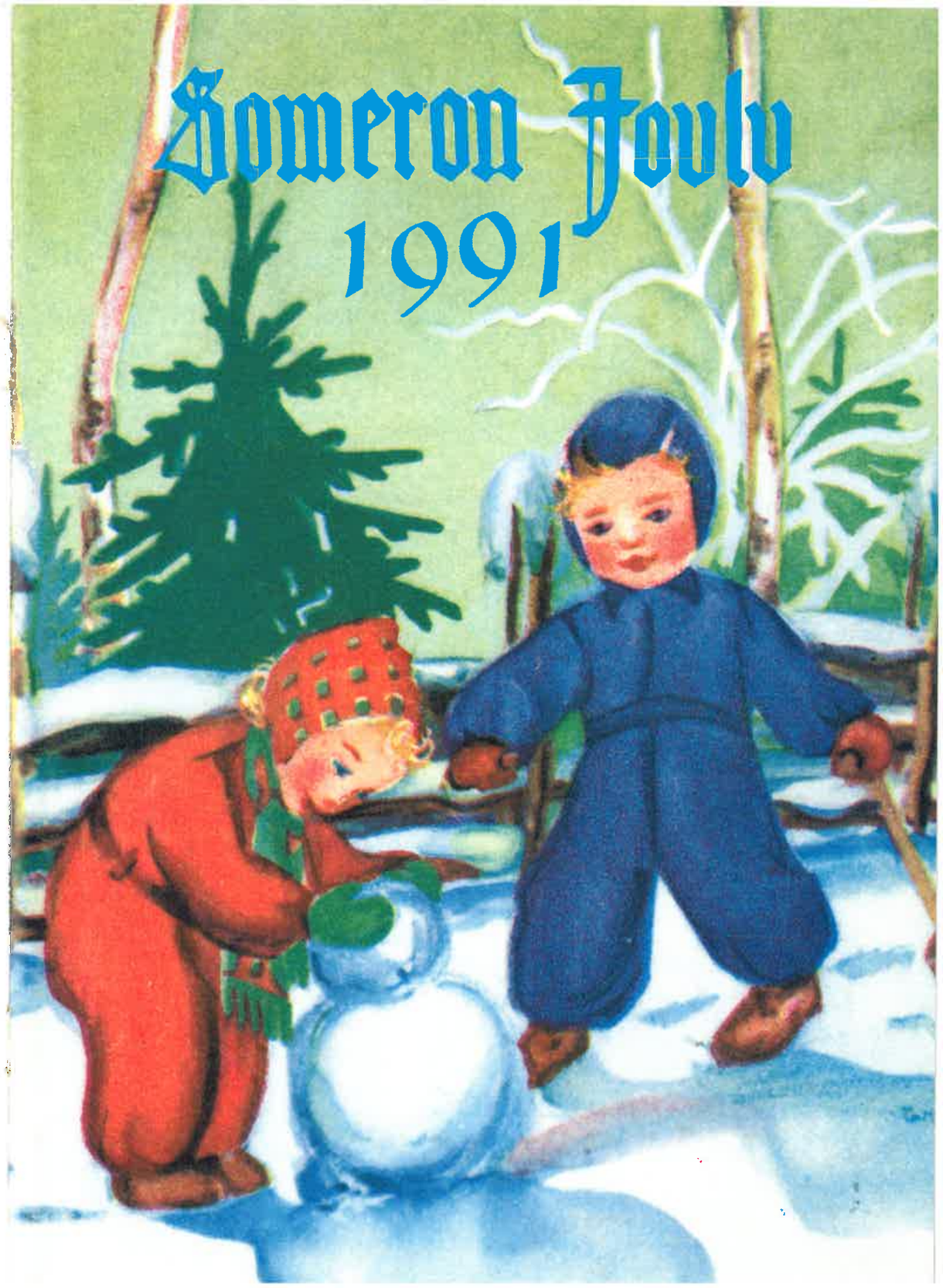
K-halli HÄRKÄTIE